

OKO IZBORA

Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori
(20. oktobar 2002. godine)

 CeSID
CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

OKO IZBORA

11

OKO IZBORA (11)

Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori
(20. oktobar 2002. godine)

Za izdavača
Slobodanka Nedović

Lektor i korektor
Vidojko Jović

Prelom i oblikovanje
TOTAL DESIGN

Tiraž
1000 primeraka

Štampa
TIPOGRAFIC, Beograd

Beograd, april 2003.

Štampanje ove publikacije omogućila je:
Norveška Narodna Pomoć (NPA)

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU
Lomina 9, 11000 Beograd
Tel/Fax: 011 / 3282 870
e-mail: cesid@cesid.org.yu; cesid@bitsyu.net
<http://www.cesid.org>

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

OKO IZBORA 11

Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori
(20. oktobar 2002. godine)

Predsednica CeSID-a
Dr Slobodanka Nedović

Izvršni direktor CeSID-a
Danko Čosić

Članovi Upravnog odbora CeSID-a
Marko Blagojević
Aleksandar Bratković
Dr Zoran Lučić
Dr Marijana Pajvančić
Miloš Todorović

Članovi Saveta CeSID-a
Dr Radovan Bigović
Vuk Bojović
Branislav Čanak (UGS Nezavisnost)
Dr Mijat Damjanović
Dr Srđan Darmanović
Vladan Gajić
Dr Vladimir Goati
Dr Lav Ivanović
Nikola Kusovac
Dr Slobodanka Markov
Stojmir Matejić
Mr Srećko Mihailović
Dr Vojislav Milovanović
Dr Veselin Pavićević
Dr Jelica Petrović
Dr Dejan Popović
Dr Dragoljub Popović
Dr Milan Popović
Miroslav Todorović
Dr Zoran Tomić
Dr Vučina Vasović
Dr Duško Vranješ
Dr Dragica Vujadinović-Milinković

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
PRAVNO-POLITIČKI OKVIR I	
UČINCI PRIJEVREMENIH PARLAMENTARNIH IZBORA U CRNOJ GORI	11
Pobjeda proreformske opcije i povratak političke stabilnosti.....	21
MEDIJI U IZBORNOJ KAMPANJI	27
METODOLOŠKI OKVIR MONITORINGA MEDIJA	27
ŠTAMPANI MEDIJI	41
Osnovne karakteristike izveštavanja medija u kampanji	41
Pobjeda	47
Vijesti.....	56
Dan.....	65
Glas Crnogoraca.....	76
POSMATRANJE IZVEŠTAVANJA ELEKTRONSKIH MEDIJA	89
Dnevnik 1 TV Crne Gore u 19:30	90
Parlamentarni kanal.....	96
IN TV - Impuls.....	101
TV Montena.....	107
TV Pink - Infotop u 21:00.....	109
PARALELNO BROJANJE GLASOVA	111
ORGANIZACIONE PRIPREME CeSID-a ZA VANREDNE	
PARLAMENTARNE IZBORE U CRNOJ GORI (20. oktobar 2002. godine)	115
Pripreme	115
Zaključak.....	117

PREDGOVOR

Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) iz Beograda i Centar za monitoring izbora (CEMI) iz Podgorice, nastavljajući uspešnu saradnju na poduhvatu nestranačkog, građanskog i neutralnog posmatranja izbora u obe Republike, zajedničkim naporima organizovali su nadgledanje vanrednih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori i lokalnih izbora u Podgorici i Tivtu održanih 20. oktobra 2002. godine.

Složeni politički uslovi, koji su karakterisali crnogorski politički život tokom čitave 2002. godine, odrazili su se u više vidova i na ove izbore. Najdrastičniji primer bile su izmene zakona koji uređuje uslove pod kojima se sprovode izbori, i to u godini u kojoj se održavaju izbori. Noveliranje zakona pred same izbore pretrpelo je oštru kritiku i u najvećoj meri uzrokovalo političku krizu koja je pretila blokadom političkog života i institucija u Republici. Na kraju, pomenute izmene zakona dovele su u pitanje i samo održavanje izbora. Konačan epilog političke krize bio je posledica snažne inicijative međunarodne zajednice i odigrao se na vanrednom skupštinskom zasedanju održanom 25. septembra 2002. godine, kada je pronađeno kompromisno rešenje. Tada su, naime, dobre usluge međunarodne zajednice, oličene u inicijativi ambasadora SAD u SRJ, rezultirale pored ostalog i izborom četvorice sudija Ustavnog suda. Kao i u slučaju izbornog zakona, pronađeno je kompromisno rešenje. Na taj način, napokon, stvorene su kakve-takve institucionalne pretpostavke da se politička kriza reši na prevremenim parlamentarnim izborima.

Koristeći iskustva sa nadgledanja prevremenih parlamentarnih izbora 2001. godine i parcijalnih lokalnih izbora maja 2002. godine, CeSID-ov računarski tim, predvođen koordinatorom projekta Markom Uljarevićem, boravio je nedelju dana pred izbore u Podgorici i zajedničkim naporima sa volonterima CEMI-ja radio na pripremi realizacije PVT metode. Paralelno brojanje glasova primenom pomenute metode podrazumevalo je davanja procene krajnjih rezultata izbora, preseka izlaznosti u toku dana, kao i prikupljanje rezultata sa svih biračkih mesta koja su bila pokrivena posmatračima CeSID-a i CEMI-ja. Specijalno oformljen informatički tim

pripremio je program za praćenje izbora i prezentaciju prikupljenih rezultata na internetu, standardizovao komunikaciju, unos podataka i obavio obuku CEMI-jevih volontera. Takođe, oformljen je reprezentativni uzorak s ciljem da se izvrši kontrola tačnosti rezultata do kojih se dolazi PVT metodom.

Složene političke prilike i neizvestan izborni rezultat (podsećanja radi, na parlamentarnim izborima 2001. godine glasovi birača u Crnoj Gori bili su gotovo geometrijski raspodeljeni između dve najveće koalicije) opredelili su upotrebu potpunog PVT metoda. Pa ipak, već u toku izborne noći u 23 časova, na zajedničkoj konferenciji za štampu, predstavnici CeSID-a i CEMI-ja izašli su pred javnost, na osnovu obrađenih podataka sa 80 % biračkih mesta, sa konačnom procenom rezultata izbora. Docnija obrada podataka sa 99,7 % biračkih mesta samo je potvrdila ranije objavljene rezultate. Mediji su predstavili javnosti rezultate paralelnog brojanja glasova, kao i povrede izbornih pravila koje su zapazili posmatrači CeSID-a i CEMI-ja.

Uspehu PVT metode nemerljiv doprinos dali su brojni posmatrači i koordinatori CEMI-ja, kao i 40 akreditovanih posmatrača CeSID-a koji su tokom izbornog dana, raspoređeni u 13 mobilnih timova, posetili većinu biračkih mesta.

Osim neposrednog praćenja izbornih aktivnosti na biračkim mestima, nastavljeno je sa sprovođenjem niza aktivnosti koje su pružile obilje dragocenih podataka o čitavom izbornom postupku.

U ovom izveštaju, *Oko izbora 11*, predstavljamo podatke i zapažanja o vanrednim parlamentarnim izborima u Crnoj Gori održanim 20. oktobra 2002. godine. Izveštaj čine prilozi CeSID-ovih i CEMI-jevih volontera, saradnika i eksperata, grupisanih u nekoliko tematskih celina.

Zajednički ekspertski tim partnerskih organizacija prikazao je izuzetno kompleksne političke i društvene uslove u kojima su održani parlamentarni izbori, kao i normativni okvir ovih izbora. Dr Marijana Pajvančić, dr Veselin Pavićević i dr Srđan Darmanović sačinili su izveštaj *Pravno-politički okvir i učinci prijevremenih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori - 20. oktobar 2002.godine*.

Organizovano je praćenje predizbornih kampanja učesnika u izbornom postupku, kako u najznačajnijim štampanim, tako i elektronskim medijima. Ekspertski tim CEMI-ja pratio je izveštavanje medija sa sedištem u Crnoj Gori, dok je CeSID nadgledao rad medija koji su prisutni u Crnoj Gori a sa sedištem u Beogradu. O rezultatima posmatranja medija izveštavaju saradnici CeSID-a dr Mirjana Todorović, kroz analizu štampanih medija, i dr Stjepan Gredelj analizirajući izveštavanje elektronskih medija u odeljku *Analiza sredstava informisanja u predizbornom periodu*.

O predizbornim pripremama, saradnji sa CEMI-jem i aktivnostima CeSID-ovih volontera na biračkim mestima piše koordinator CeSID Marko Uljarević u odeljku pod naslovom *Organizacione pripreme CeSID-a*.

Deo CeSID-ovih aktivnosti i ovog puta bila je realizacija PVT-a (paralelno brojanje glasova). Pomenuta aktivnost je iziskivala velike organizacione pripreme, posebno oformljene informatičke timove i zasebne softvere. O ovom postupku monitoringa izbora izveštava mr Nebojša Vasiljević u prilogu *Paralelno brojanje glasova*.

Navedene aktivnosti i sačinjavanje ovog izveštaja ne bi bile moguće bez nesebičnog angažovanja brojnih građana koji su se odazvali pozivu CeSID-a i CEMI-ja da učestvuju u poduhvatu nestranačkog i neutralnog nadgledanja izbora. Ovom prilikom im zahvaljujemo na nesebičnom ličnom trudu i požrtvovanju.

Ivan Nikolić
Koordinator projekta

PRAVNO-POLITIČKI OKVIR I UČINCI PRIJEVREMENIH PARLAMENTARNIH IZBORA U CRNOJ GORI

Normativni okvir parlamentarnih izbora u Crnoj Gori čine zakoni i podzakonski akti koje, na osnovu zakona i u okviru svoje nadležnosti, donosi Republička izborna komisija. Relevantni zakonski izvori u ovoj oblasti jesu: Zakon o izboru odbornika i poslanika i Zakon o biračkim spiskovima. Zakon o izboru odbornika i poslanika donijet je 1998. godine i od tada je noveliran u nekoliko navrata 1998, 2000. i 2001. godine, a u toku 2002. godine, kada su održani prijevremeni parlamentarni izbori, čak u dva navrata. Zakon o biračkim spiskovima donijet je 1998. godine. Prateći propisi koje donosi Republička izborna komisija uređuju tehnička pitanja od značaja za sprovođenje izbora (npr. propisivanje obrazaca za izborni materijal, pravila o radu biračkih odbora, uputstva o mjerama za obezbeđivanje tajnosti glasanja i dr.).

Izmene zakona koji uređuje uslove pod kojima se spovode izbori u godini u kojoj se održavaju izbori i neposredno prije održavanja izbora podliježu kritici, jer promjena izbornih uslova neposredno prije održavanja izbora ne omogućava učesnicima u izornoj utakmici da na vrijeme budu upoznati sa uslovima i pravilima izbora i da se, u skladu sa unaprijed poznatim regulativama, pripreme za učešće na izborima. Otuda ocjena normativnog okvira izbora sa prethodnih, takođe prijevremenih parlamentarnih izbora, održanih 2001. godine, prema kojoj „izorno zakonodavstvo u Crnoj Gori pokazuje izvjesnu stabilnost, barem u mjeri da se izborni zakon ne mijenja neposredno uoči izbora“¹, u ovom slučaju ne može biti ponovljena.

Izrečena konstatacija zasniva se, prije svega, na činjenici da je redizajniranje zakonodavnog okvira uslijedilo kao refleks aktuelne političke situacije, čime su izbori

¹ Vidjeti: „Okolo izbora“ br. 6 - Izveštaj sa prevremenih parlamentarnih izbora u Republici Crnoj Gori od 22. aprila 2001. godine, CeSID, Beograd, str. 21.

još jednom, umjesto da budu u funkciji stabilizacije institucija demokratije, poslužili kao sredstvo za jednokratno upravljanje konfliktima. S tim u vezi, kao i u cilju preciziranja navedenih stavova u ovom izvještaju, u nastavku dajemo kraću retrospektivu događaja koji su obilježili taj proces.

Tok pete sjednice prvog redovnog zasjedanja u 2002. godini Skupštine Republike Crne Gore (15, 18, 19, 23, 24. i 25. jula) kako će pokazati kasniji slijed događaja na političkoj sceni Crne Gore, po mnogo čemu najznačajnijeg zasjedanja Skupštine u ovom mandatu, obilježen je najavom obrazovanja i početka rada parlamentarne radne grupe povodom predloga tri zakona od strane LSCG-a u dijelu izbornog zakonodavstva.² Rok u kojem je ova grupa (po dva predstavnika LSCG-a, NS-a i SNS-a i jedan predstavnik SNP-a) trebalo da obavi posao utvrđen je na 48 časova. Inače, njeno formiranje uslijedilo je nakon što su predlozi od strane Kluba poslanika LSCG-a po objavljivanju u javnosti izazvali oštre reakcije. Razlozi za tako nešto bivaju sasvim opravdani imajući u vidu, na primjer, da se u Predlogu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o izboru odbornika i poslanika i njegovom obrazloženju, između ostalog, predlaže da tokom trajanja mandata „po potrebi mogu se vršiti izmjene u sastavu izborne komisije“, odnosno da „političke partije koje u dva uzastopna izborna ciklusa koji prethode novim izborima nijesu osvojile ni jedan odbornički, odnosno poslanički mandat, ne mogu na tim izborima učestvovati, čime se stvaraju pretpostavke za jasniju profilaciju političke scene Crne Gore“.³

Drugi radni dan ovog zasjedanja, bez sumnje, ostaće upamćen u kratkoj istoriji savremenog crnogorskog parlamentarizma kao najdrastičniji primjer demonstracije nasilja većine nad elementarnim principima demokratije, odnosno predstavničkog režima. Naime, 39 poslanika (od 77 koliko inače broji ukupan sastav parlamenta u ovom sazivu) pojedinačnim izjašnjavanjem glasalo je i usvojilo sva tri inovirana predloga zakona (npr. eliminisane su prethodno citirane odredbe inicijalnog akta iz osnovnog izbornog zakona). Činu izjašnjavanja nijesu prisustvovali poslanici iz drugih poslaničkih grupa. Inače, čitav tok rasprave i odlučivanja, uz dvije kraće pauze u radu, trajao je ukupno 4 sata i 20 minuta. Toliko je, naime, bilo dovoljno vremena za proces odlučivanja, dopunska obrazloženja i završne riječi predlagača,

² Riječ je o sljedećim aktima:

1. Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o izboru odbornika i poslanika;
2. Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o javnom informisanju;
3. Predlog zakona o predstavljanju podnosioca izbornih lista putem elektronskih i štampanih, državnih i privatnih medija u vremenu od dana raspisivanja izbora do izborne šutnje.

³ Navodi preuzeti iz akta Skupštine RCG, br. 02/1918 od 12. jula 2002. godine.

odnosno nekoliko uzaludnih proceduralnih intervencija i replika od strane predstavnika poslaničkih klubova DPS-a, SDP-a i albanskih stranaka. Istovremeno, tokom rasprave po prvoj tački dnevnog reda predloženi su i usvojeni kao sastavni dio Predloga zakona šest amandmana sačinjenih od strane jednog poslanika SNP-a i članova radne grupe.

U najkraćem, osvrst na taj način usaglašene i usvojene promjene izbornog zakona ukazuje da:

(1) izborni zakon postaje nesprovodiv zbog očiglednih kontradiktornosti, kako samih u sebi, tako i međusobno s drugim odredbama;

(2) pojedine odredbe inoviranog zakona narušavaju principe i sistem izbornog postupka, prava i dužnosti njegovih učesnika utvrđene prethodnim zakonom koji je, inače, rađen dugo i usvojen uz visok stepen saglasnosti najznačajnijih političkih subjekata. Tako je, na primjer, princip jedinstvenosti izbornog procesa i postupka narušen izdvajanjem poglavlja koje se odnosi na predstavljanje podnosilaca izbornih lista i kandidata, a koje je uređeno posebnim zakonom;

(3) novim rješenjem *kao trajnom odredbom* utvrđeno je da se na posebnim biračkim mjestima (taksativno navedenim u Zakonu!), u cilju *pozitivne diskriminacije* pripadnika albanske narodnosti u Crnoj Gori, umjesto dosadašnjih 5 biraju 4 poslanika;

(4) izmjenama Zakona obesmišljava se kontrola izbornog procesa na biračkom mjestu. To se posebno odnosi na predstavnike posmatračke misije (strani i domaći posmatrači), čime se istovremeno grubo narušava princip transparentnosti izbora (pamus 8 Kopenhaškog dokumenta OEBS-a iz 1990. godine⁴). Istovremeno, navedena odredba omogućava zloupotrebe procesnih radnji na biračkom mjestu;

(5) rješenja o sastavu i nadležnosti, odnosno radu biračkog odbora i rješenja o ovlašćenjima predsjednika biračkog odbora data izmjenama Zakona u međusobnoj su koliziji pa su, samim tim, neprimjenljiva;

(6) napokon, novousvojena rješenja ostavljaju otvorenim i pitanje principijelnosti, racionalnosti i smisla odredaba kojima se nalaže imenovanje novih izbornih komisija (RIK i OIK).

I druga dva zakona iz ove oblasti, po našem mišljenju, opravdano su izazvala

⁴ Države članice smatraju da prisustvo posmatrača, kako stranih, tako i domaćih, može da poboljša izborni proces u državama u kojima se izbori održavaju. One stoga pozivaju posmatrače iz bilo koje druge države članice OSCE i bilo kojih odgovarajućih institucija i organizacija koje žele da nadgledaju tok nacionalnih izbora. Oni će takođe nastojati da olakšaju sličan pristup izbornom procesu koji se održava na nižim nivoima. Takvi posmatrači se obavezuju da se neće miješati u izborne procedure.

reakcije, ne samo u političkoj već i u stručnoj javnosti. To se naročito odnosi na onaj segment koji uređuje položaj, mjesto i ulogu poslenika u sferi javnog informisanja u izbornom procesu.

Skupština je, nakon apsolviranja prve tri tačke dnevnog reda (tokom istog radnog dana), u nastavku, umjesto na narednu, tačku 4, prešla na razmatranje tačaka 20 (Odluka o skraćenju mandata Skupštine) i 21 dnevnog reda (Odluka o broju poslanika koji se biraju na prijevremenim izborima). Obje su, takođe, usvojene promptno (dopunska obrazloženja i pojedinačno izjašnjavanje poslanika obavljeno je za 15 minuta) i istom većinom.

Odluka o skraćenju mandata Skupštine Republike Crne Gore (br. 02-1921/3 od 18. jula 2002) stupila je na snagu narednog dana od dana objavljivanja u „Sl. listu RCG“, nakon čega je predsjednik Republike (ne pozivajući se pritom na navedeni skupštinski akt) shodno odredbi člana 88 tačka 3 Ustava RCG i člana 13, 15 i 105 Zakona o izboru odbornika i poslanika („Sl. list RCG, br. 4/98, 17/98, 14/2000 i 9/2001) donio Odluku o raspisivanju prijevremenih izbora za poslanike Skupštine Republike Crne Gore. Ovi izbori raspisani su za 6. oktobar 2002. godine⁵, dok su rokovi za sprovođenje izbornih radnji počeli teći od 20. jula. Ujedno, to je značilo da izborni proces počinje teći prije stupanja na snagu prethodno usvojenih izbornih zakona (osmi dan od dana objavljivanja u „Sl. listu RCG“). Protesti parlamentarne većine povodom tog čina (ista je, naime, smatrala da je izbore trebalo raspisati po zakonu koji su oni predložili i izglasali u Skupštini) bili su naravno pravno neutemeljeni. Naime, predsjednik Republike raspisao je izbore na osnovu Ustava i, u tom trenutku, važećeg Zakona o izborima odbornika i poslanika.

Nakon što je raspisao prijevremene izbore, predsjednik Republike iskoristio je i drugo Ustavom dato mu pravo (član 89 stav 2) vraćajući Skupštini na ponovno odlučivanje novousvojena tri izborna-sistemska zakona. Time su odnosi na relaciji predsjednik Republike - parlamentarna većina ušli u novu fazu poodavno otvorenog konflikta, koji će posljednjeg dana ovog zasjedanja Skupštine kulminirati neizborom sudija Ustavnog suda.⁶

⁵ Prethodno je predsjednik Republike 3. jula raspisao za 6. oktobar prijevremene lokalne izbore za opštinu Podgorica.

⁶ Predlozi predsjednika Republike za izbor četiri od ukupno pet sudija Ustavnog suda od kojih je u međuvremenu jedan penzionisan po sili zakona, dvojici je isticao mandat krajem ovog mjeseca, dok je četvrti podnio ostavku na tu funkciju (jedini preostali sudija upravo je tih dana sticao uslov za odlazak u penziju) nijesu dobili podršku većine u parlamentu. Od ukupno 76 poslanika koji su se izjašnjavali, predloženi kandidati pojedinačno su dobili podršku od njih 37, dok je 39 glasačkih listića proglašeno nevažećim jer na njima nije zaokruženo nijedno od imena kandidata. To što su televizijske kamere prilikom izjašnjavanja registrovale i javnu demonstraciju odbijanja davanja

Neizborom sudija Ustavnog suda i formalno je ozvaničena najdublja kriza u procesu izgradnje demokratskih institucija u Crnoj Gori. Preostalo je da, u pravnom poretku faktički bez Ustavnog suda, uz prethodno izglasano nepovjerenje Vladi, i institucija predsjednika Republike bude dovedena u pitanje. U svakom slučaju, bez Ustavnog suda ovi se izbori nijesu mogli provesti na regularan način.

Nakon što je predsjednik Republike odbio da potpiše, odnosno ukazom proglasi tri zakona usvojena 18. jula, predsjednik Skupštine sazvala je Skupštinu na novo zasjedanje u skraćenom roku radi ponovnog odlučivanja o tim zakonima. Sjednici koja je održana 29. jula nijesu prisustvovali poslanici DPS-a, SDP-a i Kluba albanskih stranaka. Predloženi dnevni red⁷ usvojen je glasovima poslanika SNP-a, NS-a, SNS-a i LSCG-a, odnosno njih 39 koji čine parlamentarnu većinu. Odsustvo predstavnika parlamentarne manjine obrazloženo je, između ostalog, i činjenicom da je u međuvremenu (27. jula) i Evropska unija zatražila „od svih strana u Crnoj Gori“, da prije usvajanja bilo kog zakona u parlamentu „prihvate savjete OEBS-a i Savjeta Evrope, s ciljem da izborna zakonodavstvo u Crnoj Gori bude usaglašeno sa evropskim standardima“. Istim povodom, stigla je i najava dolaska eksperata OESC/ODIHR-a u Podgoricu.

Mada je bilo očigledno da se u konkretnom slučaju radi o zakonima koji su, u pogledu standarda uspostavljenih Kopenhaškim dokumentom iz 1990. godine, označavali korak nazad u odnosu na izmijenjeno zakonodavstvo, parlamentarna većina se oglušila ne samo na prigovore svoje opozicije već je ignorisala i stavove relevantnih međunarodnih institucija. Za samo jedan sat i deset minuta⁸, koliko je

podrške predloženim kandidatima, naravno, spada u esencijalno svojstvo *moći* kojom je u tom trenutku raspolažala parlamentarna većina. No, arogancija koja je ispoljena tom prilikom dovela je istovremeno u pitanje i navodnu principijelnost kreatora promjena u izbornoj regulativi; isti su naglašeno isticali da je efikasnost sistema kontrolnih mehanizama u funkciji obezbjeđenja tajnosti glasanja pretpostavka demokratskog izbornog procesa. Pritom, svakako, ostaje otvorenim i pitanje radi čega se došlo u situaciju da se izbor, odnosno popuna Ustavnog suda čini u „posljednjem trenutku“, za šta je najveća odgovornost na ovlašćenom predlagачu kandidata za sudije, odnosno predsjedniku Republike, ali i na parlamentu koji odlučuje o njegovim predlozima. S tim u vezi, indikativnom se doima činjenica da se tačka „izbori, imenovanja i razrješenja“ umjesto na prvom, našla među posljednjim u dnevnom redu ovog skupštinskog zasjedanja.

⁷ Radi se o sljedećim tačkama dnevnog reda:

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru odbornika i poslanika – ponovno odlučivanje;

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o javnom informisanju – ponovno odlučivanje;

Zakon o predstavljanju podnositelaca izbornih lista putem elektronskih i štampanih, državnih i privatnih javnih glasila u vremenu od dana raspisivanja izbora do izborne šutnje – ponovno odlučivanje;

Predlog rezolucije o saglasnosti da se državni mediji pretvore u javni servis građana.

⁸ Uz izjašnjavanje o tačkama dnevnog reda, aktivnost parlamenta tokom ove sjednice sastojala se i u četiri rasprave u načelu (dva puta od strane dva predstavnika NS, i po jedna diskusija od strane predstavnika poslaničkih klubova SNP i LSCG) i dvije proceduralne intervencije (po jedan poslanik NS i LSCG).

efektivno utrošeno vremena tokom ove sjednice, pojedinačnim izjašnjavanjem 39 prisutnih poslanika, usvojene su sve predložene tačke dnevnog reda. Iako se ponovno usvajanje tzv. seta izbornih zakona obrazlagalo razlozima principijelnosti i uvjerenosti da se time ni u čemu ne opstruiraju demokratski standardi, atmosfera uoči, tokom i neposredno nakon ovog zasjedanja najavljiivala je i „pukotine u monolitu“ parlamentarne većine. To se manifestovalo i nakon što je predsjednik Republike, naredni dan nakon ponovnog usvajanja navedenih zakona, iste ukazom proglasio; dva dana kasnije, nakon razgovora sa diplomatskom trojkom EU najviši predstavnici LSCG-a i koalicije „Za Jugoslaviju“ izrazili spremnost da, uz učešće predstavnika OESC-a i drugih evropskih institucija, dijalogom sa predstavnicima DPS-a, SDP-a i Kluba albanskih partija, dođu do „razumnog kompromisa“ (D. Šoć u ime NS), odnosno „unapređivanja“ spornih medijskih i izbornih zakona (M. Živković u ime LSCG). Prvi nagovještaj u tom pravcu učinjen je sutradan, kad je, iza zatvorenih vrata, održan sedmočasovni sastanak predstavnika svih parlamentarnih grupa i posmatračke misije OESC-a. Bio je to, zapravo samo uvod u *okrugli sto* koji će navedenim sudionicima omogućiti da dođu do kompromisa koji će biti formalizovan na sjednici petog vanrednog zasjedanja u 2002. godini Skupštine održanoj 10. i 11. septembra. Ovaj okrugli sto funkcionisao je u periodu od 15. do 27. avgusta (sastanci su održani 15, 16, 19, 20, 21, 22, 26. i 27. avgusta).

I pored izuzetne aktivnosti crnogorskog parlamenta, bilo je potpuno jasno da se „glavne stvari“ dešavaju izvan njegove sale za plenarno zasjedanje. Zapravo, „koplja su se lomila“ na *okruglom stolu*, ali i sastancima izvan skupštinskog zdanja jer je kriza ušla u fazu u kojoj su „usluge diplomatije“ iz sata u sat dobijale na značaju. Dvadeset četiri dana nakon prekida (21. avgust – 16. septembar) sjednica je nastavljena usvajanjem predloženih tačaka dnevnog reda. U međuvremenu (10. i 11. septembra) održana je nova, vanredna sjednica Skupštine na kojoj su verifikovani postignuti konsenzusi u vezi sa izbornom regulativom.

U ovom slučaju izuzetna efikasnost rada parlamenta⁹ plod je prethodno postignutog sporazuma. No, da se do sporazuma nije stiglo ni brzo ni lako, pored činjenice koliko je vremena utrošeno u radu okruglog stola, svjedoči i njegova sadržina. Očigledno je, naime, da se u konkretnom slučaju radi o „teškim“ kompromisima koji su isključivo poslužili da tokove politike ponovo uvede u kakav-takav institucionalni okvir. Najbolji dokaz za iznesene tvrdnje, po našem mišljenju, nalazi se u usvojenim rješenjima izbornog zakona, smještenim u njegovim prelaznim i za-

⁹ Ukupno vrijeme trajanja ove sjednice, tokom dva radna dana, iznosilo je svega 1 čas.

vršnim odredbama. Tako je, na primjer, određeno da će „izuzetno, izbore koji će se održati do 31. decembra 2002. godine“ sprovesti „organi za sprovođenje izbora imenovani u skladu sa prelaznim i završnim odredbama ovog zakona“. S tim u vezi, postavlja se pitanje ko će sprovesti predsjedničke izbore čiji se eventualni drugi krug mora održati tokom januara naredne godine. Takođe, po prvi put u procesu izgradnje izbornog sistema u Crnoj Gori, broj članova najvišeg organa za sprovođenje izbora (RIK) određen je na paritetnoj osnovi i odražava ravnomjerni raspored odnosa snaga unutar parlamentarne strukture, odnosno jasno profiliranih tzv. političkih blokova. Uz to, njihov broj je paran, čime su stvorene institucionalne pretpostavke za blokadu rada ovih organa, jer se odluke, naravno, donose većinom glasova.

Konačan epilog snažnog pritiska izvana na ovdašnje ključne političke faktore odigrao se na novom vanrednom skupštinskom zasjedanju održanom 25. septembra. Tada su, naime, „dobre usluge međunarodne zajednice“ oličene u konkretnom slučaju, prije svih, u ambasadoru SAD u SRJ, rezultirale izborom četvorice sudija Ustavnog suda. Kao i u slučaju izbornog zakona, iznuđeno je kompromisno rješenje, s tim što su umjesto svih, ovom prilikom, zadovoljeni interesi dvije najjače parlamentarne grupacije (DPS-a i SNP-a). Na taj način, napokon, stvorene su kakve-takve institucionalne pretpostavke da se politička kriza razriješi na prijevremenim izborima.

Parlamentarni izbori u Crnoj Gori, inače, počivaju na proporcionalnom izbornom sistemu, a na raspodjelu poslaničkih mandata primenjuje se d'Ontovo pravilo. Izbor poslanika odvija se u jednoj izornoj jedinici. Takvo zakonsko rješenje osigurava visok stupanj proporcionalnosti i sprječava disperziju i cijepanje glasova do kojeg bi svakako dolazilo ukoliko bi se izbori odvijali u više izbornih jedinica.

Posebno je značajno istaći brojne mjere kontrole i nadzora nad tokom izbora i ostvarivanjem izbornog prava građana koje su uređene izbornom regulativom i dopunjene izmjenama ove regulative.¹⁰ Pomenimo samo neke: providne glasačke kutije koje se u Crnoj Gori koriste već u nekoliko izbornih ciklusa, potpisivanje birača u knjigu birača prilikom prijema glasačkog listića, preciziranje javnih isprava kojima birač dokazuje svoj identitet kada pristupa glasanju, paravani poput glasačkih kabina koji osiguravaju tajnost glasanja, ulazak na biračko mjesto samo onolikog broja birača

¹⁰ Vidjeti, na primjer, član 69a koji se odnosi na obezbjeđivanje tajnosti glasanja, pa čak sankcioniše povredu tajnosti glasanja od strane birača koji javno prikaže glasački listić ili glasa izvan prostora namijenjenog glasanju (član 69a stav 4).

koliko ima paravana iza kojih birač glasa, optički čitač i nevidljivo mastilo čija primjena onemogućuje višestruko glasanje, kontrolni broj na glasačkom listiću koji omogućuje kontrolu broja glasačkih listića koje su birači preuzeli, domaći i strani posmatrači kojima je omogućeno da uz urednu akreditaciju prate tok izbora, rad organa za sprovođenje izbora i posebno tok glasanja i dr.

Novinama izbornog zakonodavstva otklonjena su ona zakonska rješenja koja su bila usmjerena na obezbeđivanje tzv. sigurnog glasa. Tako je novim zakonskim rješenjem izričito zabranjeno članovima biračkog odbora, kao i licima koja prate rad organa za sprovođenje izbora, da na biračkom mjestu u toku sprovođenja glasanja vode bilo kakvu evidenciju o biračima koji su glasali, kao i korišćenje kopije biračkog spiska ili bilo kakve druge pomoćne evidencije o biračima.¹¹ Kršenje ove zabrane zakonodavac sankcionišće. Praksa ranijih izbora koja je bila kritikovana očito je bila povod za unošenje ovakve odredbe u Zakon.

Uprkos nastojanjima da se normativnim okvirom stvore pretpostavke za odvijanje slobodnih, fer i demokratskih izbora, analiza normativnog okvira izbora pokazuje da neka važna pitanja izbora još uvijek ne dostižu demokratske standarde. Kri-tička zapažanja odnose se na nekoliko grupa zakonskih odredaba.

Prvo, mogućnost uvida u podatke o biračima koji se nalaze u biračkom spisku, a koju zakonodavac dopušta širokom krugu lica, kosi se sa pravom građana da podaci koji se odnose na ličnost pojedinca budu zaštićeni kao i da se ne mogu koristiti u druge svrhe od one za koju su prikupljeni. Javno iznošenje ovakvih podataka i mogućnost uvida u njih predstavlja povredu prava na privatnost koje ostaje nezaštićeno, jer zakonodavac ne predviđa mjere zaštite ovoga prava niti sankcionišće njihovu eventualnu zloupotrebu.

Drugo, pravo kandidovanja rezerviše se samo za političke stranke i grupe građana. Zakonodavac ne poznaje institut nezavisnog kandidata niti mogućnost da se pojedinac koristi svojim ustavnim pravom na kandidovanje kao nezavisni kandidat. Takvo zakonsko rješenje ne uvažava standard dokumenta iz Kopenhagena (1990. godine).

Treće, zakonska rješenja koja se odnose na način izbora izbornih komisija, a prema kojima članove iz stalnog sastava imenuje odgovarajuća skupština, na predlog skupštinskog tijela nadležnog za izbore i imenovanja, kao i odsustvo odredaba o nespojivosti funkcija, ne osigurava stvarnu nezavisnost organa za sprovođenje izbora.

¹¹ Vidjeti član 71a Zakona.

Četvrto, sadržaj nadležnosti izbornih komisija je redukovan samo na aktivnosti u toku izbornog procesa (od raspisivanja izbora pa do okončanja izbora), a izostaju nadležnosti ovih tijela u međuizbornom razdoblju.

Peto, propisima Republičke izborne komisije, dakle propisima podzakonskog karaktera, uređuje se glasanje birača putem pisma, kao i glasanje lica koja se nalaze u pritvoru ili na izdržavanju kazne zatvora. Budući da je tu riječ o biračkom pravu određenih kategorija birača, dakle o pravu istovrsnog sadržaja i kvaliteta kao i biračkom pravu svakog drugog građanina koji se ovim pravom koristi glasajući na biračkom mjestu, to bi i glasanje lica u pritvoru, kao i glasanje putem pisma, trebalo urediti izbornim zakonom, a ne aktom nižeg reda. Aktom Republičke izborne komisije mogla bi se urediti pitanja vezana za tehniku glasanja ovih kategorija birača, ali ne i sadržaj prava koji bi morao biti uređen u Zakonu, jer je u pitanju jedno od osnovnih ustavnih prava građana.

Šesto, zakonsko rješenje o raspodjeli mandata koje političkim strankama i drugim ovlašćenim predlagачima kandidatskih lista ostavlja prostor za postizbornu promjenu biračke volje građana nije saglasno sa tipom izbornih lista (zatvorene, strogo strukturirane liste) kao ni sa standardima dokumenta iz Kopenhagena (1990. godine) koji se odnose na obezbjeđivanje uslova „da volja naroda posluži kao osnova autoriteta vlasti”.¹² Redosljed na listi kandidata, naime, prilikom raspodjele mandata koje je osvojila određena lista kandidata obavezuje predlagачa liste samo u odnosu na distribuciju polovine osvojenih poslaničkih mandata koji se dodjeljuju kandidatima po redosljedu po kojem su njihova imena navedena na kandidatskoj listi. Preostala polovina od broja mandata, koji su na osnovu osvojenih glasova pripali određenoj kandidatskoj listi, dodjeljuje se na osnovu odluke predlagачa kandidatske liste kandidatima sa liste, ali nezavisno od mjesta na listi na kojem se kandidat nalazi. Ovakvo rješenje nije saglasno standardima, budući da zatvorene kandidatske liste prati raspodjela osvojenih mandata koja uvažava i prati redosljed prema kojem su imena kandidata navedena na kandidatskoj listi. Pravo predlagачa kandidatske liste da polovinu osvojenih mandata naknadno, dakle posle izbora, dodjeljuje kandidatima nezavisno od mjesta na listi na kojem se oni nalaze, objektivno znači postizbornu promjenu biračke volje, jer birači glasaju imajući u vidu ne samo imena kandidata sa liste, već i njihov redosljed na listi.

Sedmo, među razlozima za prestanak mandata izabranih poslanika jeste i prestanak članstva u političkoj stranci sa čije je izborne liste kandidat izabran. Za-

¹² Vidjeti tačku 7 dokumenta iz Kopenhagena.

kon bliže ne precizira razloge za prestanak mandata po ovom osnovu, pa je zamislivo da stranka, koja je nezadovoljna djelovanjem nekoga od poslanika, isključi poslanika iz svojih redova i tako stvori osnov za prestanak njegovog mandata. Ovo rješenje je, osim toga, suprotno izričitoj odredbi Ustava Republike Crne Gore koja garantuje samostalnost izabranih poslanika i slobodan mandat.¹³ Zaštita poslaničkog mandata od mogućih zloupotreba od strane političke stranke na čijoj listi je poslanik izabran nije osigurana.

Osmo, postupak verifikacije mandata izabranih poslanika, kao završni čin izbora kojim poslanik stupa na dužnost i postaje nosilac određenih prava i obaveza, nije uređen izbornim zakonodavstvom.

I pored nastojanja da se normativni uslovi pod kojima se izbori odvijaju upotpune, da se iz zakonodavstva uklone nepreciznosti, praznine ili nejasnoće koje zahtijevaju interpretacijska pravila, kao i da se obezbijede potrebni normativni preduslovi za slobodne, fer i demokratske izbore, ostaje da zaključimo da analizirano izborno zakonodavstvo još uvijek ostavlja prostora za adekvatnije uređivanje izbornog procesa i uvažavanje međunarodnih standarda u ovoj oblasti.

¹³ Članom 77 stavom 2 Ustava Crne Gore propisano je da se „poslanik opredeljuje i glasa po sopstvenom uvjerenju i ne može biti opozvan“.

Pobjeda proreformanske opcije i povratak političke stabilnosti

Birači u Crnoj Gori su po treći put uzastopno u nešto manje od dvije godine iznenadili političke analitičare i istraživače javnog mnjenja. Na parlamentarnim izborima u aprilu 2001. godine, kada se očekivala ne pretjerano ubjedljiva, ali komotna pobjeda independističke koalicije koja će omogućiti skoro raspisivanje referenduma o nezavisnosti, birači su joj dali samo dva procenta prednosti u odnosu na konkurentski profederalni blok i postavili Liberalni savez u ulogu jezička na vagi. Zatim su na lokalnim izborima u maju ove godine (u 19 od 21 opštine), kada se, zbog tek stavljenog potpisa na Beogradski sporazum, očekivao pad rejtinga vladajuće koalicije, birači ojačali vladin blok DPS-SDP u odnosu na prethodne parlamentarne izbore. Najzad, na ovim poslednjim parlamentarnim izborima održanim 20. oktobra birači su, umjesto predviđane tijesne pobjede koalicije predsjednika Đukanovića, ovoj poklonili aspolutnu većinu u parlamentu i učinili je jačom nego ikad u proteklih pet godina.

Nakon što se pogledaju brojke koje su neumoljive¹⁴, postavlja se barem nekoliko neizbježnih pitanja: a) Zašto je koalicija DPS-SDP odnijela tako ubjedljivu pobjedu u momentu kada je opozicija kontrolisala državne medije i smatrala da je vladavini predsjednika Đukanovića došao kraj, odnosno zašto su birači tako jasno odbacili zahtjev za promjenama u verziji opozicione koalicije SNP-SNS-NS i Liberalnog saveza? b) Šta u političkom smislu znači izbor koji su napravili građani Crne Gore, tj. koje su to osnovne političke vrijednosti i ciljevi za koje su oni glasali? c) Šta će

¹⁴ Na izborima na kojima je odziv bio izrazito visok (ukupno je glasalo 353.078 ili 77.48 % upisanih birača) koalicija DPS-SDP pod nazivom *Demokratska lista za evropsku Crnu Goru* osvojila je 167.124 glasa i 39 (od 75) mandata u crnogorskom parlamentu. Njeni glavni konkurenti koalicija *Za promjene* (SNP-SNS-NS) i Liberalni savez osvojili su 133.894 glasa i 30 mandata, odnosno 20.306 glasova i 4 mandata u crnogorskom parlamentu. Stranke albanske manjine osvojile su 8498 glasova i 2 mandata u parlamentu. U isto vrijeme koalicija DPS-SDP osvojila je apsolutnu većinu i na izborima za skupštinu opštine Podgorica, dok će u primorskoj opštini Tivat nakon ovih izbora vladati uz pomoć novoformirane Hrvatske građanske inicijative.

na političkoj sceni Crne Gore značiti pobjeda koalicije predsjednika Mila Đukanovića? d) Kako će se izborni rezultat ostvaren 20. oktobra odraziti na započeti proces konstituisanja nove državne zajednice Srbije i Crne Gore?

Zašto ovakav izborni rezultat?

Nekoliko razloga stoji u osnovi pobjede koju je ostvarila koalicija DPS-SDP. To su: sklonost većine biračkog tijela ka *umjerenim* političkim opcijama; *odbacivanje političkog radikalizma* i strah od unošenja dodatne nestabilnosti u politički život Republike; preraspodjela glasova unutar independistički opredjeljenog biračkog tijela, odnosno potpuni *sлом Liberalnog saveza*; *snažno liderstvo* i harizma predsjednika Đukanovića; *način vođenja izborne kampanje* pobjedničke koalicije.

Objasnimo kratko svaki od ovih faktora. Postoji jedna karakteristika crnogorskog biračkog tijela koja se pokazuje kao konstanta od početka uvođenja višepartijskog sistema 1990. godine, a to je sklonost da ono u većini glasa za onu političku opciju koju smatra najumjerenijom, bez obzira na to da li je to ova u stvarnosti ili nije. Oni koje biračko tijelo percipira kao suviše radikalne, bilo po političkoj opciji za koju se zalažu ili zbog načina na koji to čine, nikada nijesu uspjeli da u Crnoj Gori zadobiju većinsko povjerenje. U tom smislu je vrlo indikativan primjer krajnje desničarske Srpske radikalne stranke koja je, i kada je bila na vrhuncu moći i popularnosti u Srbiji, u Crnoj Gori ostajala na nivou relativno male parlamentarne stranke ili bila potpuno marginalizovana van parlamenta. Isto bi se moglo reći i za Liberalni savez koji ni u vrijeme svog najboljeg - antiratnog i antimiloševićevskog političkog perioda (1990-1996), zbog zalaganja za državnu nezavisnost nije uspio da dobije više od 12 % biračkog tijela. Ova pretežna umjerenost biračkog tijela kasnije je izražavana kroz većinsku podršku antimiloševićevskim političkim snagama (1997-2000), a vjerovatno najjače došla do izražaja na već pomenutim lokalnim izborima u maju 2002. godine, kada ono nije kaznilo predsjednika Đukanovića zbog privremenog odustajanja od državne nezavisnosti već ga ojačalo i time pokazalo da potpisivanje Beogradskog sporazuma shvata kao politički realnu odluku.

Tako je bilo i na ovim oktobarskim parlamentarnim izborima. Biračko tijelo je u potpunosti odbacilo apel opozicije za radikalnim promjenama, kao i praksu koju je opozicija demonstrirala u kratkotrajnom periodu dok je imala većinu u parlamentu. Opozicija je nastupila sa negativnom kampanjom, usmjerenom prije svega na obaranje režima predsjednika Đukanovića, i pri tome obećavala krivične progone, pa

i hapšenja pripadnika njegove nomenklature. Ovakva politička platforma bila je zvono na uzbunu. Biračko tijelo razumjelo ju je kao poziv na novu i produženu nestabilnost u zemlji u kojoj su upravo stabilnost i kakav-takav prosperitet osnovni zahtjevi običnih građana. U tom smislu, opozicija je vodila samoubilačku kampanju.

Aritmetički posmatrano, pobjeda koalicije DPS-SDP zasnovana je na potpunom porazu Liberalnog saveza. Đukanovićeve koalicije je u tom pravcu usmjerila glavni udar, i to sa dobrim razlozima. Bilo je realno pretpostaviti, a na to su ukazivala i ispitivanja javnog mnjenja, da je biračko tijelo LS nestabilno nakon njihovog zaokreta ka koaliciji „Za Jugoslaviju“, odnosno da je ne mali dio liberalnih birača spreman da odbaci takvu politiku stranke. Ova se procjena pokazala potpuno tačnom. U odnosu na izbore u aprilu 2001. LS je napustilo oko 8000 birača! Oni su se okrenuli protiv politike Liberalnog saveza, kako zbog njihovog iznenadnog političkog „braka“ sa strankama iz koalicije „Za Jugoslaviju“, tako i zbog izazivanja političkog haosa u parlamentu i već pomenute prijetće izborne kampanje. Ovo prvo, savez sa koalicijom „Za promjene“, birači su razumjeli kao odustajanje od programa državne nezavisnosti, a ovo drugo, kao prijetnju demokratiji i stabilnosti. Iz ovih izbora LS je izašao kao potpuno nevažna i marginalizovana stranka i vjerovatno da se sa sadašnjim vođstvom teško može izvući iz ove krize.

Jedan od faktora uspjeha Demokratske liste za evropsku Crnu Goru jeste i to što su Đukanović i njegovi koalicioni partneri ovoga puta vodili izbornu kampanju drugačije nego ranije. Za razliku od glamurozne kampanje na parlamentarnim izborima u aprilu 2001. godine, DPS i SDP su najprije na lokalnim izborima u maju 2001. godine isprobali model kampanje „od vrata do vrata“, a na ovim izborima ga još snažnije primijenili. Bila je to mnogo više terenska, nego javna, televizijska kampanja. U takvoj kampanji do izraza je naročito došao faktor liderstva koji je veoma važan u politici, a u demokratijama naročito. Đukanović je bio lider koji je snažno personifikovao i predvodio pobjedničku koaliciju govoreći lično na mnoštvu skupova od dvadeset do deset hiljada ljudi. Ovakav neposredni kontakt sa najrazličitijim slojevima birača odigrao je veliku ulogu.

Za šta su birači zapravo glasali?

Parlamentarni izbori aprila 2001. godine bili su izbori o državnom statusu Crne Gore. Nezavisnost ili zajednička država sa Srbijom bile su glavne teme tih izbora, a tijesna pobjeda Đukanovićeve koalicije i njena postizborna zavisnost od LS, te nestabilna manjinska vlada proizašla iz takvog izbornog rezultata, bili su važni fak-

tori kasnijeg odustajanja od referenduma o nezavisnosti. Oktobarski izbori 2002. godine nijesu, ili nijesu prevashodno, bili vezani za državni status. Beogradskim sporazumom ta tema je barem privremeno definisana i skinuta sa dnevnog reda i birači su to znali. Zato su ovi izbori mnogo više odlučivali o demokratiji i reformama, o političkom pravcu i identitetu Crne Gore u narednom četvorogodišnjem periodu. Birači su sasvim jasno podržali jednu prozapadno orijentisanu vladu i, uslovno rečeno, moderniju, „evropskiju“ političku opciju. Već je rečeno da su birači glasali i za stabilnost radije nego za moguće turbulencije koje bi donijela vlada „Jugoslovena“ i liberala.

Iako ne primarno, državno pitanje je ipak stajalo u pozadini opredjeljenja izbornog tijela. O ovome ponajviše svjedoči da su liberali vrlo surovo kažnjeni ne samo zbog svoje nedemokratičnosti, nego možda još više zbog saveza sa političkim partijama koje se protive državnoj nezavisnosti. U tom smislu, birači su veoma jasno podržali put *postepenog sticanja nezavisnosti* koji im je Đukanović ponudio preko Beogradskog sporazuma, a odbacili neizvjesnu i maglovitu ideju liberala da je državnu nezavisnost moguće postići kroz savez sa koalicijom „Za Jugoslaviju“. Uostalom, i postizborna matematika je u tom smislu vrlo jasna. Opcija državne nezavisnosti biće nakon ovih izbora u crnogorskom parlamentu nadmoćnija nego ikada. Nasuprot 30 poslanika profederalne koalicije (SNP-SNS-NS) u parlamentu će sjedjeti 45 njihovih independistički orijentisanih kolega (39 - DPS-SDP; 2 - albanske stranke i 4 liberala). Vjerovatno je svojevrsna ironija, a prije svega posljedica politike koju je Liberalni savez vodio poslednjih godina, da je opcija nezavisne Crne Gore najjača upravo u momentu kada su oni najslabiji.

Šta će u samoj Crnoj Gori značiti ovakav izborni rezultat?

Oktobarski izbori donijeli su jasnu i trenutnu stabilizaciju političke scene Crne Gore nakon perioda produžene nestabilnosti. Koalicija predsjednika Đukanovića raspolaže apsolutnom većinom u parlamentu i stabilnom vladom. Ona će imati odriježene ruke da sprovodi svoju politiku. Najveći izazov koji stoji pred budućom vladom jeste da pokaže da reforme o kojima se stalno govori nijesu samo retorika već da se one zaista i sprovode i da daju rezultate. Situacija u Crnoj Gori u tom pogledu je takva da je ne mali broj reformskih zakona zaista već usvojen, ali u stvarnom životu se ne može reći da Crna Gora ide krupnim reformskim koracima. Naprotiv, poslednjih godinu i po prije se može označiti kao period stagnacije, dođuše umnogome uslovljen političkom krizom. Kao apsolutni pobjednik izbora, no-

va vlada će se prevashodno ocjenjivati prema tome kako bude upravljala ekonomijom, s obzirom na to da veće političke krize u nekom doglednom periodu ne treba očekivati.

Veliki problem crnogorske politike na duži rok biće, kao i do sada, nepostojanje jedne moderne programske opozicije. Sudeći po politici koju su do sada vodili, SNP i njihovi saveznici to teško mogu biti. Oni predvode jedno izrazito konzervativno biračko tijelo, čija je antimoderna i antireformska usmjerenost nesumnjiva. Prema ispitivanju javnog mnjenja koje je CEDEM sproveo u septembru 2002. godine, nešto više od mjesec dana prije parlamentarnih izbora, dvije trećine (66 %) biračkog tijela koje podržava koaliciju „Za promjene“ (SNP-SNS-NS) ocjenjuje Slobodana Miloševića najvišim ocjenama (4 i 5 od mogućih 5), a preko 70 % istog biračkog tijela ne podržava nikakvu saradnju sa Tribunalom u Hagu! Ako se tome doda da je ne mali dio ovog biračkog tijela veoma sklon srpskom nacionalizmu u pravoslavnom klerikalizmu, prilično je teško zamisliti kako bi se stranke iz koalicije „Za promjene“ mogle ozbiljnije reformisati. A ukoliko do promjena u njihovim redovima ne dođe, one bi mogle imati sličnu poziciju u kojoj se nalazi najveća opoziciona snaga u Rusiji - ruski komunisti. Oni su legitimni dio sistema, na svim izborima ostvaruju zavidan broj mjesta u parlamentu, ali ih niko ne želi na vlasti. Protiv njihove eventualne izborne pobjede mobilise se velika unutrašnja energija, a indirektno i međunarodni faktor. Takva situacija ne doprinosi zdravlju demokratskog sistema.

U ovom momentu je teško reći da li će koalicija „Za promjene“ ostati zajedno ili će se preko posebnih poslaničkih klubova u parlamentu polako dezintegrisati. Vjerovatno je da će koalicija ostati manje-više jedinstvena do skorih predsjedničkih izbora, mada je posle ishoda parlamentarnih izbora Đukanovićeve nadmoć u predsjedničkoj trci tolika da će njegovi oponenti imati problema kako da uopšte selektiraju nekog protivkandidata.

Izborni rezultat i konstituisanje nove zajednice Srbije i Crne Gore

Kao i na unutrašnjem planu, Đukanovićeve pobjeda na parlamentarnim izborima djelovaće stabilizirajuće i na odnose Crne Gore i Srbije. Ovo zbog toga što je, na jednoj strani, vladajuća koalicija obezbijedila sebi širi manevarski prostor za sve buduće srpsko-crnogorske institucionalne aranžmane, a na drugoj strani Koštunica i Đinđić dobili su sada jasnog i stabilnog partnera u Crnoj Gori. Ovakva situacija ide na ruku relativno brzom usvajanju Ustavne povelje nove državne zajednice.

Ovo, međutim, ne znači da će Đukanović popustiti na za njega važnom pitanju načina izbora u zajednički parlament Srbije i Crne Gore. Naprotiv, njegova je pozicija sada mnogo jača i on će insistirati na formulaciji iz Beogradskog sporazuma da republike samo određuju način na koji će birati svoje predstavnike. Naime, Đukanovićeva koalicija sada nema nijedan razlog da rizikuje sa neposrednim izborima za parlament državne zajednice i da time pruži još jednu šansu strankama koje je koliko juče vrlo ubjedljivo pobijedila. Eventualni bojkot federalnih izbora od strane principijelnih independističkih glasača (dio ili većina birača nacionalnih manjina, SDP-a, LS, pa dijelom i samog DPS-a) mogao bi da dovede do ponavljanja situacije iz Miloševićevog vremena - da nelojalna manjina iz Crne Gore bude njen većinski zastupnik u Beogradu. Kao potpisnik Beogradskog sporazuma Đukanović ovo neće prihvatiti, jer on i njegova koalicija žele da budu partner DOS-a u zajedničkim organima, a ne oni koji su u Crnoj Gori izgubili izbore.

Eventualni pritisak na crnogorsku stranu da prihvati neposredne izbore, bilo iz Beograda ili Brisela, vjerovatno neće dati rezultate, pa je realnije da srpska i crnogorska strana pronađu kompromis po modelu koji su u ekonomskim pitanjima već koristili ministri Đelić i Ivanišević. To bi moglo da znači da obje republike, barem prvi put, same odluče kako će birati poslanike u zajednički parlament, a ukoliko Zajednica opstane duže od tri godine i bude novih izbora, onda bi se tražio model harmonizacije bilo u pravcu neposrednih bilo posrednih izbora.

Ovo pitanje, međutim, neće dovesti u pitanje usvajanje Ustavne povelje i konstituisanje nove zajednice. Đukanovićeva vladajuća koalicija dobila je snažan izborni legitimitet, pored ostalog, i na politici Beogradskog sporazuma i ona nema nijedan razlog da ga u naredne tri godine ne sprovodi.

ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA U PREDIZBORNOM PERIODU

METODOLOŠKI OKVIR MONITORINGA MEDIJA

Uvod

Mediji su nezaobilazni deo svakog (pred)izbornog procesa, jer od načina njihovog delovanja na političku javnost i biračko telo u značajnoj (što ne znači i *odlučujućoj*) meri zavisi i demokratičnost izbora, u smislu „jednakosti šansi“ svih aktera da javnosti izlože svoja programska opredeljenja i da privuku, naročito, neodlučni ili još uvek neopredeljeni deo birača.

CeSID je tokom predizborne kampanje za parlamentarne izbore u Crnoj Gori, zakazane za 20. oktobar 2002, posmatrao pokrivenost i praćenje kampanja izbornih aktera u medijima u Crnoj Gori i (komparativno) u Srbiji. Cilj je, kao i svaki put do sada, bio da se utvrdi koliko su mediji korektno obavestavali javnost o toku kampanje, koliko su poštovali ravnopravnu zastupljenost svih aktera nastupajućih izbora, odnosno koliko su pojedini akteri bili (de)favorizovani u rasporedu publiciteta (nepriistrasnost), koliko je politička javnost u Crnoj Gori bila „pregrevana“ ili „hlađena“ doslovnim medijskim prenošenjem političkih diskursa, primenjenih u kampanjskim radnjama, koji nisu nužno i diskurs posmatranih medija (mada, teorijski, a pogotovo praktično, to mogu biti!).

Posmatrani su (sistematično) sledeći mediji:

Štampani: *Pobjeda, Vijesti, Dan i Glas Crnogoraca.*

Elektronski: *Dnevnik u 19:30 TV CG 1, IN TV, TV Montena i Parlamentarni kanal.*

Komparativno, tokom značajnog perioda kampanje, u Srbiji su (nesistematično) praćeni *BK Telefakt, YUInfo, Studio B, RTV B92* (elektronski) i *TV Pink*, odnosno *Poli-*

tika, Večernje novosti, Blic, Glas javnosti i Danas u smislu izveštavanja o predizbornoj kampanji u susjednom (zagranličnom?) „oku u glavi“.

Ovako visoka „kompleksnost“ posmatranja medijske prezentacije (inače samo) još jednog u nizu „istorijskih“ izbornih opredeljivanja birača u Crnoj Gori bila je višestruko motivisana: na prvom mestu, dakako (unutarpolitičkom) značajnošću samih izbora – u smislu produbljivanja ili relaksacije političke polarizacije i rascepa političke zajednice. Nadalje, širom političkom značajnošću – potencijalne konsekvence ovih izbora po raspored političkih snaga u srazu oko nekoliko metapolitičkih pitanja, koja prevazilaze „lokalni“ okvir Crne Gore i dobijaju regionalni i, štaviše, supraregionalni okvir – Ustavna povelja, status državne (novo)zajednice, mikro- i mezoregionalna stabilnost. Napokon, u tom svetlu i ozračju metapolitičkih pregrupisavanja performansa posrednih političkih aktera, drugim rečima, medija kao ponovo manje-više (ne)voljne služinčadi dnevne – dakle, promenljive, dakle, neprincipijelne politike, koja slobodu i odgovornost medija opet udaljava od gotovo dosegnutih i, činilo se, *nedodirljivih* principa profesionalizma.

Kao glavni problem u aktuelnoj kampanji proizašlo je pitanje kreiranja političkog ambijenta i načina političkog govora, za šta odgovornost ne mogu da snose samo mediji. Vredi citirati oporu konstataciju jednog našeg analitičara (Vesne Petrović): „Moj glavni utisak je: mediji su takvi kakvi su političari, ili možda čak – mediji su još dobri kakvi su političari“.

Osnovne osobenosti političkog ambijenta, biračkog tela i aktera kampanje

Predizborna kampanja za vanredne parlamentarne izbore u Crnoj Gori (i lokalne u Podgorici i Tivtu), raspisane za 20. oktobar 2002, bila je pomalo „čudna“, sve u skladu sa poznatim citatom Njegoša o „...vočki čudnovatoj“. Značaj izbora bio je, po običaju, velik, mada su se građani ove manje članice (još uvek postojeće dvočlane federacije koja uskoro, ako uopšte, prerasta u hibridnu formu „zajednice polunezavisnih država“) već svikli na učestala izborna nadgornjavanja pretendena na sprovođenje vlasti na svim nivoima, od lokalne, preko zakonodavne, pa do predsedničke (i umorili od njih), bez obzira na njihove uvek proklamovane „istorijske“ dimenzije i reperkusije. Građani Crne Gore zaista imaju razloga da budu umorni od izbora: od 1990. godine u Crnoj Gori parlamentarni izbori održani su, pre ovih, čak

pet puta (1990, 1992, 1996, 1998, 2001). Bili su još i referendum o ostanku u Jugoslaviji (1990) i dva puta predsjednički izbori (1992, 1997).

Samo u ovoj (2002) godini omaleno biračko telo¹⁵ tri puta se 'moralo' pojavljivati na biralištima: 15. maja na lokalnim izborima, u oktobru na parlamentarnim, te u decembru na predsjedničkim; potom, možda već početkom 2003. godine čak i na izborima za skupštinu redefinisane državne zajednice sa Srbijom. Reklo bi se: ni manje države, niti više neposrednih provera demokratske legitimacije vladalaca!

Ambijent vanrednih parlamentarnih izbora (osim „istorijske dimenzije“) obeležilo je mnoštvo pretendenata, svrstanih uglavnom u najšarolikije koalicije, ali i samostalnih u političkom nastupu. Istorijska dimenzija ogledala se u sledećem: parlamentarni izbori u Crnoj Gori trebalo je da odgovore na nekoliko ključnih pitanja. Među njima je odgovor na pitanje da li će Crna Gora nastaviti putem daljeg osamostaljivanja ili će se ponovo vratiti u okrilje SRJ, odnosno nove državne zajednice Srbije i Crne Gore. Odgovor na ovo pitanje trebalo je da odredi dalji tok odvijanja događaja u toj republici.

„Predizbornu kampanju karakterisala je izuzetna polarizacija političkih blokova, prvog, koji je za samostalnu Crnu Goru (Đukanovićev DPS, SDP, Građanska partija i Narodna sloga) i drugog bloka, koji je za Crnu Goru u okviru zajedničke države sa Srbijom, odnosno politički blok prosrpskih i projugoslovenskih stranaka predvođen Predragom Bulatovićem (Socijalistička narodna partija - SNP, Srpska narodna stranka -SNS, Narodna stranka - NS). Oba politička bloka predstavljena su kroz dvije vodeće koalicije: Đukanovićeva „Demokratska lista za evropsku Cr-

¹⁵ „U Crnoj Gori živi oko 662 hiljade stanovnika, od toga oko 450 hiljada sa pravom glasa na predstojećim izborima. (Tačan broj birača saopštila je Republička izborna komisija pred vanredne izbore 20. oktobra: 455.791 birač). U Republici Crnoj Gori živi oko 63 % Crnogoraca, 17 % Bošnjaka, 9 % Srba, 7% Albanaca, 1 % Hrvata (koji ove godine prvi put imaju nacionalnu stranku - Hrvatska građanska inicijativa (HGI) - prijavljenu za učešće na lokalnim izborima u Tivtu). Religijska pripadnost: 72 % pravoslavaca, 21 % muslimana, 4 % katolika. Napominjemo da je posljednji zvanični popis stanovništva obavljen 1991. godine te da će dugo najavljivani popis stanovništva (najverovatnije 2003. godine) dati još pouzdanije podatke“. (Analiza: *Samostalnost ili zajednička država?* IFIMES-a - Međunarodnog instituta za međureligijske, međunacionalne i bliskoistočne studije iz Ljubljane, Internet file, 15. oktobar 2002). „Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, od ukupnog broja punoletnih građana 51 odsto su muškarci, a 24 odsto su mlađi od 30 godina, 15 odsto se *potpisuje palcem*, pišu podgoričke *Vijesti*. Prema istim podacima Republičkog zavoda za statistiku, 41 odsto birača pripada populaciji od 30 do 50 godina, 29 odsto njih ima 50 do 65 godina, dok je svega 6 odsto starije od 75 godina. Među biračima ima 6,6 % nepismenih a osam odsto nema nikakvu školsku spremu. Više od trećine Crnogoraca (34,9 %) završilo je samo osnovnu školu. a isto toliko birača ima završenu srednju školu. Prilikom da glasa ima i 7,8 % koji imaju zanatske diplome (ŠUP), onih sa višom stručnom spremom ima 3,8 % a pet odsto birača ima visoku stručnu spremu“ (*Glas javnosti*, izvor: izveštaj FoNet-a, 14. oktobar 2002).

nu Goru" i Bulatovićeve „Koalicija zajedno za promjene“. Realnu snagu pojedinih stranaka u okviru koalicija bilo je teško utvrditi, što će imati za posljedicu da će stranke pojedinačno sebi pripisivati puno veću snagu i značaj u odnosu na stvarnu. U sadašnjoj političkoj polarizaciji ne treba zaboraviti ulogu Liberalnog saveza (sada bližeg prosrpskim i projugoslovenskim strankama), koji je i najveći zagovornik samostalnosti Crne Gore i koji će vjerovatno osvojiti nekoliko poslaničkih mjesta, čiji glasovi mogu prevagnuti i odlučiti ko će u naredne četiri godine vladati Crnom Gorom. Zastupljenost žena na izbornim listama nedovoljna je, što upozorava na položaj žene u crnogorskom društvu. Dosadašnja vlast na čelu sa aktuelnim predsjednikom Milom Đukanovićem (kojem mandat ističe januara 2003) i njegovom Demokratskom partijom socijalista (DPS) nije pokazala posebne rezultate što jasno dokazuje ekonomska i politička situacija u kojoj se Crna Gora nalazi“. U predizbornim nastupima, sigurnu pobjedu najavljivale su „Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“, „Koalicija zajedno za promjene“ (bivša „Koalicija zajedno za Jugoslaviju“) i neizbježni Liberalni savez, koji je isticao da će ponovo imati primamljivu ulogu 'jezička na vagi', bez kojeg je nemoguće formirati vladu i najavljivao da će svoju podršku ovog puta naplatiti u vidu premijerskog mesta (Navedeni izveštaj IFIMES-a).

Ekstremni pluralitet političke ponude (deset različitih koalicija i samostalnih aktera)¹⁶ nije mogao da prikrije ključnu političku polarizaciju upravo oko navedena dva esencijalna pitanja, kao ni verovatan, 'unapred viđen' raspored političkih snaga: značajnu izjednačenost dveju dominantnih nepomirljivih opcija, tj. dalji rasep u političkoj zajednici, s tankim i nestabilnim 'jezičkom na vagi', sklonim (katkad neočekivanim i neverovatnim) neprincipijelnim koalicijama. S obzirom na ovakav nekonzistentan politički milje, nastupajuće političko suočavanje (još jedanput forsirano predstavljano kao „odlučujuća bitka, sraz“ bez mogućnosti kompromisa, koji su srž zrelog vođenja politike) koncentrisalo se oko tzv. 'principijelnih, velikih' pi-

¹⁶ Prema nedavno objavljenoj informaciji, oko dva i po miliona evra je potrošeno da bi sedam koalicija i tri partije na izborima podelile 75 mesta u parlamentu (od kojih su bar dva mandata unapred 'rezervisana' za albanske stranke). Pored navedenih, na izborima su uzele učešće i 'Patriotska koalicija za Jugoslaviju' (u kojoj su Narodna socijalistička stranka, čiji je počasni predsednik Momir Bulatović, SRS - Vojislav Šešelj, Stranka deviznih štediša i JUL), potom Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima (koji su ustanovili da je 'Jugoslavija najljepša riječ u našem jeziku' a 'Slobodan Milošević, uz Fidela Kastru, jedan od najboljih državnika'); nadalje, 'Bošnjačka demokratska koalicija', 'Bošnjačka koalicija' i 'Albanci zajedno'. Samostalan nastup, osim liberala, prijavili su 'Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti' i 'Srpska radikalna stranka', čiji je lider Ilija Darmanović (ta grupacija je u svađi sa nekadašnjim vođom jedinstvene stranke, Vojislavom Šešeljem, a Darmanović je nedavno optužio Šešeljevog bliskog saradnika Aleksandra Vučića da 'radi za Mila').

tanja, ostavljajući po strani „trivijalnu realnost“ svakodnevnog života građana, istovremeno (paradoksalno!) očekujući njihovu brojnu podršku.¹⁷

Govor netrpeljivosti

S obzirom na ovako zaoštrenu „binarnu“ političku optiku (*pro et contra*), a pogotovo s obzirom da su gotovo svi relevantni politički akteri izabrali „neposredni kontakt sa biračkim telom“, tj. „pešačku“ (*door-to-door*) kampanju¹⁸, i 'neposrednost' političkog diskursa bila je, očekivano, adekvatna. Žestina političkog govora nadmašila je sve do sada viđeno, kada je reč o crnogorskoj političkoj sceni. Poslovična, manje ili više dosledno uvažavana elementarna politička korektnost (koja je često jasno razlikovala crnogorsku od srpske pluralističke političke arene) bila je ovog puta znatno potisnuta, tj. poštovala se u obrnutoj srazmeri prema 'gromadnosti' interesa koji se propagirao i nastojao 'prodati' na političkom tržištu.¹⁹ Ako su se glavni politički opONENTI i u nečemu slagali, onda je to bilo Sen-Žistovsko načelo „nema slobode za neprijatelje slobode“ (pri čemu je, dakako, „slobodu“ svako tumačio u svom

¹⁷ „Sadašnja vlast imala je tek nadpolovičnu većinu u parlamentu izgubivši je prije nekoliko mjeseci i time probivši političku i ekonomsku krizu u zemlji. Zbog nestabilnosti u okruženju, ali i u samoj Crnoj Gori, vlast se uglavnom bavila političkim pitanjima, prije svega, da li ostati u jugoslovenskoj zajednici ili nastaviti procese osamostaljivanja Crne Gore. U takvoj konstelaciji odnosa Crna Gora faktički već funkcioniра samostalno te se samo formalno-pravno nalazi u okviru Savezne Republike Jugoslavije. Takav paralelizam onemogućava njeno normalno funkcionisanje. Međunarodna zajednica podržavala je projekat samostalne Crne Gore za vrijeme vlasti Slobodana Miloševića. Međutim, njegovim odlaskom sa političke scene i dolaskom na vlast Demokratske opozicije Srbije (DOS-a) taj projekat gubi na značaju te se privremeno zaustavlja. Vjerovatno će ponovo biti aktueliziran ukoliko DOS-ovska vlada u Beogradu ne bude slijedila upute Zapada u provođenju reformi ali i pri donošenju drugih značajnih odluka. Đukanovićeva politička opcija otišla je nekoliko koraka dalje u procesu osamostaljivanja Crne Gore što joj otežava povratak na početno stanje. Upravo je beogradski dogovor djelimično olakšao poziciju Đukanoviću, jer se njime stvaranje zajedničke države Srbije i Crne Gore može fleksibilno i različito tumačiti u dnevopolitičkom interesu. Beogradski sporazum različito interpretiraju dvije vodeće koalicije ali i drugi, kao što je 'Patriotska koalicija za Jugoslaviju', kojoj se ne predviđa uspjeh na predstojećim izborima“ (Navedeni izveštaj IFIMES-a, Internet file).

¹⁸ „Predizborna kampanja za vanredne parlamentarne izbore polako ulazi u finiš. Ova kampanja, nema sumnje, skromnija je kada su u pitanju plaćeni oglasi i spotovi u medijima a od prvog dana je evidentno da je skromno i interesovanje građana. Partije, odnosno koalicije svakodnevno špartaju Crnom Gorom, maltene ne zaobilazeći nijedno selo, a kamoli grad. Dve najjače koalicije „Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“ i „Zajedno za promjene“ su najviše na terenu, a pored njih promotivne skupove imaju „Patriotska koalicija za Jugoslaviju“, Liberalni savez, „Albanci zajedno“, tako da se svakog dana organizuje najmanje pedesetak promocija, a nekih dana taj broj je udvostručen... Mnogi u šali kažu da svaki birač 'ima svoj' miting“ („Miting po glavi birača“, *Borba*, 14. oktobar).

¹⁹ „Centar za demokratsku tranziciju, na osnovu izveštaja 50 posmatrača, konstantovao je da su jedini koji nisu koristili nekorektan rečnik u predizbornim aktivnostima, albanske nacionalne partije i Socijaldemokratska partija“, javio je 11. oktobra dopisnik Radija B92 Srđan Janković.

političkom kodu: kao „slobodu od“ ili „slobodu za“, naravno, zajedničke države sa Srbijom). Politički diskurs bio je 'uravnoteženo' jezično kontaminiran vrlo „začinjenim“ retoričkim sredstvima²⁰, koja su uklapana u viši red 'retoričkih strategija', uplivišući uglavnom sva tri ključna tipa kampanje: „afirmaciju“, „kritiku“ i „negativnu afirmaciju“²¹ (o značenju ovih tipova kampanje videti nešto niže, u odeljku o metodologiji monitoringa medija).

Dijapazon „retoričkih sredstava“ bio je dosta sužen na uglavnom tradicionalizme, opšta mesta, parole, klišeje, obećanja i apele, kao i na etiketiranje (čitaj: vređanje). Jedan (nužno selekcionisan) katalog ukazuje na „nameravane efekte“, ciljeve i domete diskursa, angažovanih u ovoj kampanji (bez obzira na 'autorstvo'; retorička sredstva izdvojena su u primerima italicom):

Klišei

Lider Demokratske partije socijalista Milo Đukanović ocenio je u petak uveče na promotivnom skupu DPS-a u Herceg Novom da je delovanje njegovih političkih konkurenata u Crnoj Gori *generisano mržnjom*. „Imam utisak da je to *politička družina* koja je sastavljena samo sa motivom da *sruši postojeću vlast* i ne pitajući za cenu. Reč je o *političkim štetočinama* i *političkim palikućama* koji se ne libe da sruše Crnu Goru da bi na njenom *zgarištu* sebe proglasili za *domaćina*“, rekao je Đukanović (11. oktobar, *Radio B92*). I još ponešto: „Đukanović je optužio koaliciju „Zajedno za promjene“, koja u tom gradu vrši lokalnu vlast: 'njima je *nacionalizam* važniji od *egzistencijalnih prava građana*'. On je takođe oštro kritikovao izjavu predsednika Socijalističke narodne partije Predraga Bulatovića da će se zalagati da se buduća zajednička država Srbije i Crne Gore takođe naziva Jugoslavija: 'Reč je o još jednoj *političkoj vratolomiji* Predraga Bulatovića.'" („Svako u svoj doboš“, *Večernje novosti*, 13. oktobar). Ovom 'vratolomijom' pozabavila se, na osoben način, i DPS u saopštenju karakterističnog naslova „Čas unitarista, čas federalista“: „DPS je optužila lidera SNP i jednog od čelnika 'Zajedno za promjene' Predraga Bulatovića za *nedoslednost*. U saopštenju

²⁰ Koncept retoričkih sredstava u diskurs analizi detaljno je metodološki obrazložen u tekstu S. Gredelja: „Do gađanje naroda u medijima – medijska produkcija konflikata“, u: Grupa autora, *Rat je počeo na Maksimiru*, Medija centar, Beograd, 1997.

²¹ „Od vanparlamentarnih stranaka koje učestvuju na ovim izborima, procenjuje se, najveću šansu da uđe u parlament ima 'Patriotska koalicija za Jugoslaviju', koju čine NSS (počasni predsednik Momir Bulatović), SRS - Vojislav Šešelji i JUL. Ove partije vrlo angažovano i agresivno istupaju na izborima, kritikuju sve bez izuzetka, naročito DPS i SNP“ („Miting po glavi birača“, *Borba*, 14. oktobar).

se kaže da je 'Bulatović čas *unitarista*, a zatim *federalista*, povremeno Srbin a na trenutak Crnogorac, podržava buduću državnu zajednicu a traži referendum za opstanak imena Jugoslavija, iako ga je olako odbacio.'" (*Tanjug*, 13. oktobar).

Parole

Predsednik SNP Predrag Bulatović ponovo se zauzeo za opstanak imena Jugoslavija za novu zajednicu Srbije i Crne Gore, iako se njegova partija ranije odrekla tog imena. „Mi i jesmo za *Jugoslaviju* i kada poslije naše izborne pobjede potpišemo ustavnu povelju, zalagaćemo se da zajedničkoj državi *sačuvamo i staro ime - Jugoslavija* - rekao je Bulatović na sinoćnom predizbornom skupu skupu svoje partije u podgoričkom naselju Ljubović" („Još osam dana za ubeđivanje", *Politika*, 12. oktobar).

Tradicionalizmi

Najčešće citirane fraze su *čojstvo i junaštvo* Marka Miljanova i izvodi iz *Gorskog vijenca* Petra Petrovića Njegoša „*tvrd je orah vočka čudnovata...*”

Prema mišljenju Miroslava Vickovića, 'Đukanović, Marović i Vujanović izjednačavaju *poštene ljude s avetinjama*, a sve se kunu u *čojstvo i junaštvo*" („Vočka čudnovata", *Blic*, 13. oktobar 2002).

Opšta mesta

„...Svi oni zajedno neće ništa odlučivati u Crnoj Gori, jer su to *snage koje ne mogu da vode Crnu Goru, sem nazad*", rekao je Filip Vujanović.

Prema mišljenju projugoslovenskih snaga, Milo Đukanović je postao *glavni kočničar* i beži od Povelje *k'o 'đavo od krsta'*, dok suprotna strana tvrdi da 'Predrag Bulatović *opstruiše* pisanje Ustavne povelje samo da bi *svoje kadrove zadržao* u Beogradu do izbora, 20. oktobra, kako bi *zakačili još koju platu*'.

Predsednik Socijaldemokratske partije, koalicionog partnera DPS, Ranko Krivokapić, izjavio je da je uveren u pobjedu „*široke građanske, evropske, crnogorske koalicije*".

Apeli i obećanja

„Na tribini u Baru, Predrag Bulatović je ponovio poziv svim građanima da *masovno izađu na izbore*, jer je 'apstinencija veliki problem koji DPS-u omogućava

da se spasava na bilo koji način: oni žele da ojađeni i osiromašeni ostanu kod kuće, a svako ko to učini a *ko je protiv organizovanog kriminala*, dao je glas DPS-u²² i dodao da je 'strah od rata, nemira i međunacionalnih sukoba samo *papagajska priča* DPS-a koju šire javno i tajno" („Svako u svoj doboš“, *Večernje novosti*, 13. oktobar).

„Đukanović je pak političkim protivnicima odgovarao 'da im je veći interes da *povećaju kapacitete u spuškam zatvoru* nego *Železarine*'. Železari (u Nikšiću), čija proizvodnja inače loše stoji, i njenim radnicima Đukanović je obećao svetlu budućnost: '*nećemo dozvoliti da radnici ostanu bez egzistencijalne sigurnosti*, jer je *Železara udarna pesnica* crnogorskog progresa, demokratije i evropskog progresa.'“ („Ružne reči, smešne reči“, *Politika*, 14. oktobar).

„Predsednik Socijaldemokratske partije Ranko Krivokapić je rekao 'da će nova crnogorska vlada biti *otvorena za nezavisne ličnosti*, ljude sa strane i *eksperte* iz prijateljskih zemalja koji znaju kako se vodi *tranzicija*. Imao sam razgovore s ljudima koji su taj proces vodili u Sloveniji i oni su spremni da nam *pomognu*, da dođu i obuče mlade ljude *da izbegnemo greške i zamke* na putu ka Evropi.'“ (*Beta*, 13. oktobar).

Etiketiranje (vređanje)

Centar za tranziciju je izdvojio sledeće izjave: da su politički oponenti *genetski opterećeni ljudi, incestuozni, moralni patuljci*, a ovim kvalifikacijama treba dodati i *nacisti, fanatici, mafijaši*, dok se za novinare koriste termini *psi propagande, novinarske sponzoruše i duvanski mediji*. Reči poput *šakal, lažov, lopov* i *izdajica* postale su odomaćene u međusobnoj komunikaciji političara. Ove izjave i čaščavanja pokazuju da se većina crnogorskih političara takmičila kako će svoje oponente uvrediti, a ne kako predstaviti svoje pozitivne ekonomske i socijalne programe i naći izlaz iz teške socijalne situacije (*Radio B92, Blic nedelje*, 13. oktobar).

„Krivokapić je u predizbornoj poruci biračima većinu drugih stranaka i koalicija u Crnoj Gori nazvao '*nacionalističkim, desničarskim* i *antievropskim strukturama*. Jedni su se *odrekli Jugoslavije*, a drugi Crne Gore, a sve samo zbog lokalne vlasti i *dinarske podrške*'“ („Još osam dana za ubeđivanje“, *Politika*, 12. oktobar).

Ilija Darmanović, predsednik Srpske radikalne stranke, koja se razišla sa „Srpskom radikalnom strankom - Vojislav Šešelj“, optužio je visokog funkcionera

²² Bojazan od apstinencije pokazala se neosnovanom: izlaznost na izbore bila je blizu 80 %.

Šešeljevih radikala Aleksandra Vučića da predizbornim nastupima u Crnoj Gori 'radi za vladajuću stranku' u toj republici: „Dođe *političko nedonošče* iz Beograda da seje *zlo* po Crnoj Gori“, izjavio je Ilija Darmanović u svom predizbornom obraćanju biračima.

Jedna od 'diskurzivnih međukategorija', nesvodivih na bilo koju od prethodno ilustrovanih „čistih“ retoričkih sredstava i strategija, bila je tzv. raskrinkavanje „kriminokratije“, tj. javno kritikovani „burazerski kapitalizam“ (kao, navodno, endemski 'ekscēs', ali i jedinstven, ekskluzivan način ponašanja samo jednog dela konkretno postojećeg političko-ekonomskog miljea). Ovo je bilo polje diskurzivnog 'seirenja', u kojem su sva sredstva bila dozvoljena i - primenjena.²³

Drugi otklon i osobeni udeo kao novina unutar tipologije retoričkih strategija predstavljao je (neplanirani i neočekivani) 'javni čas auto-anatomije', tj. prebiranja po crevima (dugo prikrivane) „kriminogeneze“ jednog (značajnog) dela aktuelne političke scene, koji se može imenovati i (nevoljnim) „samoosvešćenjem“ i „samopokajanjem“. (Ne)očekivanu ulogu u tome odigrao je *enfant terrible* crnogorske političke scene, izgnanik pa 'povratnik', dr Novak Kilibarda, bivši dugogodišnji lider Narodne stranke. U šokantnoj izjavi nezavisnoj TV „Orion“ iz Kolašina Kilibarda je izjavio da je ovu stranku 1990. godine osnovala Služba državne bezbednosti Crne Gore: „Bivši crnogorski ministar inostranih poslova Nikola Samardžić nije bio daleko od istine kada je, svedočeci u Hagu, kazao da je Narodnu stranku osnovao SDB. Momir Bulatović i Milo Đukanović su preko SDB osnovali uslužnu stranku, a to je bila Narodna stranka, koja je bila 'transmisioni kaiš i mesto gde je trebalo da budu svi njihovi kadrovi kojima nisu mogli da daju ministarske fotelje'. U nastavku svoje izjave Kilibarda je dodao: 'Trebao im je vođa,

²³ „Potpredsednik SNP Zoran Žižić je javno juče usred Podgorice građanima saopštio: 'U Crnoj Gori vlada mafija, a svi ministri, njihovi zamenici i pomoćnici su kriminalci... Koalicija 'Zajedno za promjene' na ovim izborima ne bori se protiv aktuelne vlasti, jer to nije vlast već mafija presvučena u odijela. To svako dijete u Crnoj Gori zna...' Slične, zapravo istovetne, ali čak konkretnije poruke stizale su od liberala. Tako je poslanički kandidat Liberalnog saveza Crne Gore Saša Marković optužio Svetozara Marovića, potpredsednika DPS da, 'glumeći radničkog dobrotvora, bratu namešta milionske poslove. On je pomenuo budvansko preduzeće 'Elmos', čiji je navodni vlasnik Marovićev brat Dragan Marković, inače takođe Budvanin, kaže da je Svetozar svom bratu Draganu namesto posao u 'Budvanskoj rivijeri', na kojem će zaraditi dva i po miliona evra. Ovo, nekad uzorno preduzeće je, po rečima Saše Markovića, 'danas servis crnogorskim tajkunima za pljačku, jer su hotel 'Balkan' i 'Vilu Manojlović' kupili Đukanovićeви tajkuni, direktori firme MTT, koja je stajala iza organizovanog šverca cigareta'. Politički lider Liberalnog saveza Miodrag Živković bio je kategoričan: 'Nema nikakvih nedoumica da se na vrhu mafijaške piramide nalazi Milo Đukanović.' (Izvor citiranih informacija je 'tradicionalno objektivni' dopisnik *Politike* iz Podgorice, Dragomir Bećirović: „Ružne reči, smešne reči“, *Politika*, 14. oktobar 2002).

pa su se odlučili za mene kao poznatog disidenta. Dakle, NS nije osnovana iz moje glave, nego iz glave ljudi koji su smenili Veselina Đuranovića i ostale' - rekao je Kilibarda, koji je deset godina bio lider NS" („Bivši lider tvrdi: Narodnjake osnovao SDB", *Glas javnosti*, 13. oktobar). Ostalo je zagonetno zašto je ova eksplozivna politička pikanterija plasirana baš u klimaksu predizborne kampanje, i to iz usta jednog od poslaničkih kandidata na listi koalicije „Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović", predsednika Narodne sloge. Kome i čemu je trebalo da naudi, a kome da podigne rejting? Jedan od pomenutih 'tadašnjih' političkih moćnika ionako je bio beznađežni *outsider* na ovim izborima. Drugi je, naprotiv, iznenadnim otkrivanjem ove 'afere' imao *šta da izgubi*, tj. bar deo kredibiliteta koji je uporno (i mukotrпно) nastojao da gradi. Osim ako nije trebalo da diskredituje *sadašnjeg* značajnog koalicionog partnera „Zajedno za promjene", *sadašnju* Narodnu stranku i njene *sadašnje* lidere (po modelu: jednom u SDB kožnjaku, uvek u SDB kožnjaku!). Ako je, pak, to bilo samo slobodnostrelačko „iznenadno samoosvešćenje" i retroaktivno „pranje biografije", tj. upisivanje „autoindulgencije", izgleda je da nije bilo baš najbolje tajmingovano. Kakogod, 'dubinski smisao' ovog medijskog ekscesa ostao je do kraja potpuno zapreten. I, zanimljivo, bez značajnijeg političkog odjeka. Zaista, „čudna" kampanja!

Kao što je konstatovano i u citiranom izveštaju Centra za demokratiju, stranke manjina su primenjivale mnogo smireniji govor, vodeći uglavnom „afirmativnu" kampanju. Tako je zabeležena izjava visokog funkcionera koalicije „Albanci zajedno", Ferhata Dinoše, koji je „izrazio optimizam da će ta koalicija osvojiti dovoljan broj mandata da obezbedi autentično predstavljanje Albanaca u parlamentu i u drugim organima vlasti" („Svako u svoj doboš", *Večernje novosti*, 13. oktobar).

„Protiv toga smo da Bošnjaci budu zloupotrebljeni u razračunavanjima i svađama između prosrpske i procrnogorske opcije. Mi smo za 'ekvidistancu', odnosno za jednaku bliskost i jednaku udaljenost od obe opcije. Zašto bi se Bošnjaci mešali u bratske odnose Crnogoraca i Srba. Neka se kao bratski narodi dogovore i mi ćemo to pozdraviti na dobro svih, štiteći interese naroda kome pripadamo. Bili smo protiv učešća Bošnjaka na eventualnom referendumu, jer bi oni prevagnuli protiv većinskog stava pravoslavnog življa, koji je protiv otcepljenja i za zajedničku državu" (Iz intervjua Haruna Hadžića, nosioca liste „Bošnjačkodemokratske koalicije", „Partneri a ne pioniri!", *Večernje novosti*, 12. oktobar).

Medijska scena

Dabome, centralno mesto ove analize jeste ponašanje medija u praćenju predizborne kampanje, naročito u opisanom ambijentu pitoresknog delovanja političkih aktera. Naspram sočnih polemika koje su vodile zavađene političke opcije, predmet pažnje svakako su bila najnovija dešavanja na crnogorskom medijskom nebu²⁴, koja su prethodila kampanji, a koja su izazivala pesimističke prognoze. Složeno stanje u medijima započelo je usvajanjem seta zakona o informisanju sa odloženom primenom. „Borba za prevlast u medijima počela je još poodavno i to, pre svega, u crnogorskom parlamentu. Ishitrene izmene zakona o javnom informisanju i odlaganje usvajanja seta medijskih zakona, koji su urađeni uz pomoć najznačajnijih institucija Evrope za ovu oblast, bile su jasna poruka 'tranzitne' skupštinske većine šta želi na ovim izborima u Crnoj Gori – rekao je Božidar Jaredić, sekretar za informisanje u Vladi Crne Gore“ („Vočka čudnovata“, *Blic nedelje*, 13. oktobar 2002).

Da su u strahu katkad 'prevelike oči' pokazao je empirijski demanti ovakve 'pesimističke' Jaredićeve prognoze. Naime, njegova *apriorna* procena da bi prethodno 'osvajanje' državnih medija predizbornoj parlamentarnoj većini – prosrpskim snagama i Liberalnom savezu – trebalo da obezbedi prednost, pokazala se kao promašena (kao i niz drugih prognoza pred ove izbore). Naime, pored činjenice da je ovo 'osvajanje' bilo zakasnelo i nedovoljno produktivno i pravovremeno²⁵, pokazalo se da

²⁴ Od kada je pre 15 dana parlamentarna većina u Crnoj Gori smenila urednike u državnim medijima, urednici informativnih programa podnose ostavke. U *četvrtak uveče* je pred kamerama državne televizije došlo i do skandala. Kako je iz Podgorice za B92 izvestio Srđan Janković, spikerka TV Crna Gora Anđela Nenadović je u četvrtak uveče u udarnom drugom Dnevniku demonstrativno odbila da pročita saopštenje konzulata SAD u Podgorici u vezi s najavljenom finansijskom podrškom SAD Crnoj Gori. U trenutku kada je urednik Dnevnika Milutun Stjepović najavio tu informaciju, ona se osmehnula i vratila mu papir sa saopštenjem, uz reči: „To ćete vi pročitati, kolega“, a dala mu je i ostale vesti koje je trebalo da pročita. Potom se moglo videti kako Anđela Nenadović uzima tašnu i izlazi iz studija. Taj incident je samo jedna u nizu reakcija zaposlenih na državnoj TV povodom smene glavnih i odgovornih urednika državnih medija, na čija su mesta postavljeni kadrovi Liberalnog saveza i jugoslovenskog bloka. Incidentu u četvrtak uveče prethodilo je nekoliko ostavki, između ostalog i zbog toga što su na neka bitna urednička mesta postavljeni bivši ratni reporteri sa početka 90-ih, ratni huškači i „perjanice patriotskog novinarstva“ (B92, 4. oktobar).

²⁵ Ovoga puta, kako piše Olja Obradović, „radilo se na terenu. Bez nekadašnjeg sjaja i glamura, Đukanović je praktički sam iznio kompletnu kampanju svoje političke grupacije, stigao u svaki grad, obišao bukvalno svako selo, zašao u kuće 'uglednih domaćina' i obigrao praktično sve crnogorske vukojebine. Svojim susretima s građanima, radnicima, poljoprivrednicima, oficirima i sveštenicima, ubjedljivo je nametnuo uvjerenje da je njegov opstanak na vlasti mnogo sigurnija alternativa od svakog mogućeg tumbanja. Najzad, i bez državnih, imao je sasvim dovoljno sebi naklonjenih medija“ („Poruka svetu – Posebno Evropi“, *Helsinki povelja*, godište VII, br. 57, oktobar 2002, str. 16).

efikasni mehanizmi (višestruk) javne kontrole delovanja medija u predizbornoj kampanji mogu biti delotvorni faktori obuzdavanja (ili *at least* registrovanja), bilo 'davanja (izvesne) medijske prednosti' ili otvorene 'pristrasnosti' u korist bilo koje političke opcije. Crnogorski mediji su bili pod budnom paskom kako „vladinih“ (tj. skupštinskih organa) - višestranačkog „Odbora za praćenje rada medija u predizbornoj kampanji“, tako i nevladinih posmatrača, Centra za monitoring (CEMI) i CeSID-a i izveštaji ovih posmatrača bili su javno objavljivani, „u hodu“. Tako je „Odbor...“ 11. oktobra objavio rezultate svog posmatranja delovanja medija, s vrlo zanimljivom *kvalitativnom* gradacijom. Prema tom izveštaju, „jedino Radio Crne Gore *potpuno uravnoteženo* izveštava o aktivnostima podnosilaca svih izbornih lista. Za dnevni list *Pobjeda* je navedeno da izveštava *uravnoteženo*, što važi i za Prvi program TV Crne Gore. List *Vijesti*, kako je navedeno u saopštenju, o predizbornoj kampanji piše *relativno uravnoteženo*. S druge strane, ocena je Odbora, da list *Dan* 'kvantitativno i kvalitativno' *naglašeno negativno* izveštava o kampanji DPS i SDP, kao i o predsedniku Crne Gore i republičkom premijeru Filipu Vujanoviću. *Naglašeno negativno* o aktivnostima tih partija, o šefu države Milu Đukanoviću i premijeru izveštava i list *Glas Crnogoraca*. Privatna TV IN *naglašeno je naklonjena* sadašnjim vladajućim strankama u Crnoj Gori, a TV Montena ima *blago pozitivan* odnos prema republičkoj Vladi. Za list *Publika* je navedeno da *naglašeno negativno* izveštava o Liberalnom savezu, koaliciji „Zajedno za promjene“ i Skupštini Crne Gore. Glasilo *Mitropolije crnogorsko-primorske* (!) Radio Svetigora najviše prostora daje koaliciji SNP, NS i SNS“ (Toliko, inače, o odvojenosti crkve od države!) (*Beta*, 12. oktobar).

Ako bi se ova kvalitativna kategorizacija makar i u najgrubljim obrisima kvantifikovala, izveštavanje 40 % posmatranih medija procenjeno je kao koliko-toliko izbalansirano ('ekvidistanca'), od čega *tri* državna (Radio i TV Crna Gora i *Pobjeda*) i jedan privatni (*Vijesti*). S druge strane, 60 % medija bilo je 'pristrasno', u rasponu od blage naklonjenosti (NTV Montena), preko 'naglašene naklonjenosti' (TV IN i Radio Svetigora), do 'naglašeno negativnog izveštavanja' (*Glas Crnogoraca*, *Dan* i *Publika*). Slične ocene iznete su i u izveštaju CEMI-ja: „list *Pobjeda* izveštava *uravnoteženo*, list *Vijesti* daju *prednost* sadašnjoj vladajućoj koaliciji, a listovi *Dan*, *Glas Crnogoraca* i *Publika* su manje-više *pristrasni*“ („Većina navija“, *Večernje novosti*, 12. oktobar).

Prema preliminarnom CeSID-ovom izveštaju monitoringa (pred izbornu tišinu) konstatovano je da je suštinu kampanje činila tzv. negativna kampanja - oličena u

žestokoj međusobnoj kritici protivničkih tabora. Stekao se utisak da je okosnica kampanje bila postavljena na dve teme:

- 1) reforme (društva i posebno ekonomske)
- 2) optužbe protiv državnog vrha za kriminal i demantiji iz državnog vrha iste priče.

Osnovu političkog rečnika činio je žestok govor, koji je u nekim naslovima i prilogima izrastao i u govor netrpeljivosti i mržnje. U takvim okolnostima, koje su prevashodno diktirali politički akteri, mogućnosti medija bile su drastično sužene, čak i pod pretpostavkom da su oni želeli da ostanu politički neutralni i „objektivni“, što baš nije uvek bio slučaj.

Zanimljivo je bilo uporedno posmatrati ponašanje medija iz Srbije. Ako tokom kampanje za lokalne izbore u proleće 2002. godine „Crna Gora gotovo nije stanovala ovde“, sadašnjoj kampanji bio je posvećen nešto znatniji publicitet, mada opet ne u centralnim elektronskim medijima. U izveštavanju su prednjačili BK TV (BK Telefakt) i YuInfo od elektronskih, odnosno *Politika* i *Večernje novosti* od štampanih medija. U *Politici* su dominirali komentarisani izveštaji stalnog dopisnika ovog lista, dok su se *Novosti* držale više „objektivistički“ i „faktografski“.

Metodologija monitoringa

Držeći se već na neki način standardizovane metodologije medijskog monitoringa (koja, između ostalog, omogućuje vremenski trend, tj. upoređivanje sa prethodnim istraživanjima), istraživači CeSID-a su nastojali da ustanove kakva je bila medijska slika predizbornog ambijenta posredstvom nekoliko pokazatelja:

- (1) Zastupljenosti pojedinih političkih aktera u medijima (rasporeda publiciteta);
- (2) Načina predstavljanja aktera (neposrednih i posrednih, aktivno i pasivno);
- (3) Odnosa medija prema akterima (vrednosne konotacije: pozitivnog ili negativnog angažovanja medija za/protiv pojedinih aktera ili 'neutralnost');
- (4) Napokon, kao metodološka novina, uvedena je procena tipa kampanje neposrednih aktera, koji je mogao biti 'posredovan' i 'sugerisan' publici, nezavisno od 'zbivanja na terenu', na osnovu izabranog tipa (izvora i žanrova) izveštavanja.

ŠTAMPANI MEDIJI

Osnovne karakteristike izveštavanja medija u kampanji

Nema sumnje da su se u oblasti medija, od poslednjih parlamentarnih izbora 22. aprila 2001. godine u Crnoj Gori, dogodile značajne promene, te da se to takođe odrazilo na informisanje građana u periodu kampanje stranaka i koalicija za izbor poslanika u republički parlament.

Prva, očigledna promena sa kojom se suočavamo odnosi se na veću medijsku pažnju koja se poklanja izborima. Paradoksalno izgleda, uprkos permanentnom izbornom stanju u kojem je crnogorsko društvo, što bi po pravilu moglo da ima za posledicu opštu nezainteresovanost i „mlaku“ izbornu kampanju, naša analiza je pokazala da se u odnosu na poslednje, takođe prevremene parlamentarne izbore, povećao broj priloga u medijima, ali i da je, sudeći prema izveštavanju medija, sama kampanja glavnih političkih oponenta agresivnija.

Tabela 1. Stranke i koalicije - ukupan broj priloga²⁶

	Broj	%
Dan	221	20.2
Vijesti	159	14.5
Glas Crnogoraca	290	26.5
Pobjeda	425	38.8
Ukupno	1095	100.0

Izuzetak predstavljaju *Vijesti* koje su, kao i u prethodnim prevremenim parlamentarnim izborima, imale manji broj priloga od ostalih štampanih medija. Slična se sli-

²⁶ Treba napomenuti da je zastupljenost aktera - broj priloga veći od broja članaka jer u jednom članku može biti predstavljeno više aktera. Redosled glasila prema broju članaka je sledeći: *Pobjeda* - 278, *Glas Crnogoraca* - 244, *Dan* - 195 i *Vijesti* - 155.

ka dobija kada se pogleda ukupna površina koju su posmatrani mediji posvetili predizbornoj kampanji kandidata. Prednjači *Pobjeda* i po broju priloga i po površini članka, *Vijesti* imaju najmanji broj priloga, a *Dan* najmanju ukupnu površinu članaka.

Tabela 2. Stranke i koalicije - ukupna površina

	Ukupna površina	%
Dan	21805.5	14.2
Vijesti	25512.7	16.6
Glas Crnogoraca	46452.0	30.2
Pobjeda	59889.3	39.0
Ukupno	153659.5	100.0

Zanimljivo je da se povećana medijska pažnja odnosi samo na neposredne političke aktere, stranke i kandidate koji su neposredni učesnici u izborima, dok je prema ostalim činiocima izbornog procesa, tzv. posrednim akterima, koji takođe čine izborni ambijent, odnos ostao isti. I sada, kao i u prethodnim izborima, zastupljeni su sa jednom petinom u ukupnom broju priloga neposrednih aktera što znači da njihov uticaj, posebno nevladinih organizacija i stručnih agencija za praćenje demokratije i istraživanje javnog mnjenja, nije povećan, ili bar nisu bili predmet interesovanja medija.²⁷

Tabela 3. Posredni akteri - ukupan broj priloga

	Broj	%
Dan	57	28.1
Vijesti	41	20.2
Glas Crnogoraca	57	28.1
Pobjeda	48	23.6
Ukupno	203	100.0

Bitna promena posle godinu i po dana od poslednjih parlamentarnih izbora dogodila se i u u tematskoj strukturi, tačnije u promeni dominantnih tema. U pređašnjim

²⁷ Analizu sredstava informisanja u predizbornom procesu aprila 2001. godine videti u OKO IZBORA 6, CeSID, Beograd.

izborima nekada ključne teme, koje su polarizovale crnogorsku javnost, *državno-pravni status Crne Gore i odnos sa Srbijom*, sada su potpuno marginalizovane. Uprkos tome što se izbori događaju u periodu intenzivnog stvaranja Ustavne povelje koja određuje državno-pravni status obe državne jedinice, sudeći prema izveštavanju crnogorskih medija, učesnici u izornoj utakmici skoro potpuno su je ignorisali.²⁸

Dok je na prethodnim izborima pitanje državno-pravnog statusa bilo glavna tema u više od 37 % priloga svih štampanih medija, sada je to slučaj sa samo oko 10 % priloga. Medijska slika tematske strukture pokazuje da je u sadašnjoj predizornoj kampanji dominantna tema bila uzajamno optuživanje stranaka i koalicija. Oko 33 % svih priloga svodilo se na verbalno optuživanje i prizemne uvrede stranačkih predstavnika u izornoj kampanji. To je u odnosu na prethodne izbore značajno povećanje kada je uzajamno optuživanje bilo glavna tema u 21 % priloga.²⁹

Tabela 4. Stranke i koalicije - tematska struktura

	Broj	%
Kršenje izborne procedure, problemi oko biračkih spiskova	87	13.3
Ekonomija, finansije	166	25.5
Socijalna pitanja (penzije, dečiji dodaci, standard građana...)	23	3.5
Državno-pravni status Crne Gore	62	9.5
Kosovo i njegova sudbina u kontekstu (ne)opstanka SRJ	1	0.2
Korupcija, kriminal, zloupotrebe (saveznih funkcionera i opozicije)	6	0.9
Vređanje, optužbe drugog kandidata	215	33.0
Ostale teme (devizna štednja, siromaštvo, kapitalizam...)	92	14.1
Ukupno	652	100.0

²⁸ Sličan odnos prema ovom pitanju pokazali su predsednički kandidati u predizornoj kampanji u Srbiji, septembar, oktobar, decembar 2002. godine.

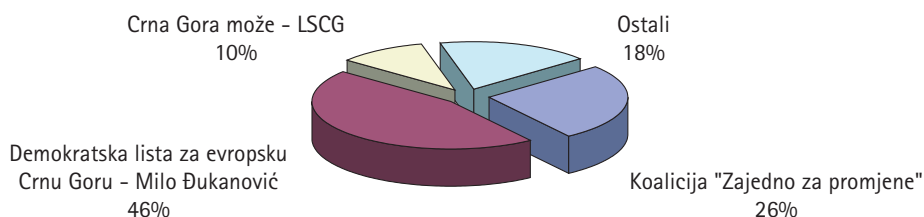
²⁹ Upporediti sa analizom medija u OKO IZBORA 6, CeSID, Beograd.

Raspoloživi podaci nas navode na zaključak da su se promene u izveštavanju medija dogodile kako u načinu izveštavanja o neposrednim učesnicima u izbornom procesu, tako i u sadržini retoričkih iskaza priloga. Jednostavno rečeno, mediji uglavnom nisu poštovali principe ravnomernog i nepristrasnog predstavljanja stranaka i koalicija i nisu prečutkivali rečnik netrpeljivosti i netolerantne istupe kandidata. U odnosu na prethodne izbore, to je znatna promena, nažalost, u negativnom smislu.³⁰

Štampani mediji su, sa izuzetkom *Vijesti*, ispoljavali pristrasnost prema neposrednim učesnicima u izborima, blažu (*Pobjeda*), ili izrazitu (*Dan* i *Glas Crnogoraca*). Pristrasnost se nije ogledala samo u neravnomernoj, kvantitativnoj zastupljenosti aktera, koliko u oblicima predstavljanja (aktivno ili pasivno). Pored kvantitativnih razlika i razlika u načinu predstavljanja, pristrasnost je takođe ispoljena u sadržini priloga, odnosno vrednosnom kontekstu u kojem su kandidati predstavljeni (tzv. vrednosna konotacija).³¹

Očito je da su svi štampani mediji u kvantitativnom smislu favorizovali dve najjače koalicije i posvetile im najveći broj priloga. Tako su koalicija *Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović* (LD - MĐ) i koalicija *Zajedno za promjene* (ZZP) imale izrazitu prednost u odnosu na sve druge kandidate. Iza ove dve koalicije sledi, sa mnogo manje priloga, *Liberalni savez Crne Gore* pod sloganom *Crna Gora može - Liberalni savez Crne Gore* (LS CG).

Grafikon 1. Stranke i koalicije - ukupna zastupljenost

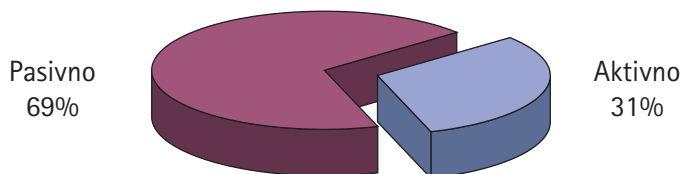
³⁰ Suprotno se desilo sa medijima u Srbiji, u kojima se vidi pozitivna promena u izveštavanju u odnosu na izbore u vreme Miloševića, posebno poslednje predsedničke u septembru 2000. godine.

³¹ Videti tekst analize o svakom pojedinačnom mediju.

Naša analiza pokazuje da po broju priloga, odnosno zastupljenosti u štampanim medijima prednjači *Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović*. Iako je *Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović* apsolutno najviše bila zastupljena u medijima, iz toga ne sledi zaključak da je bila favorizovana u izbornoj kampanji. Naprotiv, svi podaci, sa izuzetkom u listu *Vijesti*, pokazuju njenu negativnu promociju.

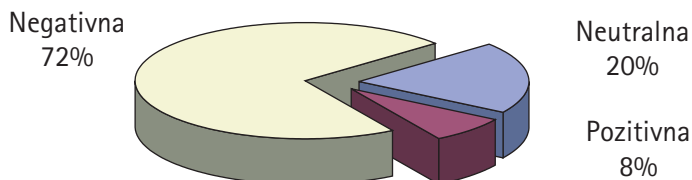
Pre svega medijsko predstavljanje ove koalicije pretežno je pasivno, što znači da je ona bila predmet pažnje svih drugih kandidata - stranaka i koalicija, ali i ostalih, posrednih aktera u izbornom procesu, kako političkih, tako i nepolitičkih.

Grafikon 2. Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - M.Đ. - način predstavljanja.

Dakle, vidi se da o vladajućoj koaliciji najviše govore drugi, bilo sami učesnici izbora, bilo novinari u svojim autorskim priložima ili komentarisanim izveštajima (*Dan* i *Glas Crnogoraca*), i kako podaci naše analize pokazuju, u pretežno negativnom kontekstu.

Grafikon 3. Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - M.Đ.- vrednosna konotacija

Kao što smo već na početku naveli, za razliku od poslednjih parlamentarnih izbora, medijska slika nije bila ni neutralna, niti objektivistička. Razlikovala se od medija do medija, bilo da su bili izrazito opredeljeni, te su svoju opredeljenost plasirali preko redakcijskih komentara (*Dan* i *Glas Crnogoraca*), bilo da su bili blago naklonjeni te su, kao u slučaju *Pobjede*, svoju naklonost izražavali preko formulacije i veličine naslova i plasmana članaka ili najava predizbornih aktivnosti stranaka i koalicija. Za razliku od ostalih, *Vijesti* su relativno ravnopravno i uravnoteženo izveštavale o učesnicima u predizbornoj kampanji.

Tabela 5. Stranke i koalicije - vrednosna konotacija (ukupna za sve medije)

	Broj	%
Neutralna	419	38.3
Pozitivna	195	18.4
Negativna	481	43.3
Ukupno	1095	100.0

Nema sumnje da vrednosna konotacija aktera u medijskom predstavljanju nije bila samo proizvod medija. Činjenica je da su političke stranke, odnosno stranački funkcioneri vodili negativnu izbornu kampanju i pritom se služili neprimerenim političkim rečnikom. U odnosu na prethodne parlamentarne izbore, moglo bi se reći da je to najznačajnija, negativna promena.

Sa izuzetkom *Demokratske liste za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović*, apsolutno je dominirala tzv. negativna kampanja, što znači da su političari - kandidati na svojim promotivnim skupovima i u stranačkim izjavama, sudeći na osnovu izveštavanja medija, najmanje afirmisali svoj program, a najviše bili zaokupljeni napadima ili kritikama svojih oponenta.

Tabela 6. Stranke i kandidati - tip kampanje

	Broj	%
Afirmacija sopstvenog programa	204	31.3
Kritika rivalskog programa	303	46.5
Afirmacija sopstvenog programa (negativna)	145	22.2
Ukupno	652	100.0

Sadržina „kritike“ bila je izražena upotrebom krajnje negatorskih retoričkih strategija - omalovažavanja, uvreda, etiketiranja. Nedopustivo nizak nivo političke komunikacije i jezik kojim su se služili političari, od netrpeljivosti do govora mržnje, preplavio je sva glasila. Ako su u prethodnim izborima samo izvesna glasila, na primer *Dan* i *Glas Crnogoraca*, bez ustezanja reprodukovala izjave ispunjene uvredljivom sadržinom, sada toga nisu bili pošteđeni ni čitaoci *Vijesti* i *Pobjede*.

POBJEDA

Nakon promena parlamentarne većine i vlade Filipa Vujanovića, kao i promena medijskih zakona u Crnoj Gori, dnevnik *Pobjeda* kao državno glasilo, uoči parlamentarnih izbora, izlazi pod kontrolom i uredništvom iz redova koalicije *Zajedno za Jugoslaviju*, odnosno *Zajedno za promjene* i *Liberalnog saveza Crne Gore*. Treba takođe imati na umu da je urednik imao savetnika za medije iz *OSCE-a* zaduženog da nadgleda rad državnih medija, što se svakako odrazilo na izveštavanje o političkim akterima u predizbornoj kampanji.

Da li zahvaljujući savetniku iz *OSCE-a* ili pod uticajem nasleđa korektnog i odmerenog izveštavanja državnog medija o političkim akterima u izbornom procesu, izveštavanje *Pobjede* je i po formi i po sadržini bilo uravnoteženo, uz blagu naklonost ka koaliciji ZPP i LS CG. Tako su i marginalne stranke i koalicije dobijale značajan prostor i imale takoreći isti tretman kao i vladajuće.³²

Čini se da je to razlog što je *Pobjeda*, u odnosu na druga glasila, izborima posvetila najveći broj priloga i najveći prostor. Od 10. oktobra do dana izborne tišine štampala je zaseban i od ostatka novine odvojen dodatak naslovljen sa *IZBORI 2002.* u kojem prati izbornu kampanju svih aktera.

U nadnaslovu tekstova najavljuje se o kojoj se stranci ili koaliciji izveštava i jasno označava vrstu aktivnosti - „promotivni skup“, „izjava“, „saopštenje“ ili „konferencija“. U svim priložima su manje-više dati integralni tekstovi ili doslovno citirane izjave političkih aktera, bez kriterijuma i selekcije. Upravo zato u žanrovskoj strukturi apsolutno dominiraju vesti i izveštaji.³³

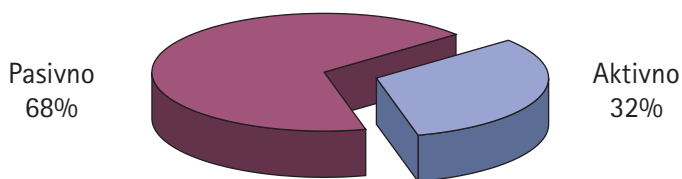
³² Na primer 4. oktobra, str. 8 i 9 - saopštenje SRS Ilija Darmanović i izveštaj sa konferencije za novinare Demokratske liste... ima identičan prostor po 207 cm, a skoro isto prostora (203 cm) pripalo je izveštaju sa konferencije za novinare Socijalističke partije Jugoslavije sa komunistima - za očuvanje Jugoslavije.

³³ Pogledati tabelu na kraju teksta.

Vidljivi nedostatak redakcijske intervencije i uredničke selekcije jesu nepisмени i često besmisleni tekstovi. Tako su čitaoci *Pobjede* mogli da pročitaju kako su „Srbi ratujući ginuli, *umanjujući se kroz istoriju preko granice trajne biološke invalidnosti*“..., te da je „Crna Gora opstala na srpskim majkama“ jer su one mogle „*uvek da rode više nego što svi zločinci pobiju*“ (4. oktobar, str. 9); „*Na izuzetnoj posećenoj tribini koalicije Zajedno za promjene, u prepunoj sali u Mojanovićima u Zeti, protekle večeri Predrag Bulatović, predsednik Socijalističke narodne partije, masovno okupljenim građanima rekao je i sledeće... „* (6. oktobar, str. 8); „*Ako mu je (M. Đukanoviću, prim. autora) ostalo i trunke grize savesti kao kontrolnog moralnog faktora, trebalo bi da održi oprostajni govor pred svim građanima Crne Gore*“ (6. oktobar, str. 8); „*Najkrvavije ulice u Francuskoj revoluciji inspiraciju za ubijanje svega što je istorijsko, časno i sraslo sa pozitivnim tokom vremena našle su u Americi toga doba*“ (6. oktobar, str. 11).³⁴

U *Pobjedi* su, kako smo već naglasili, u pogledu kvantitativne zastupljenosti tzv. neposrednih aktera poštovani principi potpunog i objektivnog informisanja čitalaca.³⁵ Čitalačka javnost bila je potpuno informisana o neposrednom aktivnom učešću svih aktera u predizbornoj kampanji. Međutim, zapaža se da je i u ovom glasilu, kao i svim drugim štampanim medijima, koalicija *Demokratska lista za evropsku Crnu Goru* apsolutno najviše bila pasivno zastupljena, i to u negativnom kontekstu. Kakav je odnos političke javnosti i medija prema glavnim političkim akterima najbolje se vidi ako se uporede podaci o medijskoj zastupljenosti i vrednosnoj konotaciji sa drugom vodećom političkom koalicijom, *Zajedno za promjene*.

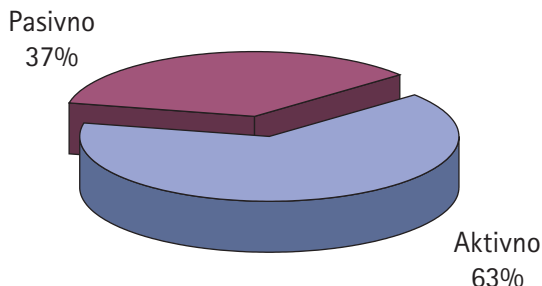
Grafikon 1. Način predstavljanja – Demokratska lista za evropsku Crnu Goru

³⁴ Bezbroj je takvih besmislenih i nepisмениh izjava kojima je, za razliku od prethodnih parlamentarnih izbora, *Pobjeda* prosto bila preplavljena.

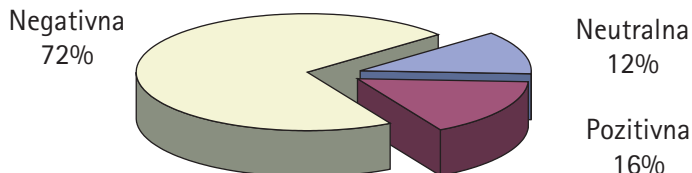
³⁵ Sve podatke videti u priloženim tabelama na kraju teksta.

Grafikon 2. Način predstavljanja - Zajedno za promjene

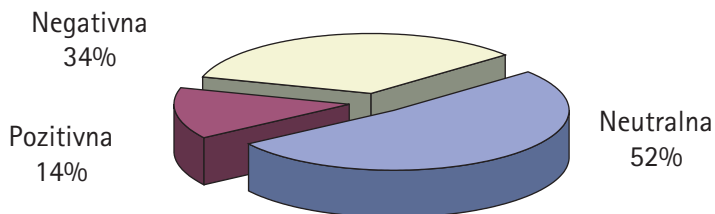

Ako se ima u vidu da je prema izveštavanju *Pobjede* dominirala negativna kampanja (u 63 % svih priloga neposrednih aktera izbora), a u tematskoj strukturi na prvom mestu bilo uzajamno verbalno vređanje i optuživanje (u 35.2 % svih priloga), onda je razumljiv podatak što su i dve glavne koalicije pasivno predstavljene u negativnom kontekstu.

Grafikon 3. Vrednosna konotacija - Demokratska lista za evropsku Crnu Goru

Grafikon 4. Vrednosna konotacija - Zajedno za promjene

Naklonost prema koaliciji *Zajedno za promjene*, odnosno negativna konotacija prema *Demokratskoj listi...* najčešće se ogledala i u plasmanu i naslovima priloga u kojima se daju kritičke izjave na račun vlasti: „Crna Gora – mafijaška destinacija“, promotivni skup ZZP, 11. oktobar; „Poslaćemo u opoziciju poslednju diktaturu u Evropi“, sa promotivnog skupa ZZP, 12. oktobar.

Na kraju, za razliku od izveštavanja o prethodnim parlamentarnim izborima 22. aprila 2001. godine, ovaj put *Pobjeda* nije prećutkiivala nedolične izjave političkih aktera. Istina, ona sama nije bila kreator političkog ambijenta u kojem dominiraju poruke netrpeljivosti, ali ih nije skrivala i „zaturala“.³⁶

Tabela 1. Stranke i koalicije – ukupna zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	87	20.5
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru – Milo Đukanović“	167	39.3
Crna Gora može – LS CG	34	8.0
SRS – Ilija Darmanović	42	9.9
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	42	9.9
Bošnjačka demokratska koalicija	11	2.6
Bošnjačka koalicija	9	2.1
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	1	0.2
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	3	0.7
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima – Za očuvanje Jugoslavije	29	6.8
Ukupno	425	100.0

³⁶ Tako se i ovde mogu pročitati izjave u kojima dominiraju uvrede i govor mržnje kandidata za buduću Skupštinu Crne Gore: „Koalicija za vlast po svaku cenu“, Milo Đukanović o ZZP, 5. oktobar; „Dukljanska Crna Gora podseća na afričke diktatorske države“, ZZP, 11. oktobar; „Banda mafijaška“, promotivni skup LS, 15. oktobar; „Koalicija rent-a-kar Predraga Bulatovića, koje može iznajmiti bilo ko za jednokratnu upotrebu, za ostvarenje bilo kog cilja, izjava funkcionera Patriotske koalicije za Jugoslaviju, 16. oktobar; „Duvanska koalicija za Evropu“, LS, 17. oktobar 2002.

Tabela 2. Stranke i koalicije aktivno - zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	55	20.3
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	54	19.9
Crna Gora može - LS CG	30	11.1
SRS - Ilija Darmanović	42	15.5
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	39	14.4
Bošnjačka demokratska koalicija	11	4.1
Bošnjačka koalicija	8	3.0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	3	1.1
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	29	10.7
Ukupno	271	100.0

Tabela 3. Stranke i koalicije pasivno - zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	32	20.8
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	113	73.4
Crna Gora može - LS CG	4.0	2.6
SRS - Ilija Darmanović	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	3	1.9
Bošnjačka demokratska koalicija	0	0
Bošnjačka koalicija	1	0.6
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	1	0.6
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0

Oko izbora

	Broj	%
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0
Ukupno	154	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija stranke i koalicije - ukupno

	Broj	%
Neutralna	160	37.6
Pozitivna	80	18.8
Negativna	185	43.5
Ukupno	425	100.0

Tabela 5. Vrednosna konotacija - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	45	81.8	10	18.2	0	0	55	100.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	20	37.0	27	50.0	7	13.0	54	100.0
Crna Gora može - LS CG	22	73.3	4	13.3	4	13.3	30	100.0
SRS Ilija Darmanović	22	52.4	10	23.8	10	23.8	42	100.0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	30	76.9	4	10.3	5	12.8	39	100.0
Bošnjačka demokratska koalicija	7	63.6	4	36.4	0	0	11	100.0
Bošnjačka koalicija	3	37.5	5	62.5	0	0	8	100.0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0	0	0	0	0	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	1	33.3	2	66.7	0	0	3	100.0

Štampani mediji

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	10	34.5	12	41.4	7	24.1	29	100.0

Tabela 6. Vrednosna konotacija - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	0	0	2	6.3	30	93.8	32	100.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	0	0	0	0	113	100.0	113	100.0
Crna Gora može - LS CG	0	0	0	0	4	100.0	4	100.0
SRS - Ilija Darmanović	0	0	0	0	0	0	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	0	0	0	0	3	100.0	3	100.0
Bošnjačka demokratska koalicija								
Bošnjačka koalicija	0	0	0	0	1	100.0	1	100.0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0	0	0	1	100.0	1	100.0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabela 7. Tip kampanje - neposredni akteri (ukupno)

	Broj	%
Afirmacija sopstvenog programa	93	34.3
Kritika rivalskog programa	154	56.8
Afirmacija sopstvenog programa (negativna)	24	8.9
Ukupno	271	100.0

Tabela 8. Tip kampanje - stranke i koalicije

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	9	16.4	38	69.1	8	14.5	55	100
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	27	50.0	25	46.3	2	3.7	54	100
Crna Gora može - LS CG	4	13.3	19	63.3	7	23.3	30	100
SRS - Ilija Darmanović	26	61.9	14	33.3	2	4.8	42	100
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	4	10.3	34	87.2	1	2.6	39	100
Bošnjačka demokratska koalicija	4	36.4	7	63.6	0	0	11	100
Bošnjačka koalicija	5	62.5	2	25.0	1	12.5	8	100
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0	0	0	0	0	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	2	66.7	0	0	1	33.3	3	100
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	12	41.4	15	51.7	2	6.9	29	100

Tabela 9. Tematska struktura - neposredni akteri

	Broj	%
Kršenje izborne procedure, problemi oko biračkih spiskova...	10	3.7
Ekonomija, finansije... (kada se vlast sama hvali)	20	7.4
Ekonomija, finansije... (kada opozicija grdi vlast)	19	7.0
Socijalna pitanja (penzije, dečji dodaci, standard ljudi...)	15	5.5
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore	6	2.2
Kosovo i njegova sudbina u kontekstu (ne)opstanka SRJ	1	0.4
Korupcija, kriminal, šverc... (odnosi se na sadašnju vlast)	13	4.8
Samostalnost Crne Gore	5	1.8
Opstanak Jugoslavije	14	5.2
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	98	36.2
Ostalo (dev. štednja, siromaštvo, kapitalizam...)	70	25.8
Ukupno	271	100.0

Tabela 10. Posredni akteri - zastupljenost

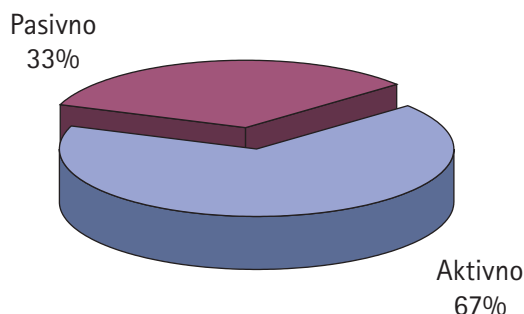
	Broj	%
Republička izborna komisija	17	35.4
CEMI i CeSID	6	12,5
Pojedine javne ličnosti, Matica Muslimana CG, Helsinški...	1	2.1
Mediji i agencije za istraživanje javnog mnjenja, analitičari	15	31.3
Međunarodno okruženje (OEBS, EU, UN, druge države...)	1	2.1
Međunarodni posmatrači izbora	1	2.1
Ostalo	7	14.6
Ukupno	48	100.0

VIJESTI

Sudeći prema raspoloživim podacima o broju i površini članaka, *Vijesti* su izborima posvetili manje pažnje od ostalih štampanih glasila. Iako nisu imale izdvojen blok posvećen izborima, prilozi o izborima bili su grupisani na prvim stranicama. Međutim, drugi, značajniji zaključak naše analize leži u činjenici da su se *Vijesti* u sadržinskom smislu razlikovale od ostalih medija. Ravnomerno i neutralno predstavljanje stranaka i koalicija pokazuje da su, za razliku od drugih, *Vijesti* uravnoteženo i objektivistički izveštavale o učesnicima u predizbornoj kampanji. U strukturi žanrova nisu bili zasupljeni novinarski, odnosno redakcijski komentari, niti je bilo komentarisanih izveštaja.³⁷

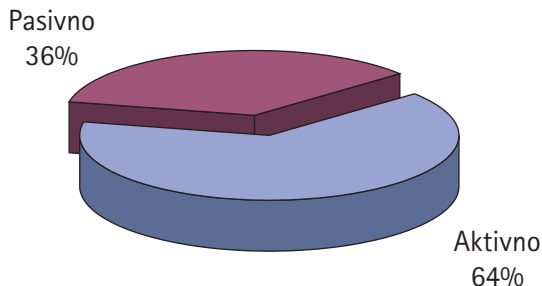
I u *Vijestima*, kao i u drugim novinama, u kvantitativnom smislu najzastupljenija je bila koalicija *Demokratska lista za evropsku Crnu Goru*. Međutim, za razliku od ostalih glasila, koja su po pravilu više pažnje posvećivala pasivnom predstavljanju ove koalicije, dakle onome šta drugi o toj koaliciji izjavljuju u saopštenjima i na promotivnim skupovima, *Vijesti* su njenom aktivnom predstavljanju posvetila dva puta više priloga nego pasivnom. Ako se uporedi sa drugim političkim akterom po značaju, koalicijom *Zajedno za promjene*, videće se da *Vijesti* nisu favorizovale, bar u kvantitativnom smislu, nijednu od njih, kako su to činila sva druga glasila, uključujući i državno, *Pobjedu*.

Grafikon 1. Način predstavljanja - Demokratska lista za evropsku Crnu Goru

³⁷ Svi kvantitativni podaci dati su u tabelama na kraju teksta.

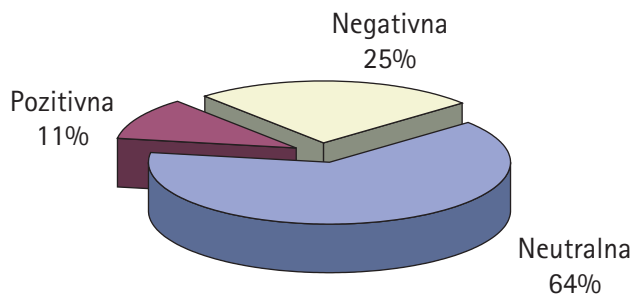
Grafikon 2. Način predstavljanja - Zajedno za promjene

Ako se uzme u obzir da su *Vijesti* u svojim prilogima manje od ostalih glasila promovisale negativnu kampanju, koje su političke stranke i koalicije inače vodile³⁸, te da sadržina priloga nije bila opterećena uzajamnim optužbama oponenata, onda je razumljivo što je celokupno izveštavanje imalo uravnoteženi karakter.

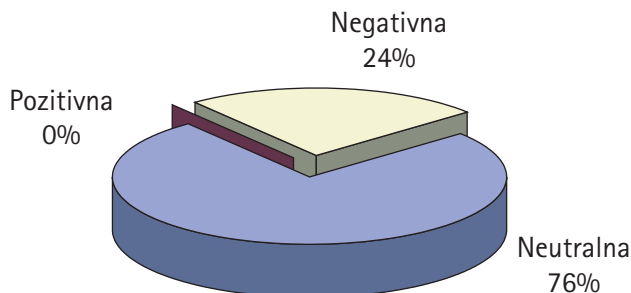
Jedan od pokazatelja jeste i neutralna vrednosna konotacija priloga što takođe *Vijesti* razlikuje od ostalih medija. Od ukupnog broja priloga u kojima su zastupljeni neposredni akteri, 73 % je u neutralnom kontekstu. U odnosu na izveštavanje *Vijesti* o prethodnim parlamentarnim izborima, ovo je takođe promena, kada je samo 26 % priloga imalo neutralnu konotaciju. Neutralna konotacija je utoliko značajnija ukoliko se dovede u vezu sa vrednosnom ocenom dve vodeće koalicije u drugim medijima.

Grafikon 3. Vrednosna konotacija - Demokratska lista za evropsku Crnu Goru

³⁸ Prema izveštavanju *Vijesti*, 40 % priloga neposrednih istupanja političkih aktera u kampanji bilo je afirmativnog karaktera. Videti tabele na kraju teksta!

Grafikon 4. Vrednosna konotacija - Zajedno za promjene

Inače, što se tematske sadržine tiče, najveći broj priloga posvećen je problemima izborne tehnike i procedure, 31.3 %, a zatim slede verbalne optužbe i međusobne uvrede, 26.1 % od ukupnog broja priloga. Nažalost, ni *Vijesti*, kao ni *Pobjeda*, nisu se sačuvala od bujice neprimerenih verbalnih kvalifikacija koje su politički oponenti izrekli jedni od drugima. Bilo je teško sačuvati list od rečnika uvreda: „mafijaški bos“, „kriminalci“, „lopovi“...

Skoro da je postalo pravilo da se svakog dana izriču uvrede u stilu: „DPS jedna mafiokratska organizacija, organizacija organizovanog kriminala“ (S. Perović, 7. oktobar) ili „Crna Gora ima mafiju, a na čelu te mafije nalazi se državni vrh DPS“ (M. Živković, 13. oktobar)... Iako ni druga strana nije ostajala bez odgovora, čini se da je, sudeći prema izveštavanju *Vijesti*, ona daleko više vodila računa o težini izgovorenih reči.

Ipak, najznačajnija promena od poslednjih parlamentarnih izbora dogodila se u tretmanu pitanja državno-pravnog statusa Crne Gore i odnosa sa Srbijom. Ako su *Vijesti* u medijskom predstavljanju predizborne scene Crne Gore aprila 2001. godine izuzetnu pažnju poklonile temi nezavisnosti Crne Gore, sada je tom pitanju bilo posvećeno svega 0.9 %, a stvaranju Ustavne povelje i nove državne zajednice Srbije i Crne Gore 3.5 % od svih priloga.³⁹

Očito je da su se u crnogorskom društvu zbile ozbiljne političke promene koje su ostavile traga i na medijskoj slici koju stvara ovaj dnevnik.

³⁹ Sledi tabela na kraju teksta.

Tabela 1. Stranke i koalicije - ukupna zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	45	28.3
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	63	39.6
Crna Gora može - LS CG	20	12.6
SRS - Ilija Darmanović	4	2.5
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	14	8.8
Bošnjačka demokratska koalicija	3	1.9
Bošnjačka koalicija	5	3.1
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	4	2.5
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	1	0.6
Ukupno	159	100.0

Tabela 2. Stranke i koalicije aktivno - zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	29	25.2
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	42	36.5
Crna Gora može - LS CG	14	12.2
SRS - Ilija Darmanović	3	2.6
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	14	12.2
Bošnjačka demokratska koalicija	3	2.6
Bošnjačka koalicija	5	4.3
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	4	3.5
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0

Oko izbora

	Broj	%
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	1	0.9
Ukupno	115	100.0

Tabela 3. Stranke i koalicije pasivno - zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	16	36.4
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	21	47.7
Crna Gora može - LS CG	6	13.6
SRS - Ilija Darmanović	1	2.3
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	0	0
Bošnjačka demokratska koalicija	0	0
Bošnjačka koalicija	0	0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0
Ukupno	44	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija stranke i koalicije - ukupno

	Broj	%
Neutralna	118	74.2
Pozitivna	7	4.4
Negativna	34	21.4
Ukupno	159	100

Štampani mediji

Tabela 5. Vrednosna konotacija - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	24	82.8	0	0	5	17.2	29	100.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	25	59.5	7	16.7	10	23.8	42	100.0
Crna Gora može - LS CG	13	92.9	0	0	1	7.1	14	100.0
SRS - Ilija Darmanović	2	66.7	0	0	1	33.3	3	100.0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	13	92.9	0	0	1	7.1	14	100.0
Bošnjačka demokratska koalicija	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0
Bošnjačka koalicija	5	100.0	0	0	0	0	5	100.0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	4	100.0	0	0	0	0	4	100.0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0

Tabela 6. Vrednosna konotacija - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	10	62.5	0	0	6	37.5	16	100.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	15	71.4	0	0	6	28.6	21	100.0

Oko izbora

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Crna Gora može - LS CG	2	33.3	0	0	4	66.7	6	100.0
SRS - Ilija Darmanović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	0	0	0	0	0	0	0	0
Bošnjačka demokratska koalicija	0	0	0	0	0	0	0	0
Bošnjačka koalicija	0	0	0	0	0	0	0	0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0	0	0	0	0	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabela 7. Tip kampanje - neposredni akteri (ukupno)

	Broj	%
Afirmacija sopstvenog programa	46	40.0
Kritika rivalskog programa	28	24.3
Afirmacija sopstvenog programa (negativna)	41	35.7
Ukupno	115	100.0

Tabela 8. Tip kampanje: stranke i koalicije

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	8	27.6	13	44.8	8	27.6	29	100.0

Štampani mediji

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	16	38.1	8	19.0	18	42.9	42	100.0
Crna Gora može - LS CG	8	57.1	2	14.3	4	28.6	14	100.0
SRS - Ilija Darmanović	2	66.7	0	0.0	1	33.3	3	100.0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	2	14.3	2	14.3	10	71.4	14	100.0
Bošnjačka demokratska koalicija	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0
Bošnjačka koalicija	2	40.0	3	60.0	0	0	5	100.0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	4	100.0	0	0	0	0	4	100.0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0

Tabela 9. Tematska struktura - neposredni akteri

	Broj	%
Kršenje izborne procedure, problemi oko biračkih spiskova...	36	31.3
Ekonomija, finansije... (kada se vlast sama hvali)	14	12.2
Ekonomija, finansije... (kada opozicija grdi vlast)	4	3.5
Socijalna pitanja (penzije, dečji dodaci, standard ljudi...)	5	4.3

Oko izbora

	Broj	%
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore	4	3.5
Korupcija, kriminal, šverc... (odnosi se na sadašnju vlast)	8	7.0
Korupcija, kriminal, zloupotrebe (saveznih funkcionera i opozicije)	3	2.6
Samostalnost Crne Gore	1	0.9
Opstanak Jugoslavije	6	5.2
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	31	27.0
Tajni dogovori izbornih aktera	1	0.9
Ostalo (dev. štednja, siromaštvo, kapitalizam...)	2	1.7
Ukupno	115	100.0

Tabela 10. Posredni akteri - zastupljenost

	Broj	%
Vlada Crne Gore i ministri	1	2.4
Republička izborna komisija	6	14.6
Nadzorni odbor za praćenje izbora	4	9.8
CEMI i CeSID	5	12.2
Pojedinačne javne ličnosti, Matica Muslimana CG, Helsinski odbor...	4	9.8
Mediji i agencije za istraživanje javnog mnjenja, analitičari	3	7.3
Kulturne i javne ličnosti iz Srbije	3	7.3
Ostalo	15	36.6
Ukupno	41	100.0

Tabela 11. Tematska struktura - posredni akteri

	Broj	%
Kršenje izborne procedure, problemi oko biračkih spiskova...	27	65.9
Ekonomija, finansije... (kada se vlast sama hvali)	1	2.4

Štampani mediji

	Broj	%
Ekonomija, finansije... (kada opozicija grdi vlast)	1	2.4
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore	1	2.4
Korupcija, kriminal, zloupotrebe (saveznih funkcionera i opozicije)	2	4.9
Opstanak Jugoslavije	1	2.4
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	5	12.2
Tajni dogovori izbornih aktera	2	4.9
Ostale teme (devizna štednja, siromaštvo, kapitalizam...)	1	2.4
Ukupno	41	100.0

Tabela 12. Žanrovska struktura članaka

	Broj	%
Vest	33	21.3
Izveštaj	62	40.0
Izveštaj sa fotografijom / neposrednim tonskim i video snimkom	44	28.4
Izveštaj sa intervjuom	3	1.9
Komentarisan izveštaj	1	0.6
Intervju (s direktnom izbornom konotacijom)	11	7.1
Komentar (ime i prezime autora)	1	0.6
Ukupno	155	100.0

DAN

U predizbornoj kampanji za republičku skupštinu 2002. godine medijska slika koju stvara list *Dan* izrazito je pristrasna, baš kao i za izbore 2001. godine. List je tada bio „otvoreno u funkciji afirmisanja politike *Narodne socijalističke stranke - Momir Bulatović (NSS)*, i protiv u svakom pogledu, vladajuće stranke, odnosno aktuelne državne vlasti. Medijska slika je bila crno-bela...". Izveštavanje je bilo izrazito pozitivno u korist jedne strane, odnosno izrazito negativno na štetu druge strane. Diskurs analiza je pokazala isključivu upotrebu afirmativnih i negatorskih

retoričkih sredstava. Zavisno od (ne)naklonjenosti lista političkim opcijama: menjali su se otužni hvalospevi na ivici kiča, odnosno pogrde sa značenjem uvreda i mržnje. Doprinos su davali i novinari u svojim autorskim priložima i komentarima.⁴⁰

Od poslednjih parlamentarnih izbora, posle godinu i po dana, kako naša analiza pokazuje, uređivačka politika dnevnika *Dan* nije promenjena. List i dalje nastavlja sa doslovnim citiranjem neprimerenog govora i prizemnih i često besmislenih izjava političara, ali istovremeno preko komentatra i komentarisanih izveštaja i sam promoviše takav način komunikacije. Često se pojavljuju nepotpisani tekstovi, po svoj prilici iz redakcijske produkcije, bez naznake izvora, u kojima se iznose senzacionalne vesti kao na primer: „*Funkcioner partije na vlasti* (ne navodi se ime, prim. autora) *otet u centru Podgorice, a za slobodu plaćeno 500 000 evra*“ (4. oktobar); veliki naslov teksta „*Čarter let 'Montenegro Erlajnza' dovodi djecu DPS-a na glasanje!*“ (10. oktobar); pod velikim naslovom na prvoj strani objavljeno: „*Vlast prisilom obezbeđuje novac za izbore. Tri Đukanovićeva moćnika platila kampanju milionskim otkupom glava*“ (7. oktobar).

Jedina promena zbilja se na strani favorizovanih političkih stranaka: sada su to *Zajedno za promjene* i donekle *Liberalni savez Crne Gore*. Vladajuća koalicija DPS – SDP, oličena u koaliciji *Demokratska lista za evropsku Crnu Goru – Milo Đukanović* i dalje ima izrazito negativno kvalifikaciju.

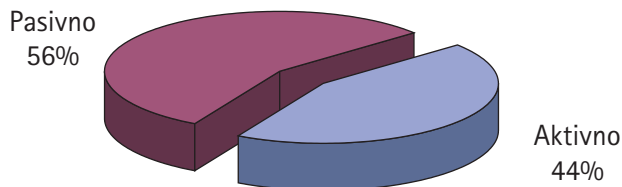
U kvantitativnom smislu ova koalicija je znatno više zastupljena od ostalih stranaka i koalicija. Od ukupnog broja priloga neposrednih aktera skoro polovina je posvećena *Demokratskoj listi...* (47.1 %). Druga koalicija *Zajedno za promjene* ima znatno manje priloga (30.3 %). I u listu *Dan* uočava se zajedničko obeležje za sve medije, izuzimajući *Vijesti*, da izrazito velika zastupljenost u odnosu na druge aktere proizilazi iz činjenice što je očito koalicija *Demokratska lista...* okosnica kampanje svih političkih stranaka. Jednostavno, u strukturi ukupne zastupljenosti dobija prvo mesto zahvaljujući velikom broju priloga u kojima je pasivno zastupljena.⁴¹

Da je tako, najbolje se vidi ukoliko se uporede podaci između dve najviše zastupljene koalicije:

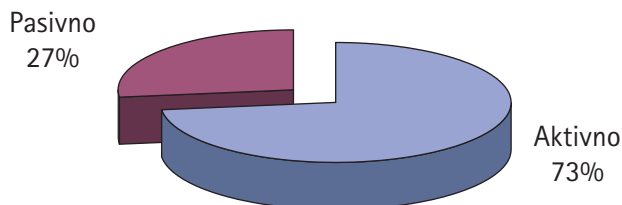
⁴⁰ OKO IZBORA 6, str. 43 i 45.

⁴¹ Podatke videti u tabelama na kraju teksta!

Grafikon 1. Način predstavljanja - Demokratska lista za evropsku Crnu Goru

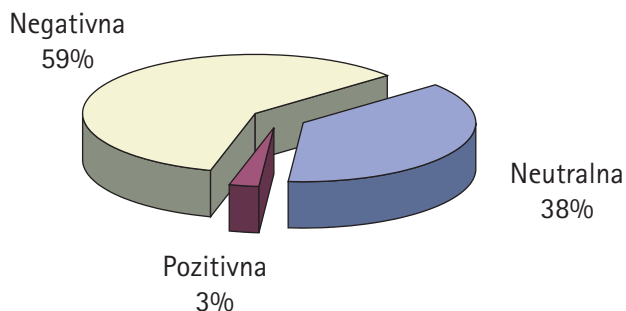
Grafikon 2. Način predstavljanja - Zajedno za promjene

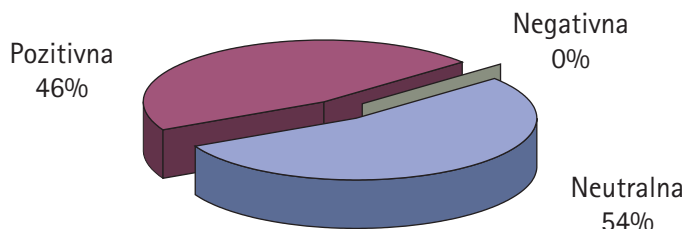
Pored očigledne kvantitativne neravnopravnosti, na pristrasnost ukazuju podaci o vrednosnoj konotaciji i kvalitativna analiza retoričkih strategija zastupljenih u političkim porukama objavljenih u listu *Dan*.

Uprkos tome što je i u listu *Dan* u vrednosnoj strukturi više od polovine priloga imalo neutralnu konotaciju, podatak da od 67 ukupno negativno vrednovanih priloga, 62 pripada koaliciji *Demokratska lista...*, sam po sebi rečito kazuje o odnosu lista prema političkim akterima u izbornoj utakmici. Ako se tome doda da je od ukupno 104 priloga, koliko je posvećeno ovoj koaliciji, 62 priloga imalo negativnu konotaciju (60 %) i uporedi sa podacima druge po redu zastupljenosti koalicije, *Zajedno za promjene*, onda nismo daleko od zaključka da je ogledalo ovog glasila pokazivalo crno-belu sliku.

Grafikon 3. Vrednosna konotacija - Demokratska lista za evropsku Crnu Goru

Grafikon 4. Vrednosna konotacija - Zajedno za promjene

Ako se ovome doda diskurs analiza upotrebljenih retoričkih sredstava u tekstovima, onda je neminovan zaključak da je list *Dan* nastavio da sledi uređivačku politiku prošlih izbora - krši principe korektnog i profesionalnog novinarstva.⁴²

⁴² U prilog ovome dovoljno je navesti samo neke izjave, nepismene i besmislene: „Laganje je bila jedina *vrlina* Mila Đukanovića...” (kurziv autora), 6. oktobar; „Dovoljno je biti u neposrednoj blizini predsjednika Đukanovića ili Marovića, jer su oni *čarobnim štapićem određivali* ko će biti milioner”, 9. oktobar; „Milo Đukanović bi volio da Crnu Goru pretvori u zoološki vrt, narod u životinje, a sebe u *Vuka Bojovića*, pa da mu dukljanska akademija otvori odsjek za miševе, ali izgleda da je Milo Đukanović i njegov režim obolio od mišije groznice”, 15. oktobar; (Besmisleno do zla boga. Siroti Vuk Bojović - ni kriv ni dužan). Ironično i besmisleno i na drugoj strani: „Predrag Bulatović je čovjek koji je *genetski opterećen*, koji ne smije da gleda u oči i radi javno”, 6. oktobar; „Volim Crnu Goru zato što rađa sinove kakav je Milo Đukanović”, 10. oktobar; „Ako oni pobjede Crna Gora bi bila tamnica, a oni inkvizicija”, 10. oktobar; „Znamo mi da su svi oni koji ne budu izašli na izbore od Mila Đukanovića dobili po 50 evra”, 12. oktobar Ipak je bilo najviše ličnih uvreda u stilu Milo Đukanović „*poslednji balkanski diktator*”, 9. ok-

Na kraju valja napomenuti da se zavisnost medija od političkih okolnosti i sadržinska transformacija uređivačke politike najbolje očitovala u izboru tema kojima je posvećivana pažnja. Ako je ranije pitanje opstanka Jugoslavije bilo izuzetno zastupljena tema u ovom glasilu, sada je toj temi, zajedno sa pitanjem Ustavne povelje, posvećeno samo 9.4 % priloga. Najveći broj priloga u ovom predizbornom periodu posvećen je kritikama i optužbama vlasti, odnosno vladajuće koalicije (57.2 %), izrečenim na izuzetno uvredljiv način.

Tendenciozni i zlonamerni naslovi, uporno omalovažavanje jedne strane, a sudeći i po nekim novinarskim prilozima i omalovažavanje čitalaca⁴³, pokazuju da izveštavanje lista *Dan* nije bilo u skladu sa medijskim uslovima za fer i demokratske izbore.

Tabela 1. Stranke i koalicije - ukupna zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	67	30.3
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	104	47.1
Crna Gora može - LS CG	30	13.6
SRS - Ilija Darmanović	0	0.0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	13	5.9
Bošnjačka demokratska koalicija	2	0.9
Bošnjačka koalicija	2	0.9
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	1	0.5
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0

tobar ili „Oni *nijesu država, već mafija*“, 11. oktobar; „*Mafijaška vlast radi po piramidalnom principu. Nema nikakvih nedoumica da se na vrhu te piramide nalazi čovjek čije je ime Milo Radovanov Đukanović*“, 13. oktobar; „U Crnoj Gori vlada mafija, a svi ministri, njihovi pomoćnici i savjetnici su kriminalci“, 13. oktobar.

⁴³ Dovoljno je samo pročitati nepotpisani novinarski tekst o pripremama DPS i SDP za izbore da se vidi nivo lista ili kako se tretiraju njegovi čitaoci: „*Tradicionalno pred svake izbore u Crnoj Gori u poslednjih pet godina, Bjeljo Polje postaje mesto gde helikopterom slijeću oni koji treba da glasaju za DPS i SDP. Već su urađeni spiskovi onih koji treba da doputuju iz nekoliko evropskih destinacija, pre svega iz gradova Švajcarske, Švedske i Njemačke, naravno sa svim plaćenim troškovima i besplatnim avionskim letom*“, 13. oktobar.

Oko izbora

	Broj	%
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	2	0.9
Ukupno	221	100.0

Tabela 2. Stranke i koalicije aktivno - zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	49	35.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	46	32.9
Crna Gora može - LS CG	26	18.6
SRS - Ilija Darmanović	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	12	8.6
Bošnjačka demokratska koalicija	2	1.4
Bošnjačka koalicija	2	1.4
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	1	0.7
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	2	1.4
Ukupno	140	100

Tabela 3. Stranke i koalicije pasivno - zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	18	22.2
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	58	71.6
Crna Gora može - LS CG	4	4.9
SRS - Ilija Darmanović	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	1	1.2
Bošnjačka demokratska koalicija	0	0
Bošnjačka koalicija	0	0

Štampani mediji

	Broj	%
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0
Ukupno	81	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija stranke i koalicije - ukupno

	Broj	%
Neutralna	115	52.0
Pozitivna	39	17.6
Negativna	67	30.3
Ukupno	221	100.0

Tabela 5. Vrednosna konotacija - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	32	65.3	17	34.7	0	0.0	49	100
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	22	47.8	0	0	24	52.2	46	100
Crna Gora može - LS CG	20	76.9	2	7.7	4	15.4	26	100
SRS - Ilija Darmanović	0	0	0	0	0	0	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	8	66.7	3	25.0	1	8.3	12	100
Bošnjačka demokratska koalicija	2	100.0	0	0	0	0	2	100
Bošnjačka koalicija	2	100.0	0	0	0	0	2	100
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	1	100.0	0	0	0	0	1	100

Oko izbora

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	2	100.0	0	0	0	0	2	100

Tabela 6. Vrednosna konotacija - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	4	22.2	14	77.8	0	0	18	100.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	17	29.3	3	5.2	38	65.5	58	100.0
Crna Gora može - LS CG	4	100.0	0	0	0	0	4	100.0
SRS - Ilija Darmanović	0	0	0	0	0	0	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Bošnjačka demokratska koalicija	0	0	0	0	0	0	0	0
Bošnjačka koalicija	0	0	0	0	0	0	0	0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0	0	0	0	0	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabela 7. Tip kampanje - neposredni akteri (ukupno)

	Broj	%
Afirmacija sopstvenog programa	43	30.7
Kritika rivalskog programa	31	22.1
Afirmacija sopstvenog programa (negativna)	66	47.1
Ukupno	140	100.0

Tabela 8. Tip kampanje - stranke i koalicije

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	11	22.4	11	22.4	27	55.1	49	100
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	17	37.0	9	19.6	20	43.5	46	100
Crna Gora može - LS CG	7	26.9	8	30.8	11	42.3	26	100
SRS - Ilija Darmanović	0	0	0	0	0	0	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	4	33.3	1	8.3	7	58.3	12	100
Bošnjačka demokratska koalicija	1	50.0	1	50.0	0	0	2	100
Bošnjačka koalicija	1	50.0	1	50.0	0	0	2	100
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	1	100.0	0	0	0	0	1	100
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	1	50.0	0	0	1	50.0	2	100

Tabela 9. Tematska struktura - neposredni akteri

	Broj	%
Kršenje izborne procedure, problemi oko biračkih spiskova...	27	19.3
Ekonomija, finansije... (kada se vlast sama hvali)	9	6.4
Ekonomija, finansije... (kada opozicija grdi vlast)	12	8.6
Socijalna pitanja (penzije, dečji dodaci, standard ljudi...)	2	1.4
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore	6	4.3
Korupcija, kriminal, šverc... (odnosi se na sadašnju vlast)	21	15.0
Korupcija, kriminal, zloupotrebe (saveznih funkcionera i opozicije)	3	2.1
Samostalnost Crne Gore	1	0.7
Opstanak Jugoslavije	7	5.0
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	48	34.3
Ostale teme (devizna štednja, siromaštvo, kapitalizam...)	4	2.9
Ukupno	140	100.0

Tabela 10. Posredni akteri - zastupljenost

	Broj	%
Vlada Crne Gore i ministri	1	1.8
Republička izborna komisija	2	3.5
Nadzorni odbor za praćenje izbora	2	3.5
CEMI i CeSID	3	5.3
Pojedine javne ličnosti, Matica Muslimana CG, Helsinški odbor...	4	7.0
Mediji i agencije za istraživanje javnog mnjenja, analitičari	21	36.8
Savezni organi	2	3.5
Kulturne i javne ličnosti iz Srbije	3	5.3

Štampani mediji

	Broj	%
Međunarodno okruženje (OEBS, EU, UN, druge države...)	1	1.8
Ostalo	18	31.6
Ukupno	57	100.0

Tabela 11. Tematska struktura - posredni akteri

	Broj	%
Kršenje izborne procedure, problemi oko biračkih spiskova...	29	50.9
Ekonomija, finansije... (kada se vlast sama hvali)	1	1.8
Ekonomija, finansije... (kada opozicija grdi vlast)	2	3.5
Socijalna pitanja (penzije, dečji dodaci, standard ljudi...)	1	1.8
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore	3	5.3
Korupcija, kriminal, šverc... (odnosi se na sadašnju vlast)	11	19.3
Samostalnost Crne Gore	1	1.8
Opstanak Jugoslavije	2	3.5
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	3	5.3
Tajni dogovori izbornih aktera	4	7.0
Ukupno	57	100.0

Tabela 12. Žanrovska struktura članaka

	Broj	%
Vest	51	26.2
Izveštaj	77	39.5
Izveštaj sa fotografijom / neposrednim tonskim i video snimkom	44	22.6
Komentarisan izveštaj	1	0.5

	Broj	%
Intervju (s direktnom izbornom konotacijom)	3	1.5
Komentar (ime i prezime autora)	7	3.6
Komentar (nepotpisan redakcijski)	11	5.6
Ulična anketa	1	0.5
Ukupno	195	100.0

GLAS CRNOGORACA

Izveštavanje ovog lista se u svakom pogledu razlikovalo od drugih listova, koja su bila predmet naše analize. Ono je bez ikakvih izuzetaka ne samo pristrasno već, može se reći, angažovano u diskvalifikaciji jedne političke opcije. Ako je *Dan* također otvoreno iskazivao svoj negativan stav prema aktuelnoj vlasti i koaliciji *Demokratska lista...*, u njemu su se ipak mogle naći i izjave koje štete ugledu favorizovane koalicije *Zajedno za promjene*. U *Glasi Crnogoraca* o tome nije bilo govora.

Ekstremno na strani *Zajedno za promjene*, bez preterivanja se može reći da je ličio na partijsko glasilo ove koalicije. *Liberalni savez Crne Gore* i ostale manje stranke i koalicije bile su zastupljene samo onda kada kritikuju državnu vlast i koaliciju *DPS-SDP*.

U delu lista rezervisanom za predizbornu kampanju najviše je bila zastupljena koalicija *Zajedno za promjene*. Čitava druga strana bila je rezervisana isključivo kao reklamna strana ove koalicije. U ostatku lista prezentirani su tekstovi kritički orijentisani prema vlasti - od optužbi za nebrigu o lokalnim, komunalnim problemima do optužbi za organizovan kriminal i pljačku države. U najavi predizbornih skupova pozivalo se samo na skupove *Zajedno za promjene* i *Liberalnog saveza*. Nijednom nije bilo najave skupova *Demokratske liste za evropsku Crnu Goru*.

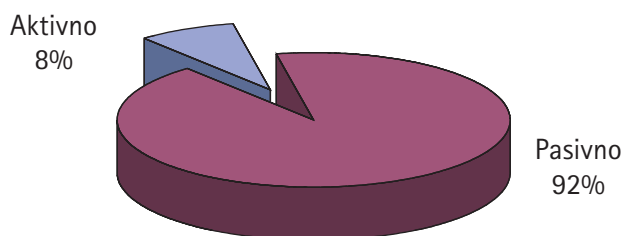
Da je uređivačka politika *Glasa Crnogoraca* bila apsolutno u ulozi diskvalifikacije jedne i promociji druge političke opcije u predizbornom periodu, govore svi relevantni pokazatelji naše analize: kvantitativna zastupljenost političkih aktera; način predstavljanja; tip kampanje političkih aktera; dominantne teme u prilogima; vrednosna konotacija aktera u prilogima; i na kraju, upotrebljene retričke strategije.

Prema broju i površini priloga posvećenim akterima predizborne kampanje *Glas Crnogoraca* je odmah iza *Pobjede*.⁴⁴

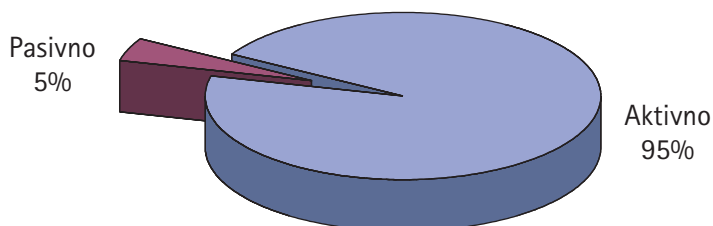
U ukupnom broju priloga posvećenih neposrednim akterima ubedljivo ispred svih jeste *Demokratska lista*... Ako se uporede podaci između broja priloga aktivnog i pasivnog predstavljanja, očigledna je diskvalifikacija ove koalicije: od ukupno 164 priloga, samo su u 13 priloga bile predstavljene njene neposredne aktivnosti u predizbornoj kampanji. Sve ostalo su bili prilozima u kojima o njoj govore drugi, razume se – apsolutno negativno.

Sasvim suprotno pokazuju podaci o broju i načinu predstavljanja koalicije *Zajedno za promjene*. Od ukupnog broja priloga koliko je posvećeno ovoj koaliciji, 88, čitaoci su o njenim neposrednim akcijama informisani u 84 priloga. U samo četiri priloga ova koalicija je predstavljena pasivno, razume se – pozitivno.

Grafikon 1. Način predstavljanja – Demokratska lista za evropsku Crnu Goru

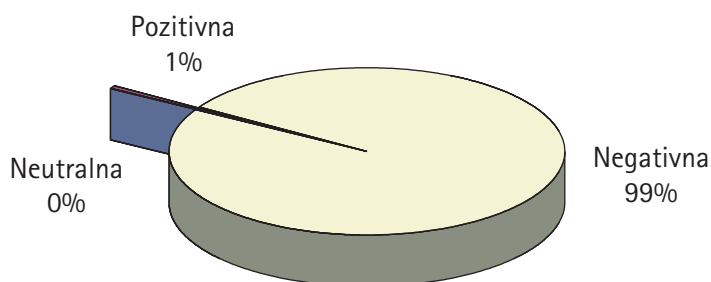
Grafikon 2. Način predstavljanja – Zajedno za promjene

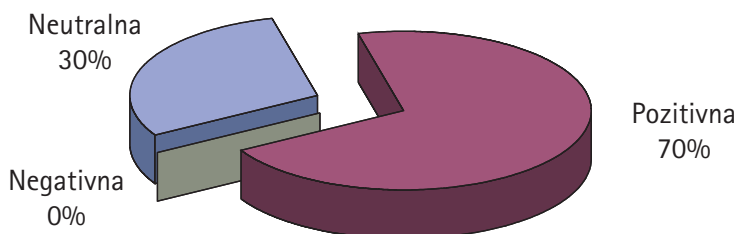
⁴⁴ Videti kvantitativne podatke u uvodnom delu teksta o štampanim medijima.

Ako se uzme u obzir podatak da je preovlađujući tip kampanje koalicije *Zajedno za promjene* i Liberalnog saveza bila kritika programa i političke opcije *Demokratske liste...*, onda je jasno zašto je ova koalicija predstavljena u negativnom kontekstu. Dodaju li se autorski prilozi i komentarisani novinarski izveštaji, onda je negativna slika potpuna. Kakva je ta slika, najbolje vidimo ako uporedimo sa odnosom prema koaliciji *Zajedno za promjene*.

Grafikon 3. Vrednosna konotacija - Demokratska lista za evropsku Crnu Goru

Grafikon 4. Vrednosna konotacija - Zajedno za promjene

Istini za volju, ogromna razlika u vrednosnoj konotaciji između glavnih političkih koalicija koliko je rezultat otvorene i direktne propagande u korist jedne strane, toliko je i rezultat tipa kampanje koju su učesnici u izbornoj utakmici vodili.

Glas Crnogaraca u svojim priložima pokazuje, kao i drugi štampani mediji, da je u Crnoj Gori u ovom izbornom procesu dominirao negativni tip kampanje. U

82.5 % svih priloga vidi se da su stranke i koalicije u svojim izjavama kritikovale tuđe programe, odnosno afirmisale svoj program preko kritike programa političkih protivnika.

Sudeći prema ovom listu, u takvoj vrsti kampanje prednjačile su koalicija *Zajedno za promjene* i *Liberalni savez Crne Gore*. Tako je koalicija *Zajedno za promjene* u samo 9.5 % priloga afirmisala sopstveni program, za razliku od koalicije *Demokratska lista...*, koja je to činila, prema izveštavanju ovog lista, u 61.5 % priloga.

Razumljivo je zato što su u strukturi tema koje su bile zastupljene u listu dominirale optužbe vlasti za neuspehe u ekonomiji, za kriminal i korupciju vlasti.

Bez konkurencije na rang-listi zastupljenih tema bile su, međutim, isprazne verbalne optužbe, izrazito emotivnog naboja, sa ciljem da se uvredi i ponizi politički protivnik. Uglavnom bez argumenata, prepune srdžbe, koja je po pravilu eskalirala u mržnju.

Nameravani efekt se postizao upotrebom negativne retoričke strategije, 'crne' propagande - konfrontacija, etiketiranje, diskreditovanje, vređanje, omalovažavanje, govor mržnje.

Čini se da je, kako su se bližili izbori, ovakav način pisanja sve više dobijao maha, a list sve više „napredovao“. Dovoljno je samo da u prilog ovome navedemo neka (ne)uobičajena retorička sredstva: „šakali“, „satrapi“, „huligani“, „lopovi“, „mafijaši“, „umno osakaćeni“, „političke palikuće“... Čini se da besmislena izreka „*prenejedena elitna oligarhija*“ dovoljno govori o atmosferi izbora, ali i o medijskom okruženju.⁴⁵

Ogledalo izveštavanja *Glasa Crnogoraca* o političkim akterima u izbornoj utakmici ima i drugu stranu: izrazita kvantitativna neravopravnost koliko se očitovala u diskvalifikaciji jedne strane, toliko je imala za cilj afirmaciju druge strane. U sadržinskom smislu to je značilo upotrebu pozitivne retoričke strategije, 'bele' propagande - podrška, navijanje, panegirici, glorifikacija. Tako ispod fotografija sa promotivnog skupa *Zajedno za promjene* stoji: „Tim koji pobeđuje“, „Mladi željni promjena“, 7. oktobar; „Časno, glasno, jasno: Gotov je“, 14. oktobar. Ispod slike devojčice koja aplaudira na jednom skupu ZPP stoji: „*I ona se oseća srećno*“, 14. oktobar.

⁴⁵ Primeri nasumice odabrani. Akcija SDP 'Oprosti nam Dubrovniče' „neodoljivo podseća na kočoperno kukurikanje *isfrustrirane kokoške* koja je umislila da je pjetao“, 5. oktobar; „*Mafija glumi državu...*“, 7. oktobar; „Dukljanska Crna Gora i vladajući režim neodoljivo podsećaju na nekadašnje afričke diktatorske države, oličene kroz lidere tipa Mamutu Seseka, Idi Amin Dade i Bokase“, 11. oktobar; „**Krvopije crnogorske...**“. „Neće oni liberale kupiti jer je to sorta koja se ne da kupiti za njihove smrdljive, mafijaške pare“, 16. oktobar; „*Ideolog svih varvara i vandala* je sigurno kancelarija DPS i njihove vođe“, 17. oktobar (kurziv autora).

U opremi lista dominiraju afirmativni naslovi tekstova i obavezne fotografije sa promotivnih skupova *Zajedno za promjene*: „Za prosperitet“, „Za mir i toleranciju“, „Trijumf“, „Polet“, „Ljepota“...

Rezultat izrazite pristrasnosti u korist jedne, a na štetu druge strane, jeste da se *Glas Crnogoraca* ne može svrstati u ozbiljna glasila koja doprinose poboljšanju medijskih uslova za fer i demokratske izbore.

Tabela 1. Stranke i koalicije - ukupna zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	88	30.3
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	164	56.6
Crna Gora može - LS CG	28	9.7
SRS - Ilija Darmanović	0	0.0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	4	1.4
Bošnjačka demokratska koalicija	1	0.3
Bošnjačka koalicija	1	0.3
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	1	0.3
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	1	0.3
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	2	0.7
Ukupno	290	100.0

Tabela 2. Stranke i koalicije aktivno - zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	84	66.7
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	13	10.3
Crna Gora može - LS CG	22	17.5
SRS - Ilija Darmanović	0	0.0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	1	0.8

Štampani mediji

	Broj	%
Bošnjačka demokratska koalicija	1	0.8
Bošnjačka koalicija	1	0.8
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	1	0.8
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	1	0.8
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	2	1.6
Ukupno	126	100.0

Tabela 3. Stranke i koalicije pasivno - zastupljenost

	Broj	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	4	2.4
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	151	92.1
Crna Gora može - LS CG	6	3.7
SRS - Ilija Darmanović	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	3	1.8
Bošnjačka demokratska koalicija	0	0
Bošnjačka koalicija	0	0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0
Ukupno	164	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija stranke i kolicije - ukupno

	Broj	%
Neutralna	26	9.0
Pozitivna	76	26.2

Oko izbora

	Broj	%
Negativna	188	64.8
Ukupno	290	100.0

Tabela 5. Vrednosna konotacija - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	26	31.0	58	69.0	0	0	84	100.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	7	0	0	53.8	6	46.2	13	100.0
Crna Gora može - LS CG	0	0	3	13.6	19	86.4	22	100.0
SRS - Ilija Darmanović	0	0	0	0	0	0	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	0	0	1	100.0	0	0	1	100.0
Bošnjačka demokratska koalicija	0	0	1	100.0	0	0	1	100.0
Bošnjačka koalicija	0	0	0	0	1	100.0	1	100.0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0	0	0	0	0	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0	1	25.0	3	75.0	4	100.0

Tabela 6. Vrednosna konotacija - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	0	0	4	100.0	0	0	4	100.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	0	0	1	0.7	150	99.3	151	100.0
Crna Gora može - LS CG	0	0	0	0	6	100.0	6	100.0
SRS - Ilija Darmanović	0	0	0	0	0	0	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	0	0	0	0	3	100.0	3	100.0
Bošnjačka demokratska koalicija	0	0	0	0	0	0	0	0
Bošnjačka koalicija	0	0	0	0	0	0	0	0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0	0	0	0	0	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabela 7. Tip kampanje - neposredni akteri (ukupno)

	Broj	%
Afirmacija sopstvenog programa	22	17.5
Kritika rivalskog programa	90	71.4
Afirmacija sopstvenog programa (negativna)	14	11.1
Ukupno	126	100.0

Tabela 8. Tip kampanje - stranke i koalicije

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	8	9.5	62	73.8	14	16.7	84	100.0
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	8	61.5	5	38.5	0	0	13	100.0
Crna Gora može - LS CG	3	13.6	19	86.4	0	0	22	100.0
SRS - Ilija Darmanović	0	0	0	0	0	0	0	0
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Bošnjačka demokratska koalicija	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Bošnjačka koalicija	0	0	1	100.0	0	0	1	100.0
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“	0	0	0	0	0	0	0	0
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0	0	0	0	0	0	0	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0	0	1	100.0	0	0	1	100.0
Ostalo	1	33.3	2	66.7	0	0	3	100.0

Tabela 9. Tematska struktura - neposredni akteri

	Broj	%
Kršenje izborne procedure, problemi oko biračkih spiskova...	14	11.1
Ekonomija, finansije... (kada se vlast sama hvali)	4	3.2
Ekonomija, finansije... (kada opozicija grdi vlast)	27	21.4

Štampani mediji

	Broj	%
Socijalna pitanja (penzije, dečji dodaci, standard ljudi...)	1	0.8
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore	8	6.3
Korupcija, kriminal, šverc... (odnosi se na sadašnju vlast)	15	11.9
Samostalnost Crne Gore	1	0.8
Opstanak Jugoslavije	3	2.4
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	34	27.0
Tajni dogovori izbornih aktera	3	2.4
Ostale teme (devizna štednja, siromaštvo, kapitalizam...)	16	12.7
Ukupno	126	100.0

Tabela 10. Posredni akteri - zastupljenost

	Broj	%
Mitropolija Crnogorsko-primorska	2	3.5
Vlada Crne Gore i ministri	2	3.5
Republička izborna komisija	14	24.6
CEMI i CeSID	3	5.3
Pojedine javne ličnosti (Matica Muslimana CG, Helsinški odbor...)	3	5.3
Mediji i agencije za istraživanje javnog mnjenja, analitičari	2	3.5
Savezni organi	2	3.5
Međunarodno okruženje (OEBS, EU, UN, druge države...)	7	12.3
Ostalo	22	38.6
Ukupno	57	100.0

Tabela 11. Tematska struktura - posredni akteri

	Broj	%
Kršenje izborne procedure, problemi oko biračkih spiskova...	27	47.4
Ekonomija, finansije... (kada opozicija grdi vlast)	9	15.8
Socijalna pitanja (penzije, dečji dodaci, standard ljudi...)	5	8.8
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore	4	7.0
Korupcija, kriminal, šverc... (odnosi se na sadašnju vlast)	2	3.5
Samostalnost Crne Gore	2	3.5
Opstanak Jugoslavije	3	5.3
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	2	3.5
Ostale teme (devizna štednja, siromaštvo, kapitalizam...)	3	5.3
Ukupno	57	100.0

Tabela 12. Žanrovska struktura članaka

	Broj	%
Vest	19	7.8
Izveštaj	110	45.1
Izveštaj sa fotografijom / neposrednim tonskim i video snimkom	49	20.1
Komentarisan izveštaj	31	12.7
Reportaža	1	0.4
Intervju (s direktnom izbornom konotacijom)	10	4.1
Komentar (ime i prezime autora)	22	9.0
Komentar (nepotpisan, redakcijski)	1	0.4
Ulična anketa	1	0.4
Ukupno	244	100.0

Kako se vidi, preterana želja za afirmacijom jedne strane i diskvalifikacijom druge strane može se izroditi u svoju suprotnost, te rezultati ne moraju biti uvek pozitivni. Otvoreno pristrasno izveštavanje, koje je često poprimalo grubo 'navijački' ton, sigurno nije postiglo željeni cilj: gubitak na jednoj, odnosno dobitak na drugoj strani.

Očito je samo da su u ovakvim uslovima mnogi na gubitku: politička kultura, čitalačka publika, profesionalno novinarstvo i konačno oni, kojih se ovo najviše tiče, građani - birači.

U političkom okruženju koje se odlikuje pretežno negativnom izbornom kampanjom i neprimerenim rečnikom „kritike“ političkih oponentata mogućnosti medija da ostanu neutralni i objektivni znatno su sužene. Za razliku od izveštavanja o prethodnim izborima, koje je bilo uravnoteženo u svakom pogledu, ako se izuzmu *Dan* i *Glas Crnogoraca*, sada bi teško mogli da dođemo do sličnog zaključka.

POSMATRANJE IZVEŠTAVANJA ELEKTRONSKIH MEDIJA

Direktno je posmatrano izveštavanje četiri programa u Crnoj Gori (Dnevnik 1 TV Crne Gore, „Parlamentarni kanal“, TV Montena i TV IN) i jednog u Srbiji koji frekvencijom pokriva značajan deo teritorije Crne Gore (TV Pink - Infotop u 21:00). Komparativno smo pratili BK „Telefakt“ u 18:55 i informativne emisije (Internet pregled vesti) B92. Napokon, treći nivo komparativnog praćenja izveštavanja medija bio je press-clipping izveštavanja štampanih medija u Srbiji.

Specifičnost analize elektronskih medija u Crnoj Gori ogledala se u nemogućnosti direktnog praćenja svih medija. Otuda su emisije „Parlamentarnog kanala“, TV Montene i TV IN bile video snimane u Crnoj Gori i potom su naši koderi vršili *retroaktivnu* analizu.

Napokon, Dnevnik TV Crne Gore se manje-više direktno prenosi na RTS2. Tu su se pojavile osobene teškoće. Ne držeći se („kao pijan plot“) profesionalnog kodeksa o prenošenju informacija, RTS 2 je dosta voluntaristički odlučivao hoće li ili neće prenositi navedenu udarnu informativnu emisiju TV CG, kojoj je ponekad pretpostavljao (!) sportske prenose (*sic!*). Tako nam se desio 'kuriozitet' 17. oktobra da se RTS uključio u poslednji segment Dnevnika 1 TV CG, u ukupnom trajanju od 480 sekundi, nakon što je većina relevantnih informacija već bila saopštena auditorijumu.

Ukupno posmatrano, 'informativno' medijsko vreme na državnim i nedržavnim medijima u Crnoj Gori bilo je raspoređeno na način kao što je prikazano u tabeli 1.

Tabela 1. Raspored ukupnog medijskog vremena

Dnevnik 1 TV CG	30 %
Parlamentarni kanal	36 %
TV IN	18 %
TV Montena	16 %

Udeo informacija o aktivnostima aktera na izborima bio je, na prvi pogled, dosta neujednačen između 'zvaničnih' (državnih) i nedržavnih medija, u odnosu 2/3 prema 1/3. Ovome je bitno doprineo „Parlamentarni kanal“, koji je apsorbovao praktično polovinu svih priloga posvećenih predizbornoj kampanji (što je logično, jer je ovo specijalizovani politički program, koji je *isključivo*, po prirodi stvari, namenjen političkim aktivnostima).

Tabela 2. Broj priloga o predizbornoj kampanji

Dnevnik 1 TV CG	16
Parlamentarni kanal	49
TV IN	11
TV Montena	24

Međutim, kada se gornja tabela raščlani samo na dnevne informativne emisije (uz izuzimanje „Parlamentarnog kanala“) dobija se obrnut, ali znatno realniji raspored publiciteta datog predizbornoj kampanji u 'državnim', odnosno nedržavnim medijima (tabela 3).

Tabela 3. Raspored publiciteta predizbornih aktera

Državni mediji	31 %
Nedržavni mediji	69 %

Ovaj nalaz upotpunjuju podaci o udelu informacija o predizbornoj kampanji u dnevnim informativnim emisijama: u Dnevniku 1 TV CG ove informacije su činile u proseku 7 % vremena trajanja emisije, na TV Montena 8 %, a na TV IN 14 %.

Dnevnik 1 TV Crne Gore u 19:30

Zbog navedenih „objektivnih“ okolnosti (ponašanje RTS prema Dnevniku 1 TV CG), u predizbornoj kampanji za vanredne parlamentarne izbore u Crnoj Gori analizirano je 13 (od 18) centralnih dnevnih informativnih emisija sa crnogorske državne televizije.

Ukupno vreme posmatranih programa iznosilo je 351 minut, odnosno u proseku 27 minuta po dnevnoj emisiji. Izveštavanju o predizbornim aktivnostima posvećeno

je u proseku 7 % ukupnog vremena trajanja Dnevnika. U ovako skućenom informativnom vremenu, izrazitiji publicitet dobili su posredni akteri kampanje, i u broju priloga, a pogotovo u vremenu.

Tabela 4. Raspored publiciteta neposrednih i posrednih aktera (broj priloga)

Neposredni akteri	29 %
Posredni akteri	71 %

Tabela 5. Raspored publiciteta neposrednih i posrednih aktera (vreme priloga)

Neposredni akteri	5 %
Posredni akteri	95 %

Uočili smo tri faze u praćenju predizbornih događanja (ako se o tome uopšte može govoriti na osnovu ukupno 24 priloga o akterima!): fazu „zagrevanja“ kampanje, fazu „zrele“ kampanje, te izborni i postizborni dani. Ukupno su predizborne aktivnosti bile najopštije najavljene u šest emisija, u oko 30 sekundi.⁴⁶

U fazi „zagrevanja“, od 4. do 10. oktobra 2002, Dnevnik 1 RTV CG prenosio je najopštije izborne vesti, i to prvenstveno saopštenja RIK-a i Nadzornog odbora za praćenje izbora, ali i CEMI-ja i CESID-a, dok je delatnost neposrednih aktera kampanje ostala u medijskoj senci. Razloge za ovakav odnos možemo naći u činjenici da je aktivnosti aktera kampanje pretežno pokrio „Parlamentarni kanal“.

Informacije koje su plasirane u emisiji odnose se na privredno-ekonomske vesti i priloge iz inostranstva, Bosne i Hercegovine i Srbije. Akcenat je bio na privatizaciji Jugopetrola - Kotor, izborima u BiH i Srbiji, Ustavnoj povelji i suđenju Slobodanu Miloševiću u Hagu.⁴⁷

Izbori u Crnoj Gori su u drugom planu, nedovoljno i nepotpuno praćeni: „Devalovalo je kao da RTV CG izbori mnogo i ne zanimaju. Sada su prešli na Miloševića, verovatno zbog Samardžića. Prilog iz Haga je trajao 5 minuta! Iz njihovih vesti ne može se često ni naslutiti da su u Crnoj Gori zakazani izbori, ali se dosta vremena daje izborima u Srbiji“ (komentar monitora Marka Savića na kraju prve faze posmatranja).

⁴⁶ „Ždrijebanje u hodniku“ (5. oktobar), „Međusobno optuživanje“ (13. oktobar), „Tišina 24 sata“ (15. oktobar), „Izbori“ (20. oktobar), „Apsolutna vlast“ i „Pozitivna ocjena“ (21. oktobar).

⁴⁷ O tome govore i sledeće najave: „Kopredsjedavajući o ustavnoj povelji“ (7. oktobar), „Sutra prodaja Jugopetrola“ i „Oporavak Oboda?“ (9. oktobar).

Pozitivno je to što je ovaj medij uspeo da ostane nepristrasan u izveštavanju. Njihovi prilozi nemaju vrednosne konotacije. Trude se da samo prenesu vest bez ikakvih dodatnih komentara, dajući svim akterima (i onim većim i manjim) podjednako prostora u emisiji (dakle, prilično nepristrasni i uravnoteženi). Ipak, treba napomenuti i činjenicu da postoji i priličan broj priloga koji se odnose na državničku aktivnost ličnosti na vlasti, a koji su istovremeno i lideri Demokratske liste za evropsku Crnu Goru, pa se može reći da je ova politička opcija, na jedan blag način, bila neznatno favorizovana.

Ipak, konačna ocena je da na osnovu broja priloga i njihovog trajanja RTV CG prilično izbalansirano izveštavala (imajući u vidu ranije izbore), ali da je izborna slika u ovom periodu bila prilično bleđa, tj. da gledalac baš i nije mogao steći potpunu i realnu sliku političkih kampanja stranaka i koalicija koje su predale svoje liste.

Od 11. do 17. oktobra donekle se povećavao udeo priloga o izborima, ali je i dalje „rast“ zasnovan na saopštenjima RIK-a, Nadzornog odbora, CEMI-ja i CESID-a, a gotovo uopšte ne o aktivnostima izbornih štabova. Takođe, treba istaći i značajan udeo saopštenja Centra za demokratsku tranziciju. Tako se odnos priloga o neposrednim i posrednim akterima iz prve faze potpuno okrenuo u korist posrednih.

O neposrednim akterima nije se moglo čuti ni videti čak ni ono što su o toku i karakteru kampanje objavljivali pojedini mediji iz Srbije⁴⁸, a pogotovo ne procene i (pokazaće se, dosta neprecizne prognoze) pojedinih nestranačkih analitičara.⁴⁹

Jednom reči, i ovaj period karakteriše mali broj predizbornih priloga, a treba

⁴⁸ „Predizborna kampanja u Crnoj Gori se zahuktava do 20. oktobra, kada će se održati vanredni parlamentarni izbori kao i lokalni izbori u Podgorici i Tivtu. Za favorite se smatraju dve koalicije: Demokratska lista za evropsku Crnu Goru koju predvodi Milo Đukanović i Koalicija za promjene sa Predragom Bulatovićem na čelu. Treće po jačini političko krilo predstavlja Liberalni savez. Stranački lideri u Crnoj Gori poslednjih dana obilaze gradove i na tribinama žestoko optužuju protivnike, što je glavna karakteristika ove predizborne kampanje koju obeležavaju grube reči i oštre kvalifikacije političkih neistomišljenika“ (BK Telefakt, 11. oktobar, kurziv moj, S. G.).

⁴⁹ „Osnovna karakteristika je izrazito negativna kampanja u pokušajima diskreditacije političkih neistomišljenika i protivnika. Činjenica je da u tome svakako prednjači DPS u pokušajima da do većine u crnogorskom parlamentu dođe eliminisanjem Liberalnog saveza iz parlamenta i to je ključna tačka ovih izbora. Naime, ako Liberalni savez ne prođe cenzus za ulazak u parlament onda gospodin Đukanović i njegova koalicija ima realne šanse da dobije više glasova od koalicije Zajedno za promjene i da tako formira vladu“. Ukoliko Liberalni savez uspe da pređe cenzus, kako kaže Nebojša Medojević, formiraće većinsku vladu sa Koalicijom za promjene i to bi značilo politički kraj DPS-a. „Očekujem takođe, za crnogorske uslove rekordnu apstinenciju birača jer je u Crnoj Gori, kao što znate, izlazilo od 65 do 82 % birača. Sada očekujem značajno manji broj birača i u toj apstinenciji će, ustvari, biti ključ uspeha jedne ili druge političke grupacije“ (BK Telefakt, 11. oktobar).

istaći i da se iz njih ne može dobiti slika o karakteru kampanje bilo koje političke opcije.⁵⁰ Tematski registar kampanje bio je brižljivo „filtriran“. Tako je u ovoj fazi, onako kako ju je predstavila TV CG, ključna briga neposrednih aktera bila koncentrisana oko „troškova izbora“, odnosno „budžeta kampanje“, Ustavne povelje i socijalnih pitanja, dok su se posredni akteri usredsredili na regularnost izborne procedure, ažuriranost izbornih spiskova i posmatranje kampanje (tabela 6).

Tabela 6. Tematski registar

Izborna procedura, birački spiskovi, posmatranje izbora	71 %
Budžet kampanje	17 %
Socijalna pitanja	8 %
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	4 %

Dakle, uglavnom nije bilo ničega o tome (tj. prećutkivano je) na čemu su zapravo akteri zasnivali svoju kampanju, sadržinski i diskurzivno, koji su bili programski prioriteti i viđenje političkih protivnika.⁵¹ Utisak monitora je da je informativna redakcija svoju koncepciju pre svega zasnivala na ekonomskim prilozima (u ovom periodu akcentat je bio na prodaji kotorskog Jugopetrola i štrajkovima), te na vestima iz „bliskog“ inostranstva, koje se takođe grčilo u svojim predizbornim mukama (izbori u BiH i Srbiji; u storijama o Srbiji pričalo se samo o TV

⁵⁰ „Predstavnik koalicije Zajedno za promjene Predrag Bulatović pozvao je građane da izađu na izbore jer apstinencija birača predstavlja jedinu šansu da sadašnji režim ostane još na vlasti“ (BK Telefakt, 11. oktobar).

⁵¹ I ovde se u pomoć morao pozvati komparativni medij: U izjavi za BK televiziju predsednik Crne Gore i nosilac Demokratske liste za evropsku Crnu Goru Milo Đukanović kaže da će pobediti *reformske snage* koje će konačno Crnu Goru odvesti u Evropu. „Očekujem da se potvrdi poverenje većine u Crnoj Gori za državnu politiku koja je i do sada vođena, državnu politiku *ekonomskih i demokratskih reformi* i politiku koja vodi Crnu Goru u *integraciju* i evropske i transatlantske strukture. Ta politika očigledno nudi sasvim *jasnu perspektivu* Crnoj Gori nudeći pre svega *ekonomski oporavak* i ostvarivanje onih ekonomskih, političkih, kulturnih i bezbednosnih *standarda* koji bi Crnu Goru u bliskoj perspektivi trebali načiniti dijelom *savremene evropske civilizacije*. Naspram nas ne vidim neku jasnu, prepoznatljivu političku ponudu koja bi mogla biti iole privlačna crnogorskoj većini. Zato očekujem da će Crna Gora ostati dosledna svom reformskom, demokratskom i proevropskom putu“. Lideri koalicije Zajedno za promjene ubeđeni su da će 20. oktobar biti dan, kako kažu, *oslobođenja od diktature* i da će posle usvajanja Ustavne povelje najvažnije biti *očuvanje zajedničke države sa Srbijom i borba protiv kriminala*. Lider SNP-a **Predrag Bulatović** pozvao je na *nacionalno pomirenje* i obećao da buduća vlast *neće biti jednonacionalna* i da će u njoj biti mesta za dokazane i sposobne pojedince. Liberalni savez Crne Gore sa mitinga održanog na Cetinju poručuje da je prioritet *rušenje korumpirane i kriminalizovane vlasti*. *Slavko Perović* kaže da Crnu Goru sa liberalima čeka pravi put i da će se boriti za nezavisnu državu“ (Blok izjava, BK Telefakt, 18. oktobar).

duelu).⁵² Američka pomoć Crnoj Gori kao i pripreme za intervenciju na Irak, irački referendum i haške zanimacije postaju žiža interesovanja ovog medija u navedenom periodu.

Od 17. do 20. oktobra (faza „zahuktavanja“ kampanje) izbori konačno postaju nešto važnija tema Dnevnika RTV CG, ali monitor nema baš najprecizniju sliku o njima zbog nezainteresovanosti RTS-a za ovu tematiku, s obzirom da su pojedini sportski dueli (poput snimka utakmice Partizan - Crvena zvezda, koji je mogao biti emitovan i pola sata kasnije) zauzeli mesto reemitovanja Dnevnika RTV CG. Ipak, i u ovoj fazi dominirali su posredni akteri, uostalom kao i celom predizbornom kampanjom.

Tabela 7. Raspored publiciteta posrednih aktera u celokupnoj kampanji

Republička izborna komisija	24 %
CEMI i CeSID	24 %
Centar za demokratsku tranziciju	24 %
Odbor za praćenje javnih glasila	12 %
OEBS	6 %
Javne nestranačke ličnosti	5 %
Ostali akteri	5 %

Dnevnik 20. oktobra obilovao je izbornim priložima (19 minuta emisije), ali bi bilo prilično čudno da je drugačije na dan izbora, uz pomalo ležerno kršenje izborne tišine.⁵³ Aktuelne su bile i konferencije za štampu CEMI-ja i CESIDA, kao i Centra

⁵² Najave: „Sjutra drugi krug“ (12. oktobar), „Koštunica ili Labus“ (13. oktobar).

⁵³ Izjave crnogorskih političara nakon glasanja:

Milo Đukanović: „Očekujem da će Crna Gora već od sutra imati sve uslove da formira jednu demokratsku, reformsku, kompetentnu vladu. Crnoj Gori je u narednom periodu potrebna stabilna vlada koje će moći odgovorno da upravlja državnim poslovima u naredne 4 godine. Moje je očekivanje da ćemo imati takvu vladu i da će Crna Gora nastaviti da užurbano savladava nove deonice svog evropskog puta“.

Filip Vujanović: „Siguran sam da će Crna Gora biti okrenuta ka evropskoj Crnoj Gori i ka demokratskoj listi za evropsku Crnu Goru i ka stabilnoj Crnoj Gori. Nama je stabilnost zaista potrebna i na republičkom i na lokalnom nivou. Stabilnost radi intenzivnije privatizacije, većih investicija, inostranih kredita, sveukupno kvalitetnijeg života“.

Predrag Bulatović: „Očekujem da se nova vlada formira na osnovu rezultata izbora koje ćemo svi prihvatiti, da Crna Gora dobije vladu koja će biti demokratska, vladu koja će se baviti reformama istinskim a ne lažnim, vladu koja je spremna da napravi sveukupne, toliko potrebne reforme u Crnoj Gori. Pre svega promjene u oblasti ekonomije, promjene koje će promjeniti uslove života građana republike Crne Gore“.

Dragan Šoć: „Očekujem da će nas ovi izbori uvesti u rasplet krize. Dovoljno je već da za 2 godine imamo tro-

za demokratsku tranziciju, na temu izlaznosti i kršenja izbornih pravila⁵⁴, zatim saopštenja iz različitih izbornih štabova i prilozi redakcije sa biračkih mesta.

Prvi postizborni dan (21. oktobar) kao prvu (udarnu) vest donosi pobedu Demokratske liste za evropsku Crnu Goru Mila Đukanovića, snimke napravljene ispred sedišta DPSa u Podgorici, preliminarne rezultate CEMI-ja i CESID-a, CDT-a i izbornih štabova, izjave štabova povodom rezultata (ispunjena očekivanja DPS-a i SDP-a, kao i političkih stranaka Albanaca i priznanje izbornog poraza Liberala i SNP-a), izveštaj sa konferencije za štampu posmatrača OEBS-a o regularnosti izbora i oceni objektivnosti medija u predizbornoj kampanji.

Sve u svemu, opšti utisak je da su vanredni parlamentarni izbori u Crnoj Gori kroz Dnevnik 1 RTV CG propraćeni prilično nepristrasno, ali i prilično blede, kao da su se i odigrali u nekoj razvijenoj evropskoj zemlji, mada je lični utisak monitora da bi i u tom slučaju bilo malo više priloga. Dislociranje neposrednih aktera iz spektra publiciteta udarne državne informativne emisije formiralo je 'virtuelnu medijsku realnost', u kojoj se kao dominantan (prezentovan) tip kampanje pojavila „afirmacija sopstvenih programa“ aktera, odnosno 'neutralizam': ni o kome previše, niti uz 'bilo koga' naglašenije. Zapravo, što manje o - svima! O tome najslikovitije svedoče uočene karakteristike tipa kampanje, medijske konotacije, kao i izbor izvora i žanrova (tabele 7-10).

Tabela 8. Tip kampanje aktera

Afirmacija sopstvenih programa	50 %
Kritika rivalskih programa	17 %
Bez direktne kampanje aktera	33 %

Tabela 9. Konotacija izveštavanja

Pozitivna	21 %
Neutralna	62 %
Negativna	17 %

je izbora, stalne političke tenzije. Mislim da je Crnoj Gori dosta toga i da nam je potreban jedan period stabilnosti i naravno promjena. U svakom slučaju, nadam se da će građani izaći u velikom broju i da će sa takvim brojem, velikim, na biralištima dati legitimitet novoj vlasti“.

⁵⁴ „Nije bilo većih neregularnosti u glasanju do sada. Zatvoreno je jedino biračko mesto broj 23 u Baru jer se 30 glasača nije potpisalo kada su preuzimali glasačke listiće. Prema podacima CeSID-a, kako nam je saopštio portparol Marko Blagojević do 18 časova je na birališta izašlo 66 % glasača“ (*BK Telefakt*, 20. oktobar, od izveštača iz Crne Gore).

Tabela 10. Izvori informacija

Pres-konferencije, saopštenja, izjave	80 %
Republička izborna komisija	4 %
Redakcijski izvor	4 %
Nestranačke ličnosti	4 %
CEMI i CeSID	4 %
OEBS	4 %

Tabela 11. Žanrovi

Vesti	25 %
Izveštaj sa audio/video pokrivanjem	50 %
Izveštaj s intervjuom	17 %
Komentarisani izveštaj	4 %
Ulična anketa	4 %

Ipak, i ovom 'virtuelizacijom' učinjen je veliki pomak u odnosu na prethodni period, kada je izveštavanje bilo prilično neobjektivno i pristrasno. Čak je i u ocenama stranih posmatrača, kao i domaćih, RTV CG najbolje izveštavala, ne favorizujući nikoga, a i izjave poraženih (opozicionih) stranaka nakon izbora govore u prilog tome.

PARLAMENTARNI KANAL

Ovaj specijalizovan politički program, koji je uveden neposredno pred pre-vremene parlamentarne izbore u Crnoj Gori u aprilu 2001. godine kao informisanje o delovanju političkih aktera, emituje se dnevno nekoliko sati (videti: *Oko izbora 6*, 2001). Mi smo pratili i analizirali samo jedan segment programa, neku vrstu dnevne stranačke hronike, koja se emituje u udarnom večernjem terminu (istina, proneljivog početka, kao i dužine trajanja). U proseku je ovaj segment trajao nešto više od sat vremena (69 minuta), minimalno 24 (14. oktobar), maksimalno 122 minuta (15. oktobar), što je očigledno zavisilo od dinamike aktivnosti izbornih aktera. Emitovane su izjave, prilozi sa konferencija za štampu, izveštaji i reportaže sa predizbornih skupova. Uloga novinara - izveštača bila je minorna, tako da je o

konotaciji gotovo i nemoguće govoriti, jer su se novinari pojavljivali u ulozi najavljiivača događaja (u jednoj ili dve rečenice najavljen je skup ili neka od konferencija za novinare).

„Parlamentarni kanal“ definitivno je obavio svoju ulogu u ovoj predizbornoj kampanji – sve što je u vezi sa izborima bilo je skrajnuto sa glavnih informativnih emisija i emitovano je na ovom kanalu, makar ponekad bilo i negledljivo, dosadno, nerazumljivo, neinteresantno. Ove kvalifikacije odnose se na predstavnike političkih partija koji su neretko sedeli u nekom prostoru i čitali tekst sa papira, pomalo sebi u bradu, a pomalo i gledaocima, pa ko razume – razume. SVI su imali šansu, pa ko je kako iskoristio.⁵⁵ Političke stranke i njihovi predstavnici imali su priliku da kroz razne forme predstave svoje programe, ideje i planove. Samo što toga nije bilo više nego u tragovima. Predstavljanje se neretko svodilo na međusobna vređanja i prozivanja.⁵⁶ Ovo je zapravo bila dominantna 'tema' predizbornih nastupa aktera i činilo je *petinu* izbornih „predstavljanja“ (tabela 1). Kada „aktivna“ kampanja (predstavljanje ma kojih *sopstvenih* programskih opredeljenja i 'ponude' biračima) zapremi svega *dve petine* svih predizbornih medijskih nastupa pretendena na mesta u vrhovnoj instituciji 'zastupanja naroda' (tabela 12), jasno je o kakvoj se kampanji radilo, odnosno kakav je tip političkog 'interesa' bio promovisan u 'opšti interes' društva: 'istina, ja nemam šta da ponudim, ali zna se da *onaj drugi* ništa ne valja!' Negacija, pre svega, koja se kreće po opasnom rubu rasepa političke zajednice u ime ličnih i stranačkih animoziteta (tabela 13).

⁵⁵ Na pomalo 'ekstremni pluralizam' koncepta ove emisije ukazuje i ironično-šaljivi komentar Dragana Ilića ('TV manijak'): „Na državnoj televiziji svaka dva minuta smenjuju se radikali, Milovi, Bulatovićevi, Titovi, oni što su komunisti a ne vole Tita, Bošnjaci, Albanci, za Jogi letače nisam sto posto siguran. Između nastupa, gde se po pravilu čita sa ručno ispisanih tabaka 'artije, gledamo snimke skupova poglavito po mesnim zajednicama. Ovi što su za Jugoslaviju u spotove među košarkaše (Jugoslavija pobijeđuje!), iako selektor nije pozvao mlađanog Šćepanovića. Na skupovima se vide uramljene slike i gobleni s haškim mučenicima (i/ili Šešeljem), jedino nisam video Moma. On se za sada javnosti obraća isključivo preko haških saopštenja, u pisanoj formi“ („Idealan kandidat“, *Vreme*, 615, 17. oktobar 2002, str. 37). Uzaman. „Ovi izbori su pokazali da Miloševićeva riječ mnogo manje vrijedi u Crnoj Gori nego u Srbiji. Patriotskoj koaliciji – trolist Momir Bulatović, Vojislav Šešelj i Mira Marković – pismo podrške iz Haga nije pomoglo ni da dosegnu neophodan cenzus za ulazak u parlament“ (Olja Obradović, *op. cit.*, str. 16).

⁵⁶ Nekoliko karakterističnih primera o 'političkom' govoru u ovoj kampanji: „Glas za njih znajte da je glas uvijek za još jedno drvo manje na vašim ulicama i da ako ovako nastave više ni dah neće biti slobodan“, (Milica Šćepanović, portparol OO LS CG Podgorice); „Ne dozvolite da nam kupe dušu sa par japanskih patika i papuča koje koštaju, vjerovali ili ne 1 evro u kineskoj robnoj kući“, Vasilije Lalošević, na predizbornom skupu koalicije *Zajedno za promjenu*; „Zato gospodo iz koalicije Zajedno za promjenu, posebno vi iz Srpske narodne stranke najbolje napišite autobiografski roman kako se od pudlice Novaka Kilibarde postaje sluga Predraga Bulatovića“, M. Brajović, predsednik OO SRS Podgorice (Parlamentarni kanal, 8. i 11. oktobar).

Tabela 12. Teme kampanje

Samopredstavljanje	41 %
Negacija rivala	55 %
„Opšta“ mesta kampanje	4 %

Tabela 13. Tip kampanje

Afirmacija sopstvenog programa	46 %
Kritika rivalskog (rivalskih) programa	12 %
„Negativna afirmacija“ sopstvenog programa	42 %

S obzirom da nije bilo 'selekcije' objavljivanja priloga, udeo publiciteta bio je izrazito 'iskrivljen' u odnosu na realan odnos političkih snaga, kao i u odnosu na potonje izborne rezultate (tabela 2). To se odnosi, pre svega, na marginalne političke aktore, čija je predizborna „glasnost“ bila u obrnutoj proporciji prema potonjem izbornom rezultatu. U krugu „marginalaca“ dramatično su odskakali „patrioti“ (okupljeni pod barjakom 'lokalnog' ogranka stranke Vojislava Šešelja, tj. njegovog 'glasnogovornika mržnje', Aleksandra Vučića⁵⁷, te ispostave stranke Mire Marković, JUL-a u Crnoj Gori) i egzotični 'socijalisti + komunisti'.⁵⁸ Navedeni „marginalci“ su ovakvim i sličnim govorom zajedno zapremili petinu od ukupnog broja priloga i čak 29 % od vremena predstavljanja na „Parlamentarnom kanalu“, formirajući potpuno negativnu 'virtuelnu realnost' u odnosu na svoju realnu političku značajnost (tabela 3). Njihovo megaprisustvo je 'drugo Janusovo lice' medijskog „totalnog objektivizma“ i 'političke korektnosti', u kojoj je medijska „buka i bes“ *izvesnih gubitnika* nadomestila njihovu *objektivnu* političku značajnost, pre svega posredstvom neumornog mantranja i 'megaguslanja' smišljenih parapolitičkih besmislica, koje su se protezale (u trajanju) i do neverovatnih 15, pa i više minuta neprekidnog verbalnog opsedanja medijske publike, odnosno kontaminiranja političke javnosti najružnijim porukama („Grljenje sa Vilijamom Montgomerijem postalo je praksa Predraga Bulatovića sa očitom

⁵⁷ „Danas su Predrag Bulatović, Božidar Bojović i Dragan Šoć autistični poslušnici DOS-ovog režima u Beogradu koji odraduju prljave poslove za Đinđića i Batića; danas su oni samo politička karikatura koja je svoje ime i moralni dignitet bacila pod noge Karli del Ponte i svakom srpskom krvniku i ubici“ (*Parlamentarni kanal*, 15. oktobar).

⁵⁸ „Nas je spopalo jedno žešće zlo, zlo koje ima dva lika; Mila sa svojom kamarilom i s druge strane Peđu sa svojim drugovima, zlo koje je pustilo svoje pipke kao hobotnice u sve naše krajeve, u sve naše domove, zlo koje pokušava da uniše našu državu Jugoslaviju“, Ranko Barjaktarević na promotivnom skupu Patriotske koalicije za Jugoslaviju u Baru; „Glasajte za nas jer mi hoćemo i možemo ono što drugi neće, hoćemo zdravu, a ne drogiranu budućnost za naše društvo“, SPJ sa komunistima na konferenciji za štampu (*Parlamentarni kanal*, 8. oktobar).

poniznošću i poltronstvom prema američkom ambasadoru počelo da liči na izrugivanje nemoralnog klovna", Miodrag Pejović, zamenik predsednika SRS).

Kada se posmatra samo publicitet ključnih aktera (tabela 4) dobija se raspored prikazan u tabelama 14 i 15. A kada se on uporedi sa izbornim rezultatom (tabela 16), pokazuje se da je izborni rezultat većine aktera neadekvatan medijskoj promociji, tj. da se prikupljanje glasova obavljalo „negde drugde i nekim drugim sredstvima“, a ne kroz nastupe na medijima.

Tabela 14. Raspored broja priloga

Zajedno za promjene	38 %
Demokratska lista za evropsku Crnu Goru	24 %
Liberalni savez Crne Gore	24 %
Demokratska koalicija Albanci zajedno	14 %

Tabela 15. Rapored vremena priloga

Zajedno za promjene	27 %
Liberalni savez Crne Gore	26 %
Demokratska lista za evropsku Crnu Goru	22 %
Demokratska koalicija Albanci zajedno	25 %

Tabela 16. Procenat osvojenih mandata

Demokratska lista za evropsku Crnu Goru	52 %
Zajedno za promjene	40 %
Liberalni savez Crne Gore	5 %
Demokratska koalicija Albanci zajedno	3 %

TABELE

Tabela 1. Tematski registar

	%
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	21
Ostale teme (devizna štednja, siromaštvo, kapitalizam, privatizacija)	15
Za 'opstanak' Jugoslavije	14

Oko izbora

	%
Korupcija, kriminal, šverc, narkomanija - kada se odnosi na sadašnju vlast	11
Socijalna pitanja (penzije, dečji dodaci, standard ljudi, zdravstvo, školstvo...)	10
Ekonomija, finansije, privredni uspesi, javni radovi, setva, privatizacija, turizam, Crna Gora u Evropi - kada vlast sama sebe 'hvali'	9
Ekonomija, finansije, privredni uspesi, javni radovi, kritika privatizacije štrajkovi - kada opozicija grdi vlast	8
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore, zajednica Srbije i Crne Gore	7
Više tema ("opšta" kampanja)	4
Samostalnost Crne Gore	1

Tabela 2. Raspored publiciteta svih aktera predizborne kampanje

	Broj priloga		Vreme (u sek.)	
	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	14	18	3785	15
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	9	12	2986	12
Crna Gora može - Liberalni savez Crne Gore	9	12	3490	14
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	14	18	5155	20
Srpska radikalna stranka - Ilija Darmanović	8	10	1618	6
Bošnjačka demokratska koalicija - Harun Hadžić	6	8	1225	5
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	6	8	2392	9
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“ - Ferhat Dinoša	5	6	3379	13
Bošnjačka koalicija - Kemal Purišić	4	5	715	3
Hrvatska građanska inicijativa	2	3	419	2

Posmatranje izveštavanja elektronskih medija

	Broj priloga		Vreme (u sek.)	
	N	%	N	%
Ukupno	77	100	25164	100

Tabela 3. Raspored publiciteta aktera predizborne kampanje (marginalni akteri)

	Broj priloga		Vreme (u sek.)	
	N	%	N	%
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	14	37	5155	46
Srpska radikalna stranka - Ilija Darmanović	8	21	1618	15
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	6	16	2392	22
Bošnjačka demokratska koalicija + Bošnjačka koalicija	10	26	1940	17

Tabela 4. Raspored publiciteta aktera predizborne kampanje (ključni akteri)

	Broj priloga		Vreme (u sek.)	
	N	%	N	%
Koalicija „Zajedno za promjene“	14	38	3785	27
„Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović“	9	24	2986	22
Crna Gora može - Liberalni savez Crne Gore	9	24	3490	26
Demokratska koalicija „Albanci zajedno“ - Ferhat Dinoša	5	14	3379	25

IN TV - „Impuls“

Prvo DPS, pa svi ostali

Informativna emisija „Impuls“ ove, inače gledane privatne TV, ostavila je ambivalentan utisak. Na prvi pogled, IN TV deluje da je tehnički opremljenija, pa su vesti koje se emituju gledljivije (emisija podseća na neke beogradske TV stanice po enterijeru, plasmanu hedova). Ova konstatacija (o većoj „televizičnosti“ „Impulsa“) očljljiva je iz strukture izvora i žanrova (tabele 17 i 18).

Tabela 17. Izvori informacija

Konferencije za štampu	53 %
Izveštaji sa mitinga	36 %
Saopštenja RIK-a	7 %
Saopštenja CeSID-a	4 %

Tabela 18. Žanrovi

Vesti	39 %
Izveštaj praćen vizuelnim i tonskim zapisom	39 %
Izveštaj iz off-a (ton pokriven glasom spikera)	22 %

Ipak, pokazalo se da IN TV nije profesionalno odradila predizbornu kampanju. Istina, publicitet kampanje bio je veći nego u ostalim (državnim i nedržavnim) medijima, ali praktično do vesti emitovanih 12. oktobra gotovo da nisu (ili su tek sporadično) objavljivane informacije o predizbornim aktivnostima u Crnoj Gori.⁵⁹ Od tog datuma, koji predstavlja i početak „punog razmaha“ kampanje, predizborne aktivnosti političkih aktera intenzivnije su praćene svakodnevno u posebno odvojenom bloku, obično u prvoj trećini emisije, prosečnog trajanja 3,5 minuta. Tek u izdanjima Inpuls 12, 13 i 14. oktobra emitovane su vesti o predizbornim aktivnostima. U blokovima navedenog trajanja plasirane su kratke informacije, najčešće izjave bez autentičnih snimaka, neretko pokrivena i crnogorskim predelima.

Posmatrali smo ukupno oko 184 minuta emitovanog informativnog programa, dužina emisije je varirala, u proseku je trajala oko 23 minuta (minimalno 13. oktobra, svega 15 minuta). Predizborne aktivnosti aktera zapremile su oko 15 % informativnog programa. Izrazito više medijskog prostora i vremena dobili su neposredni akteri izbora (92 %), naspram svega 8 % datog posrednim akterima (od čega 2/3 Republičkoj izbornoj komisiji i 1/3 saopštenjima CEMI-ja i CeSID-a). Ova

⁵⁹ Iako su vesti od 4. oktobra počele sa priložima sa predizbornih skupova *Koalicije za evropsku Crnu Goru* i *Koalicije za promjene* u narednim izdanjima „Inpuls“ ovakvih priloga gotovo da nije bilo. Potpuno potisnute u drugi plan, vesti o predizbornim aktivnostima zamenjene su vestima o izborima u BiH koji su pomno praćeni, suđenjem Slobodanu Miloševiću (svedočenju Nikole Samardžića u „Inpulsu“ od 8. oktobra posvećeno je šest minuta), pisanju Ustavne povelje, prodaji kotorskog Jugopetrola. U „Inpulsu“ 11. oktobra velika pažnja posvećena je prodaji kotorskog Jugopetrola. Čak šest udarnih minuta objavljivane su vesti i reakcije na tu prodaju, počev od Vlade Crne Gore, predsednice parlamenta Vesne Perović, do američkog ambasadora u SRJ Vilijama Montgomerija(?) i predsednika Đukanovića. U 18. minutu vesti objavljena je trominutna izjava predsednika Đukanovića o ovoj prodaji i šta ona znači za Crnu Goru.

(ne)srazmera može se tumačiti tolerisanjem znatno fleksibilnijeg odnosa ne-državnih medija prema dosta „čvrstim“ i striktnim pravilima praćenja predizborne kampanje, postavljenim zvaničnim medijima pred izbore.⁶⁰

Ovako izdašno ustupljeni medijski prostor neposredni akteri (stranke i koalicije učesnice na izborima) koristile su (ili im je bilo (za) *dato* da koriste?!) i za aktivnu (propagiranje sopstvenih predizbornih obećanja), kao i za 'pasivnu' kampanju svojih političkih rivala, naravno, uglavnom u negativnoj konotaciji. Dakako, u srazmeri određenoj više uređivačkom politikom, nego *stvarnim* učešćem u sopstvenom (i 'tuđem') predstavljanju.

Neposredni akteri predstavili su se 'aktivno' u 78 % priloga, odnosno bili su predstavljeni 'pasivno' u 22 % – uz izrazito odskakanje dve, „viđene kao“ najznačajnije a konfrontirane političke opcije.

Tabela 19. Predstavljanje neposrednih aktera

Demokratska lista za evropsku Crnu Goru	51 %
Zajedno za promjene	33 %
Liberalni savez Crne Gore	6 %
Albanci zajedno	4 %
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	3 %
Bošnjačka koalicija	2 %
Bošnjačka demokratska koalicija	1 %

Slika iskazana u tabeli 19 donekle se menja ako se odvoje 'aktivna' od 'pasivnih' predstavljanja. Naime, pojedine stranke/koalicije znatniji deo raspoloživog medijskog vremena 'protračile' su na „kritiku“ rivala, nauštrb afirmacije sopstvene programske ponude (ako su je uopšte imale). Najkarakterističniji primer je šešeljevska „Patriotska koalicija za Jugoslaviju“, koja uistinu nije štedela rivala (ni medijskim nastupom, a još manje „sophisticiranom“ retorikom)! Kada se pogleda „ukupno“ iskorišćeno vreme boravka u medijskom spektru TV IN, odnos učešća medijskih favorita unekoliko se menja (tabela 20).

⁶⁰ „Činjenica je da su krajnje rigidna pravila uveliko 'stišala' medijske kampanje tako da, ukoliko gledaoci nisu pratili 'Parlamentarni kanal' ili čitali dosadne oficijelne članke u dnevnoj štampi, nisu mogli saznati ni gdje se i kada održavaju stranački skupovi“ ('Insajderski' komentar organizatora monitoringa elektronskih medija iz Crne Gore, Blanke Radošević-Marović).

Tabela 20. Realno raspoloživo vreme za predstavljanje neposrednih aktera

Demokratska lista za evropsku Crnu Goru	51 %
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	21 %
Zajedno za promjene	13 %
Liberalni savez Crne Gore	10 %
Albanci zajedno	2 %
Bošnjačka koalicija	2 %
Bošnjačka demokratska koalicija	1 %

Poređenje podataka iz gornja dva grafikona ukazuje na neke neobične, značajnije elemente medijsko-manipulativne uređivačke strategije IN TV. Na prvi pogled, paradoksalan nalaz da jedan politički minorni akter („Patriotska koalicija za Jugoslaviju“) izbjija na drugo mesto *realno zaposednutog* medijskog vremena postaje manje zagonetan ako se čita u dubinskom ključu. „*Catch*“ ovog paradoksa ne ogleđa se u, naizgled, 'akcidentalnom' prepuštanju medijskog polja (empirijski već dokazano) poslovično najgorem kontaminatoru političke korektnosti, koji nosi prepoznatljivi *trade mark* najveće neizlečive logopedsko-(protiv)logoreičke mane domaće političke scene: netoleranciju, političku i opštu nekulturu, etničku i versku mržnju i, nadasve, prostakluk. Sledstveno, davanje neprimerenog publiciteta privremeno politički dislociranom *little the clown* (dugoročno *wanna-be-the-big-chief* klon) imalo je dublju i 'suptilniju' dimenziju. Pošto je 'megapatriotski' „*the little-wanna be* - kalif umesto kalifa“ bljuvao ružan politički govor na sve strane⁶¹, pripuštanje u javnost njegovih otrovnih verbalnih izlučevina, usmerenih *samo protiv jedne*, i prečutkivanje zapaha iz te verbalne kloake i protiv *drugih strana, objektivno* je radilo u korist „nenapadanih“.

Ovakav publicitet 'antikampanji' učinio je da je tematski registar (tabela 1 i 21) i u ovom mediju bio ključno opterećen pseudokampanjom, tj. vredanjem i omalo-

⁶¹ Alternativno prema drugom mediju: Podnaslov: I Đukanović i Bulatović podjednako obmanjuju građane. Iz teksta: „Milo Đukanović neće dobiti otcepljenje, a neće proći ni opcija kojom Predrag Bulatović obmanjuje javnost. Jer, beogradskim sporazumom je predviđen nakaradni oblik države, monsturn-model... SNP i SNS su učestvovala u isporučivanju Miloševića Hagu, pa u podršci usvajanju Ustavne povelje, koja je suprotna Ustavu SRJ, bili su akteri sramnog puštanja šiptarskih terorista iz zatvora... Pa nije nama nego njima Milošević kupio partijsku zgradu!“... Na 'govorkanjanju' da se dogovara s opcijom Mila Đukanovića, Aleksandar Vučić je bio eksplicitan: „Đukanović je kriminalac i izdajnik srpskog naroda! Radikali sa njim nikada neće ući ni u kakav savez, ali neće ni sa Bulatovićem“. („Dobićemo podršku iz Haga“. Podnaslov: Slobodan Milošević će ovih dana javnom preporukom biračima podržati jedine prave patriotske snage u Crnoj Gori; *Večernje novosti*, 12. oktobar 2002, Press-clipping „Argumenta“).

važavanjem političkih oponenta, što je obeležilo i tip kampanje (tabela 22). Ovakvog pristupa nisu se libili akteri nijedne strane.⁶²

Tabela 21. Teme kampanje

Samopredstavljanje	41 %
Negacija rivala	48 %
„Opšta“ mesta kampanje	11 %

Tabela 22. Tip kampanje

Afirmacija sopstvenog programa	48 %
Kritika rivalskog (rivalskih) programa	48 %
„Negativna afirmacija“ sopstvenog programa	4 %

Uočene su tri osnovne karakteristike ponašanja ovog medija u predstavljanju predizborne kampanje: *selekcija informacija*⁶³, *prećutkivanje relevantnih informacija* (uključujući pritiske na medije, nekorektna sredstva propagande i ekstrapolitičke 'metode' borbe za glasačke duše)⁶⁴ i *favorizovanje jedne političke opcije*, „Demokratske liste za Crnu Goru – Milo Đukanović“.⁶⁵ Ovo je jasno uočljivo ako se

⁶² Glavna meta napada Liberalnog saveza je DPS, koju najčešće optužuju za stvaranje mafijaške države, kriminal i korupciju. „S druge strane, lider Demokratske partije socijalista Milo Đukanović ocenio je u petak uveče da je delovanje njegovih političkih konkurenata u Crnoj Gori „generisano mržnjom“. „Imam utisak da je to politička družina koja je sastavljena samo sa motivom da sruši postojeću vlast i ne pitajući za cenu. Reč je o političkim štetočinama i političkim palikućama koji se ne libe da sruše Crnu Goru da bi na njenom zgaristu sebe proglasili za domaćina“, rekao je Đukanović na promotivnom skupu DPS-a u Herceg Novom („*Inpuls*“, 11. oktobar).

⁶³ Tako je, recimo, u „*Inpulsu*“ 5. oktobra emitovana izjava Filipa Vujanovića u kojoj on reaguje na izjavu Predraga Bulatovića od prethodnog dana – Bulatović je dan ranije govorio o tome da je Crnoj Gori najbolje u unitarnoj državi sa Srbijom (što nije objavljeno), a Vujanović reaguje i kaže da je to prošlost.

⁶⁴ Centar za demokratsku tranziciju ocenio je da predizborna kampanja u Crnoj Gori protiče u atmosferi „delimično podignutih tenzija. Liberalni savez je prekršio odredbu sporazuma o ponašanju političkih partija time što nije dozvolio novinarima lista *Vijesti* i ekipama televizija „IN“ i „Pink“ da prisustvuju njihovom predizbornom skupu u Danilovgradu. Demokratska partija socijalista prekršila je sporazum jer se u propagandne svrhe te stranke koristi avion kompanije „Montenegro Airlines“, što je nedopustivo jer je to državna kompanija. CDT je, takođe, pozvao Opštinski odbor DPS u Nikšiću da javno pozove svoje simpatizere i članove da ne ometaju predizborne aktivnosti političkih protivnika. Koalicija „Zajedno za promjene“ saopštila je u utorak da su simpatizeri DPS ometali održavanje tribine te stranke u Nikšiću.. Centar je u saopštenju podržao napore predstavnika podgoričkih vlasti da ne dozvole lepljenje predizbornog materijala na mestima koja za to nisu predviđena (*RTV B92*, Internet pregled vesti, 10. oktobar).

⁶⁵ „Mi njih nećemo hapsiti. Mi ćemo njih edukovati jer i takvi kakvi su naši su“, Milo Đukanović na predizbornom skupu u Podgorici o političkim protivnicima („*Inpuls*“, 4. oktobar). Odgovor druge strane na ovako „velikodušnu“

upoređi vreme predstavljanja dva glavna rivala, koje su personifikovali Đukanović i Predrag Bulatović (tabela 23).

Tabela 23. Raspored publiciteta

Đukanović	62 %
Bulatović	38 %

I u ovako neravnopravnom tretmanu „Bulatovićevo“ predstavljanje bilo je 'aktivno' u samo 40 % priloga, dok je tri petine preostalih, 'pasivnih' predstavljanja bio združeni rad već pomenutih šešeljevskih „patriota“ i „proevropskih reformista“.

Tabela 5. Tematski registar

	%
Uzajamno prozivanje i vređanje aktera kampanje	26
Ekonomija, finansije, privredni uspesi, javni radovi, setva, privatizacija, turizam - Crna Gora u Evropi - kada se vlast sama 'hvali' u kontekstu kampanje	15
Ustavna povelja Srbije i Crne Gore	15
Izborna procedura, problemi oko biračkih spiskova, budžet kampanje, eventualno predizborno nasilje, posmatranje izbora	11
Ostale teme (devizna štednja, siromaštvo, kapitalizam, privatizacija)	11
Za 'opstanak' Jugoslavije	7
Ekonomija, finansije, privredni uspesi, javni radovi, kritika privatizacije štrajkovi - kada opozicija grdi vlast	7
Socijalna pitanja (penzije, dečji dodaci, standard ljudi, zdravstvo, školstvo...)	4
Tajni dogovori izbornih aktera	4

ponudu nismo primetili (ako ga je i bilo). Favorizovanje jedne političke opcije primetno je i u emisiji od 8. oktobra. Naime, na samom kraju emisije objavljena je vest da je Milo Đukanović u dvodnevnoj poseti Bijelom Polju (od donacije švajcarske vlade otvorio je školu). Naravno, ovu posetu IN TV nije dovela u vezu sa predizbornom kampanjom. Narednog dana, 9. oktobra, Đukanović je završio 'radnu posetu' Bijelom Polju, a 10. oktobra posetio je Budvu.

TV MONTENA

Bez vesti o predizbornoj kampanji

Ako je suditi po TV Monteni, vanrednih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori jednostavno nije bilo. U suštini, veoma čudan koncept informativnog programa sa tehničkim manjkavostima koje su evidentne, ali o kojima ovde nije reč. Urednici informativnog programa kao da su hteli da gledaoce ove televizije zapravo uopšte i ne informišu o događajima u vezi sa predizbornom kampanjom koja se baš u tom posmatranom periodu zahuktavala. Čak i da je reč o najrigidnijoj selekciji, objavljivane bi makar neke vesti o mitinzima, predizbornim skupovima, emitovale bi se izjave sudionika kampanje koja je obilovala međusobnim prozivanjima, vređanjima, optuživanjima. Međutim, TV Montena je pribegla krajnjem prećutkivanju i ignorisanju predizbornih aktivnosti.⁶⁶

Emitovane su samo one informacije koje su u vezi sa izborima, ali se odnose na vesti poput: kažnjavanje zbog lepljenja plakata na mestima gde to nije dozvoljeno (!!!), ili su se odnosile na rad Odbora za praćenje javnih glasila u toku predizborne kampanje (4. i 5. oktobar).⁶⁷

U vestima su dominantan plasman dobijale informacije i vesti poput Ustavne povelje (sastanci predstavnika Ustavne komisije), suđenja u Haškom tribunalu (svedočenje Nikole Samardžića), izbora u Srbiji (TV duel, informacije o rezultatima), do lokalnih vesti poput prodaje kotorskog „Jugopetrola“ (rad crnogorske Vlade i premijera Filipa Vujanovića uredno je praćen. Tako je u vestima 4. oktobra emitovan prilog u trajanju od tri minuta u kojem Vujanović govori o prodaji ove kotorske firme). U vestima od 10. oktobra kao prva emitovana je vest o prodaji „Jugopetro-

⁶⁶ „TV Montena se ponašala 'uplašeno', enormno skraćujući informativne blokove (valjda da što ne pogriješe) i emitujući uglavnom emisije zabavnog sadržaja“ (komentar Blanke Radošević-Marović). Kao kuriozitet možemo istaći da su 'vesti' 6. oktobra trajale ukupno 3 minuta, a 13. oktobra 'čak' dva minuta!

⁶⁷ „Odbor za praćenje rada medija u Crnoj Gori ocenio je u subotu da je *Crnogorski književni list* objavio nekoliko tekstova, koji sadrže govor mržnje, uvrede i povrede časti, integriteta i dostojanstva ljudi. Odbor je u saopštenju pozvao sve asocijacije novinara, koje su potpisnici Kodeksa novinara Crne Gore, da zauzmu stav o takvom pisanju. Takođe, Odbor je ocenio da je Televizija Crne Gore prekršila pravila o predstavljanju stranaka u predizbornoj kampanji, jer je u emisiji na Prvom programu gostovao jedan funkcioner Srpske narodne stranke, iako je predviđeno da takve emisije mogu biti emitovane samo na specijalnom, Parlamentarnom kanalu. Na sve TV stanice Odbor je apelovao da oznaku 'Plaćeni termin' drže tokom trajanja cele emisije, kada se radi o zakupljenim terminu' (*Vijesti*, 5. oktobar).

la" koju je komentarisao crnogorski predsjednik Milo Đukanović. Tom prilikom Đukanović je pomenuo predsjednicu crnogorskog parlamenta Vesnu Perović koja je kritikovala ovu prodaju i rekao kako je ona svojom izjavom „nagovestila katastrofu na izborima“.

U vestima 12. i 13.oktobra objavljene su informativne vesti o broju birača koji imaju pravo glasa na izborima, a najzanimljivije je izdanje vesti od 14. oktobra. Naime, vesti počinju (bez dobro veče!) prilogom u kojempredstavnicima značajnijih crnogorskih političkih partija (plus Albanci) govore o tome kako bi oni, ukoliko osvoje vlast, uredili zdravstvo u Crnoj Gori. Nema izjave crnogorskih liberala, koji nisu prihvatili poziv TV Montene da učestvuju u ovom prilogu. Iako ideja na prvi pogled deluje zanimljivo, petominutni prilog više je nego netelevizijski.

Kako je radila TV Montena u vreme predizborne kampanje potvrđuje emisija vesti emitovana 15. oktobra u kojoj je kao prva emitovana vest da je Centar bezbjednosti u Nikšiću saopštio da su uhapšeni mladići koji su na mitingu Liberalnog saveza pravili nered. U 1' 37" koliko traje čitanje ovog priloga (kao vest iz studija, bez slike) *nema informacije o mitingu, nema autentične slike sa događaja*. U nastavku vesti, u šestom minutu, emitovan je sličan prilog poput emitovanog u vestima 14. oktobra. Na temu poljoprivrede i kako je poboljšati govorili su predstavnici vodećih političkih partija, sa sve albanskom koalicijom „Albanci zajedno“.

A kampanja? U brižljivo zapretenim tragovima. Ukupno joj je u 13 priloga posvećeno 17 od posmatrana 203 minuta informativnog programa (8 % vremena), odnos neposrednih i posrednih aktera 2 : 1.

Tabela 24. Raspored vremena neposrednih aktera

Demokratska lista za evropsku Crnu Goru	44 %
Zajedno za promjene	23 %
Albanci zajedno	23 %
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	10 %

Tabela 25. Raspored vremena posrednih aktera

Odbor za praćenje medija	53 %
CEMI i CeSID	40 %
Republički zavod za statistiku	7 %

TV PINK – Infotop u 21:00

U svom konačnom izveštaju o monitoringu naš posmatrač je „izrazio svoje ogorčenje“ radom informativne redakcije TV Pink, i to iz dva razloga:

1). stav ove medijske kuće povodom vanrednih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori može se oceniti kao totalna nezainteresovanost, odsustvo bilo kakvog (da ne pominjemo profesionalnog) interesovanja za događaje u (još uvek) jednoj našoj republici, ili u krajnjoj liniji, za bitne događaje u našem okruženju. Makar iz tih, profesionalnih razloga imali su obavezu da ovom događaju posvete više pažnje.

2). Potpuno amaterski pristup (od odnosa voditelja emisije, pa preko tehničke realizacije do urednika). Infotop u 21:00, kao centralna informativna emisija ove televizije, i pored toga što je svakog dana najavljen u programu u fiksnom terminu, počinje često i sa više od 15 minuta zakašnjenja. Sem toga, najave vesti dana na početku emisije gotovo po pravilu ne postoje. Emisija traje od 58 sekundi do 15 minuta, valjda u zavisnosti od raspoloženja urednika i novinara toga dana. Simptomatičan je i kriterijum izbora vesti, kao i medijska zastupljenost događaja.

Ukupna ocena monitora je da Infotop nije izveštavao o izborima u Crnoj Gori, ali i da nije nikog favorizovao, s obzirom na minimalan broj emitovanih priloga na ovu temu. Neko veće interesovanje javlja se tek dva dana uoči samih izbora. Prenošene su samo agencijske vesti o toku izbora i postizbornim rezultatima. Sa stanovišta monitoringa izveštavanja medija o vanrednim parlamentarnim izborima u Crnoj Gori, na TV Pink nije imalo šta da se prati.

PARALELNO BROJANJE GLASOVA

Na vandrednim parlamentarnim izborima u Crnoj Gori, koji su održani 20. oktobra 2002. godine, realizovano je paralelno brojanje glasova tako što su se posmatrači sa svih biračkih mesta telefonom javljali direktno u obradni centar koji se nalazio u prostorijama CEMI-ja u Podgorici.

Da bi se maksimalno smanjila mogućnost grešaka na terenu, za svako od 1098 biračkih mesta štampan je poseban zapisnik, koji je bio prilagođen tom biračkom mestu. Osim broja, naziva i adrese biračkog mesta, svaki zapisnik je imao posebno formiranu šifru biračkog mesta koja je korišćena kao početna identifikacija u razgovoru posmatrača sa operaterom. Podatke koje javlja, posmatrač je prvo zapisivao u zapisnik. Na kraju javljanja operater posmatraču saopštava šifru potvrde prijema koju formira računar. Šifru potvrde prijema posmatrač takođe upisuje u zapisnik, čime zapisnik dobija i ulogu potvrde da su podaci javljeni.

U obradnom centru nalazilo se 20 telefonskih linija vezanih na zajednički broj telefona, tako da su svi posmatrači birali isti broj prilikom javljanja. Kod svakog telefona nalazio se po jedan računar sa aplikacijom za unos primljenih podataka. Operater je od posmatrača sa biračkog mesta primao podatke i unosio ih u računar. Računari su bili povezani sa centralnom bazom, gde su se slivali svi podaci.

Prikupljeni podaci su statistički obrađivani da bi se formirala procena ukupnih rezultata. Osnovna metoda formiranja procene bila je ponderisana suma na osnovu izvršene stratifikacije biračkih mesta. Naime, korišćena je metoda stratifikacije kakva se koristi za reprezentativni uzorak, kada bi uzorak bio skup svih biračkih mesta. Formiran je i kontrolni uzorak, koji je korišćen samo interno u statističkoj obradi i nije imao uticaja na organizaciju PVT-a. Kao dodatni kontrolni mehanizam korišćena je prosta suma, za koju smo bili svesni da je manje precizna od stratifikovane, ali značajna odstupanja ove dve metode indicirala bi da postoji problem u podacima ili obradi.

Pokazalo se da su sve metode na kraju dale bliske rezultate. Dok je broj javljenih rezultata sa biračkih mesta bio mali, uzorak je davao procenu koja je bliža

konačnim rezultatima, nešto slabiju procenu je davala stratifikovana suma, a najslabiju – prosta suma. Kod visokog procenta javljenih rezultata stratifikovana suma je bila najpreciznija, dok se prosta suma približila stratifikovanoj. Kada je obrađeno 95 % biračkih mesta sa kojih su javljeni rezultati, stratifikovana suma i prosta suma skoro da se nisu ni razlikovale.

Za oko dva sata nakon zatvaranja biračkih mesta prikupljeni su rezultati sa oko 80 % biračkih mesta i procenu rezultata trebalo je objaviti. Na parlamentarnim izborima se često dešava da vrlo mali broj glasova menja raspodelu mandata u parlamentu. Posebno kritična situacija nastaje kada je broj glasova za neku izbornu listu vrlo blizu izbornog cenzusa. Ovoga puta je to bila *Patriotska koalicija za Jugoslaviju*. Po stratifikovanoj sumi ona je bila malo ispod cenzusa, a po uzorku znatno iznad. Sve razlike su bile u okvirima očekivane statističke greške. Procenili smo da je procenat javljenih biračkih mesta dovoljno visok da bismo više verovali ponderisanoj sumi svih javljenih rezultata nego uzorku. To se pokazalo ispravnim, ali se takođe pokazalo da su konačni rezultati bili između rezultata koje su dale ove dve metode, tako da je *Patriotskoj koaliciji za Jugoslaviju* nedostajao veoma mali broj glasova za ulazak u crnogorski parlament.

Ovako tesan rezultat imao je za posledicu obradu rezultata do ranih jutarnjih sati i insistiranje na pribavljanju podataka sa svih biračkih mesta. U trenutku kada su nedostajali podaci za 43 biračka mesta, što znači da je do tada prikupljeno više od 99,5 % rezultata, *Patriotska koalicija za Jugoslaviju* i dalje je bila ispod cenzusa, ali veoma blizu njegovom dostizanju (više od 2,9 %, a cenzus je bio 3 %). U tom trenutku smo zaključili da samo možemo da utvrdimo da postoji mogućnost ulaska *Patriotske koalicije za Jugoslaviju* u parlament i to smo objavili na Web-sajtu i u medijima. Kritičan broj glasova nije bio samo ispod statističke greške, nego je bilo dovoljno nekoliko grešaka u diktiranju i unosu podataka, da bi se procena rezultata promenila za više od kritičnog broja glasova. Stoga smo ostali na objavljenoj proceni kao osnovnoj i na napomeni da je moguća i druga raspodela mandata u slučaju da *Patriotska koalicija za Jugoslaviju* pređe cenzus.

Objavljena procena je izgledala ovako:

Procena u 23h

Izašlo	77,20 %
Nevažeći	1,40 %
Važeći	98,60 %

Paralelno brojanje glasova

Mesta u parlamentu

Koalicije i partije	Procenti	Mandati
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	2,7	0
Zajedno za promene SNP-NS-SNS	37,8	30
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0,2	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - Za očuvanje Jugoslavije	0,6	0
Crna Gora može - Liberalni savez Crne Gore	5,7	4
Bošnjačka demokratska koalicija - Harun Hadžić	0,7	0
Bošnjačka koalicija	0,7	0
Demokratska koalicija - Albanci zajedno	2,5	2
Srpska radikalna stranka	0,2	0
Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović	47,7	39

Ne treba da zbunjuje što je u tabeli prikazano da *Patriotska koalicija za Jugoslaviju* ima samo 2,7 % glasova, s obzirom na to da je Crna Gora prema važećem izbornom zakonu praktično podeljena u dve izborne jedinice (postoje specijalna biračka mesta albanske nacionalne manjine i „ostala“ biračka mesta), tako da je u „većoj izbornoj jedinici“ ova lista imala rezultat nešto bliži 3 %.

Rezultati su, kao i obično, predstavljeni i na Web-sajtu.

The screenshot shows a Microsoft Internet Explorer window displaying the website of the Center for Free Elections and Democracy (CeSID). The browser's address bar shows the URL http://www.cesid.org/cg_parl_2002/raspored.htm. The website header includes the CeSID logo with the slogan "1+1=2" and the text "CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU". A navigation menu contains links for "O NAMA", "PROJEKTI", "REGIONALNE KANCELARIJE", "IZDANJA", "IZBORNI ZAKONI", "REZULTATI IZBORA", "KONTAKT", and "PRETRAGA". The main content area is titled "Raspored u Parlamentu" and features a semi-circular diagram of 51 seats in the Montenegrin Parliament. A legend below the diagram identifies four political groups: "Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović" (dark grey), "Zajedno za promene SNP-NS-SNS" (medium grey), "Crna Gora može - Liberalni savez Crne Gore" (light grey), and "Demokratska koalicija - Albanci zajedno" (white). On the left sidebar, there are links for "Raspored u Parlamentu", "Geografski prikaz rezultata", and "Republički izbori 2001.". A circular logo for "MONTENEGRO 2002. ELECTIONS" is also present. The footer of the page reads "© CeSID 2000, cesid@cesid.org.yu, developed by Sw(4)I".

ORGANIZACIONE PRIPREME CeSID-a ZA VANREDNE PARLAMENTARNE IZBORE U CRNOJ GORI (20. oktobar 2002. godine)

PRIPREME

Prevremeni parlamentarni izbori u Republici Crnoj Gori, zakazani za 20. oktobar 2002. godine, sprovedeni su na ukupno 1098 biračkih mesta.

CeSID je, nastavljajući tradicionalno dobro saradnju sa podgoričkim Centrom za monitoring (CEMI), posmatrao i ove izbore. Shodno dogovoru, koji je prethodio pripremi posmatranja izbora, uloga CeSID-a na ovim izborima sastojala se u pomoći CEMI-ju u organizovanju mreže volontera i pripremanju softvera za prikupljanje podataka.

Kampanja za prikupljanje volontera - posmatrača, koju je organizovao Centar za monitoring, uspešno je realizovana, tako da je obezbeđena zavidna pokrivenost biračkih mesta od 99.5 %. Nepristupačnost terena i mali broj birača na tim biračkim mestima usloveli su nepokrivenost pojedinih biračkih mesta.

Posmatrači su u toku izbornog dana imali obavezu da javljaju i saopštavaju broj izašlih birača u vreme koje je određeno kao vreme preseka, nepravilnosti u toku glasanja i prebrojavanja glasova, kao i rezultate glasanja nakon prebrojavanja glasova na biračkim mestima.

Zbog geografske razućedenosti, lakše i efikasnije koordinacije, Republika Crna Gora je „podeljena“ na četiri regiona sa centrima u Podgorici, Nikšiću, Cetinju i Bijelom Polju. Sa regionalnim i lokalnim koordinatorima CEMI-jeve mreže volontera uspostavljena je saradnja u toku seminara, tj. treninga za trenere koji je CEMI organizovao početkom oktobra u Kotoru. Drugog dana treninga profesor

Veselin Pavićević je upoznao učesnike sa vrstama izbornih sistema, problematikom izborne geometrije i izborne matematike i sa izmenama Zakona o izboru odbornika i poslanika, fokusirajući se na prava i obaveze članova biračkih odbora i posmatrača. Profesor Zoran Lučić govorio je o PPVT (parcijalno paralelno brojanje glasova) i PVT (paralelno brojanje glasova) metodu kroz simulaciju izbornog dana, kao i o mogućim načinima obezbeđivanja protoka informacija sa biračkih mesta do računarskog centra, uprkos izmenama Zakona o izboru odbornika i poslanika koji je tu komunikaciju otežao.

CeSID-ov računarski tim pripremio je obrasce zapisnika, a sa CEMI-jevim koordinatorima mreže proveravan je spisak biračkih mesta po opštinama i istovremeno su prikupljeni podaci neophodni za pravovremeno prikupljanje rezultata izbora. Za svakog posmatrača na mestu iz uzorka bilo je pripremljeno precizno uputstvo za posmatranje rada biračkog odbora i toka glasanja, kao i uputstvo za komunikaciju sa računarskim centrom. Tok javljanja podataka sa biračkog mesta opisan je uz detaljna pravila i uputstva koja su omogućavala efikasnu komunikaciju između posmatrača i operatera u računarskom centru, a na obukama je obavljena i simulacija razgovora - tj. komunikacije između posmatrača i operatera.

CEMI i CeSID su u periodu koji je prethodio izborima organizovali više konferencija za štampu u Podgorici kako bi informisali javnost o svojim aktivnostima i prezentovali preliminarne rezultate monitoringa medija.

Dva dana pre održavanja izbora, 18. oktobra, petočlanom timu CeSID-a koji je bio zadužen za organizacione prepreme u Podgorici, pridružilo se još 40 članova CeSID-ovog tima. Posmatrači CeSID-a su na pripremnom sastanku upoznati sa izmenama Zakona o izboru odbornika i poslanika. Raspoređeni u 15 mobilnih timova pokrili su sve opštine u Crnoj Gori. Mobilni timovi CeSID-a održali su sastanke sa CEMI-jevim koordinatorima i upoznali se sa terenom. Na sam dan izbora, u dogovoru sa koordinatorima CEMI-ja, CeSID-ovi mobilni timovi obišli su 525 biračkih mesta.

Izborni dan je na osnovu visoke realizacije javljanja posmatrača sa biračkih mesta potvrdio naša očekivanja u pogledu dobre organizovanosti mreže.

* * *

ZAKLJUČAK

Na osnovu analize izveštaja posmatrača sa biračkih mesta i izveštaja 15 CeSID-ovih mobilnih timova došli smo do zaključka da su prevremeni parlamentarni izbori u Crnoj Gori, održani 20. oktobra 2002. godine, organizovani u atmosferi i uslovima koji su omogućili građanima Crne Gore da slobodno i neometano izraze svoju izbornu volju.

11

Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori
(20. oktobar 2001. godine)

OKO IZBORA

CeSID

CENTAR ZA SLOVENIJSKO I DEMOKRATIJU

